

MIRKO KOVAČ

UVOD U DRUGI ŽIVOT

Autorova bilješka

Pred čitateljem je dopunjeno, uređeno i pročišćeno izdanje knjige prvi put objavljene 1983. godine (Prosveta, Beograd), a potom i 1990., u kompletu od šest svezaka (Svjetlost, Sarajevo). U sadašnjoj verziji potrudio sam se oko kompozicije, skratio nekih stotinjak stranica, dometnuo nekoliko posve novih tekstova koji su u prvotnom izdanju izostali, neki mojom voljom, a neki voljom izdavača i cenzorske politike onog vremena. Te sam tekstove sačuvao i prvi put im se vratio nakon dvanaest godina, u Rovinju, ljeta 1995. godine, uvrstio ih u novu verziju koju sam objavio pod naslovom Rastresen život (Konzor, Zagreb, 1996.). Tada sam ispod naslova stavio žanrovsku natuknicu novi roman -

možda je zvučala kao dosjetka, ali je za mene imala značenje, jer je sve počinjalo na nov i drukčiji način, u godinama kad malo novog započinje, a mnogo toga već se svodi i završava. Tu dosjetku trajno zadržavam kao oznaku ove knjige i njezine “rastresene forme”, ali ne kao bilo kakvu estetsku kategoriju, nego samo osobnu, jer se u toj formi oslikala rastresenost vremena, pa i samog pripovjedača.

Bilo je prigovora što prčkam po svojim starim rukopisima i vraćam se knjigama davno završenim, ali ja sam uvijek imao na umu riječi jednog pisca koji se držao načela iz mudrih knjiga tvrdeći “da je čovjekova zadaća danomice ispravljati greške koje je učinio na ovom svijetu.” Otkako sam usvojio tu njegovu izreku, imao sam lak odgovor na pitanje zašto kopkam po vlastitim knjigama.

Književnost nije samo pisanje nego i ispravljanje svojih i tuđih pogrešaka.

Sve što postoji želi biti opisano

(prolog)

Kad god nešto bilježim, bilo u kavani, u vlaku, u avionu, na palubi trajekta, navečer u sobi, ili negdje u nekom nepoznatom gradu, to znači da unosim u bilježnicu skice za portrete, zapisujem detalje ili neobične susrete, snove ili vlastite doživljaje i sudbine koje su djelovale na moju psihu. Katkad i sam smišljam i nižem male literarne vragolije i zametke, odbljeske nekog svog nejasnog stanja, posprdne i rugajuće pasuse, erotične zgode, a te papiriće slažem u ladicu i čuvam ih potpuno uvjeren da su to snimke mojih duševnih stanja, neka vrst moje fantastike, nešto što će narasti u ispovijest ili priču, jer književnost katkad nastaje i na papirićima, stoga ih sačuvaj da ne odlete, a ona spretna naknadna ruka osigurat će im formu u kojoj će ustrajati i za koju su se sami izborili.

1969.

Živimo u groznici

Mene knjiga opija i baca u vrtlog, pogotovu kad su podaci poredani kako valja, kad su činjenice jasne, kad je stvarnost tajanstvena, kad sam opčinjen čudom koje se, ulaskom u knjigu, preobrazilo u čudesno, kad je sve nedokučivo, sve misterij, a sve točno.

*

Najljepše je kad se prostorija zamračí, kad nijedna zraka nema mjesta u tvom kraljevstvu.

*

Beograd, subota, 2. kolovoza

Oh, kako žalim što sam upoznao neke ljude. Susret sa ženom, ljubiteljicom književnosti:

“Stignete li štogod čitati?” pita me.

Odgovorih:

“Ne”, a onda, ne znam zašto, dodah: “Ali ako čitam, draži su mi hrvatski prijevodi.”

*

Erotični snovi, blud sa V. J., otkuda to i kako, nju sam sreo jednom. Sanjao sam da me probola svojim floretom i rekla:

“Krvariš kao mladi plemić iz Narbone.”

OBRAĆENJE

Dok je preuređivao starinsku fotelju, mladi slikar Aralica pronašao je u morskoj travi sedefni križ. Otada se na njegovim slikama javljaju religiozni motivi, ali hladni i bez duha. Dakle, stupanj je konvertita mnogo profinjeniji i ne potiče ga

vanjski slučaj, pa čak ni ljudska odluka. To je posebno obasjanje koje se ostvaruje u jednom hipu. Netko je to nazvao “transcendentnom iskrom”.

(Sjećanje na tapetara, pok. g. Balaša koji je za morsku travu rekao:

“Ovo je kosa đavola ili barem njegova vlasulja.”

S gađenjem ju je čupao iz tapecirunga i uvijek gundao što se u svom zanatu susreće s vražjim tragovima. Svi se gadimo đavla i njegovih tragova, to sam zapisao na poleđini tek uokvirena crteža.)

Crni pas, rođakinjo Tina

Jednom si rekla da svako rođenje dolazi u znaku neke zvjerčice. To sam zapamtio, jer smo hodali prašnjavom cestom, a baš je tada naišao fijaker u kojemu je sjedio Dubrovčanin don Kamilo, malo se pridigao i prstom dotaknuo obod svog crnog šešira. To je nama bilo čudno što netko uopće pozdravlja djecu, a taj je pretili svećenik na jednoj propovijedi rekao:

“Nad nama se nadnosi crna životinja smrti!”

Sjećaš li se starog profesora Violića i njegove ortopedske cipele? Bili smo na ekskurziji, obilazili smo Biljardu na Cetinju kada me profesor pohvalio i rekao:

“Ovaj će dječak jednog dana napisati pripovijetku o tome kako su mi ubili psa.”

Što je sjećanje na životinju, rođakinjo Tina? Je li to potreba da nam se vrate potisnute slike? Pas profesora Violića čuču pred ljekarnom Rafa Gaona, prati onim umiljatim pogledom ženu koja tu zastane i stavi tabletu na dlan, a onda zine, gotovo mlatne dlanom po ustima i proguta pilulu. U istom trenu tuda prolazi starac noseći u rukama bočicu urina. Pas striže

ušima, promakne dugački jezik između zuba, žmirka i promatra bolesnoga hodžu s bijelom čalmom na glavi. Pas ustaje, proteže se izvijajući tijelo unatrag, zatim zijeva.

Hodža kašlje u ljekarni i slabim glasom izusti:

“Sljezov čaj, molim. Jedan manji paketić sljezova čaja. Uduši me kašalj.”

Pas polaže svoju glavu između šapa, strekne kad mu se muha prilijepi na njušku. Lijeno promatra hodžu koji zastane kraj željeznog stupa i tu se usekne u rubac. Pas podiže stražnju desnu nogu, glavu zarije u trbuh, dugo se oblizuje, a onda skrene pogled prema prozoru jednokatnice, bulji u poderani zastor koji se pomiče. Vlažan trag jezika ostane na njegovim dlakama.

S balkona zgrade nekadašnjeg trgovca Antuna Meštrevića, preko mušice lovačke puške, Kuzma dugo-dugo nišani psa. Kuzmina majka drhti, boji se da

sin ne promaši. Ona u ruci drži srebrno ogledalo pok. Katarine Meštrević, a oko njezinog vrata blista pozlaćeni medaljon. Ta se žena nakitila tuđim stvarima, a sada strepi, ne smije pogledati prema sinu, štoviše okreće glavu, a oči zaklanja dlanom. Kuzma još ne odlučuje povući obarač, više s balkona, tjera me da se udaljim korak-dva od psa, ali ja ostajem na svojem mjestu, tu gdje sam do maloprije stajao. Tada pucanj odjekne, pas se prostre na zemlju. Kuzma se raduje, grli majku.

“Nije ni zaskičao. Mogao sam raniti dijete zbog džukele”, viče Kuzma.

“Prokleta psina, a toliko si joj sačme sasuo u glavu”, govori Kuzmina majka.

Veseli su oboje, pa se onda smire i opuste. Sjede na balkonu i srću kavu iz fildžana.

Ti si tada, rođakinjo Tina, vodila literarnu sekciju i hvalila si me što sam ostao blizu psa i promatrao kako umire nedužna životinja. Ti si rekla da se

mučne slike upijaju u našu svijest, pa sam tu ostao i gledao kako krv istječe iz rane.

Dva dana kasnije uhićen je profesor Violić, a njegova biblioteka, u kojoj su bile mahom religiozne knjige, bačena je na gradsko smetlište. Tamo smo krišom odlazili i spašavali knjige. Sjećaš li se kad smo na otpadu pronašli ortopedsku cipelu profesora Violića? Donijeli smo je u gimnaziju i stavili u profesorsku zbornicu. Ispaštao sam zbog te nestašnosti, a Kuzma je pripremio da će me odvesti u Hamam - javno kupatilo i tamo me poniziti. I sada dršćem pri pomisli na tu prijetnju.

Kuzma se tada pojavljivao s kožnim kačketom na glavi i lovačkom puškom o ramenu; cijev je uvijek bila nabijena i okrenuta nadolje. Satima je čekao u zasjedi i vrebao jarebice. Sjećaš li se kad je pogodio orla? Ponašao se kao da je srušio mrski mu simbol kraljevine. Izmjerio je raspon krila čudeći se:

“Majko Božja, kolika su to krila!”

Rođakinjo Tina, sada je Kuzma bolestan, ali ništa nije zaboravio. Sjeća se kad

nam je zaplijenio pisaći stroj da ne bismo tipkali neprijateljske tekstove.

Profesor Violić trovao je mladež, a njegova kuja bila je ruglo grada - to Kuzma govori na bolesničkoj postelji. Sad vidi da je minulo nekih dvadesetak i više žalosnih godina, ali vjeruje da će se odnekud pojaviti crno i zapušteno pseto.

Često čuje lavež psa, katkad začepi uši, a jednom je glavnoj sestri rekao:

“Vi na ovoj klinici držite paščad!”

Kako se u tvom snu javlja pas, rođakinjo Tina? Na onaj uobičajeni način: av, av, av, ili drukčije. Ti si jednom napisala da se crni pas koji iščezne povremeno vraća kao priviđenje; da se sve što iščezava vraća i ponovno iščezava. Sjećaš li se kad sam dobio upalu pluća da sam buncao:

“Gori pas!”

Ti si mi držala ruku na čelu, a mene je tresla groznica. Tada si mi pokazala dojku; zahvalan sam ti, rođakinjo Tina, ta je slika nezaboravna. Sada čujem glas don Kamila, dopire kroz razbijeno okno, iz crkve kao iz jame. To je dubok glas koji poziva na ljubav. Jesmo li spremni, rođakinjo Tina?

Nedjeljna priča

1.

Nedjeljno prijepodne proveo sam pokraj Dunava. Čim sam prešao most, skrenuo sam prema Ušću i tu sreo Džumhura s vučjakom. U ruci je držao gumenu kost, a pas je očekivao da je gospodar hitne, pa je bio nestrpljiv i vrtio repom.

“Eh, kad bi ljudi znali da se raduju kao psi”, rekao je Džumhur.

Rastali smo se prijateljski.

2.

Htjedoh skrenuti lijevo, ali tada ugledah seljanku u crnom. Penjala se blagim usponom koji vodi od obale. Nosila je košaru o zgrčenom laktu, bila je zadihana. Zastala je, popravila maramu na glavi i rekla:

“Svašta. Jebu se pokraj puta, kao da nisu mogli zaći malo dublje, šuma je gusta.”

Pogledah na tu stranu, a onda zakoračih stazom koja je vodila ravno u šibljje.

Dakle, ništa od one želje da skrenem lijevo i probijem se prečacem do uređenog dijela obale.

3.

Razmicao sam grane, provlačio se i savijao, pa sam bez ijedne ogrebotine stigao na popločanu i uređenu obalu. Tu sam sreo znanca, g. Mayera,

dopisnika jednog stranog lista, stručnjaka za istočna pitanja; tek se bješe vratio iz Rumunjske.

“Ondje se manipulira strahom od Rusa”, rekao je, “a Rusima to godi, jer oni vole da ih se svijet plaši. U Rumunjskoj je toliko loše i bez Rusa da ne vidim što

bi se pogoršalo s njima.”

“Vidite li vi kako se s parolom vjera u čoveka stiglo do ropstva”, rekao sam.

Pratio me do kraja popločane staze.

4.

Nastavio sam duž obale i zadržao se među znatiželjnima koji su iščekivali da ronionci izvuku utopljenika. Pridružio sam im se i čekao gotovo sat vremena.

“Tko je utopljenik?” upitao sam.

“Vrag”, nasmijao se krezubi starac. “Vrag se utopio”, nastavio je cereći se.

Ronionci su se nekoliko puta pomaljali i opet nestajali. Čamac se ljuljao negdje na sredini Dunava. Rado bih vidio utopljenika, ali tko zna koliko će to sve još potrajati.

5.

Malo podalje od skupine znatiželjnika bračni par se osamio na klupi. Prišao sam i upitao:

“Sigurno vas zanima tko se utopio?”

“A, ne, ne”, osmjehnuo se čovjek, “nas to ne zanima, mi ne zabadamo nos u tuđe stvari. U ovo vrijeme prolazi šleper Dunavom, moja žena voli promatrati taj prizor. Ona je bolesna, rijetko izlazi.”

“Što ja imam od života”, izustila je žena slabim glasom. “Možda još nekoliko izlazaka, taj šleper i Dunav koji teče tromo. Jučer sam vidjela jednu veliku skršenu granu, plovila je sredinom rijeke.”

“Svaki dan se nešto doživi”, rekao sam.

“Da, da, svaki dan dogodi se nešto uzbudljivo”, rekla je žena.

6.

Bližilo se podne kad sam stigao na autobusnu postaju. Dok sam čekao autobus,

prišao mi je mladić zarastao u kosu, lica ispijenog i bljedunjavog, krupnih i zakrvavljenih očiju. Na sebi je imao zamašćenu vjetrovku. Nokti su mu bili dugački i modri. Prišao mi je i rekao:

“Buljiš u mene kao da nikad nisi vidio narkosa. Fiksam se i snifam, pa što!”

“Kako se snalaziš, nađe li se trave?” upitao sam.

“Nađe se, nađe”, rekao je. “A ti? Pišeš li, ili se još vucaraš s drocama? Što ne vježbaš posljednju rečenicu?” prasnuo je u smijeh i otkrio gnjile zube.

“Posljednji čas već je prošao”, rekao sam i uskočio u autobus.

Teško sam se probijao kroz tu stisku, a htio sam se privući do jedne cure i prisloniti se uz nju. Možda bi mi uspjelo popaliti je, ali taj mali razmak nisam svladao.

7.

U autobusu je mlad milicionar stajao kao kip i namigivao momcima. Na stražnjoj platformi pijanac je podrigivao.

“Ako povratim, gospođo, nećete me objesiti”, rekao je. “Ovdje je naša domaćica, ona bi to počistila, jer putnici su njezina briga. Nemojte mi reći da ne putujemo!”

“Nekad su kondukterke štrikale, a sada žvaču”, umiješao se čovječuljak i naglo prasnuo u smijeh.

Izašao sam iz autobusa da bih prešao na tramvaj. Htio sam se javiti narkosu, ali ga nisam vidio. Doista, više ne znam je li on uopće ušao u isti autobus.

8.

U tramvaju me ugledao jedan prosijed gospodin; bio mi je poznat. Primicao se hvatajući se za držače. Prišao je blizu, malo se posagnuo, jer je bio za glavu viši.

“Sve što u Evropi sazrijeva dugo, možda i stoljećima, kod nas se presađuje u jednoj sezoni”, rekao je i zagledao se u moju značku na reveru. Tada je tramvaj stao, a on se naglo osvrnuo na jednu i drugu stranu, pomalo se uspaničio i onda spretno iskočio na srednja vrata. Vidio sam ga zaprepaštenog na tramvajskoj postaji; tu je nepomično stajao ne usuđujući se napraviti nijedan korak.

9.

Na Slaviji je ušla Fema; nisam je dugo vidio, možda pune dvije godine.

Poznavao sam tu krupnu mesnatu djevojku. Ona i njezina majka rado su dijelile muškarca u krevetu, ali mene to nije uzbuđivalo. Jednu noć proveo sam s njima dvjema, bilo je to davno, sve sam zaboravio. Pridoh joj u tramvaju, uhvatih je za ruku. Uzbudih se i promrsih nešto nesuvislo.

Fema se počela cerekati, a onda je rekla:

“Silazim na sljedećoj, kod Vuka.”

“Idem s tobom”, rekao sam.

“Lift mi ne radi, morat ćemo pješice do mog potkrovlja”, rekla je. “Znaš da mi je keva nastradala? Poginula je na novom mostu.”

“Od čega živiš?” upitao sam.

“Prodajem krafne”, rekla je. “Snalazim se.”

“Imaš li svoju klijentelu?”

“Otkad nema keve, slabo. Svi su padali na tu foru”, rekla je.

10.

Popodne sam proveo kod Feme, leškario na divanu, a predvečer sam uzeo durbin i zurio u prozore susjedne zgrade.

“Sve se odvija u pomrčini, u jazbinama i dolje u pljesnivim podrumima. Nikad

nije bilo gore”, rekla je.

Rezala je stare najlonske čarape i trpala ih u jastučić. Detaljno je opisivala majčinu smrt. Uzdahnula je i rekla:

“Otkad nje nema, više ne uživam u seksu. A i život mi je gorak”, rekla je.

11.

Navečer sam s prijateljima sjedio u Klubu književnika, brbljali smo o svemu, a ja sam u više navrata spominjao Femu. To su uvijek bili lijepi trenuci; galamili smo i smijali se, a često smo uzmahivali rukama i širili prste, naginjali se jedni prema drugima, katkad toliko blizu da nam se dah miješao. To je bio prijateljski dah.

Dobar dio vremena posvećivali smo ženama, a bilo nam je čudno kad netko kaže:

“To su čisto muški razgovori.”

Ponekad bismo i mi prenaglili, upetljali se u lažima. Ako netko od nas ne bi uspio prisjetiti se nečega, pa bi se zbog toga uznemirio, onda bismo mu priskočili u pomoć, pružili ruku spasa. Prijatelj ne smije zatajiti u presudnom času.

Među nama je bilo onih koji su pričajući znali napraviti uspješnu usporedbu; mi smo to uvijek pozdravljali i divili se frcavom duhu. O, kako je to polazilo za rukom našem drugaru Ferencu, mađarskom pjesniku. Opisivao je ljubav s Marijom, njezino tijelo, njezino rublje, a onda je rekao:

“A na podu je ležala Marijina rukavica kao skica za ruku.”

12.

I dok sam u Klubu, okružen prijateljima, čekao kraj nedjeljnog dana, pojavio se Kalajić u pratnji lijepih žena. Obratio se jednom od mojih prijatelja:

“Nije te bilo na sahrani. Lijep sprovod, puno svijeta. Šteta što nisi bio.”

Ugledao sam i dvojicu teoretičara književnosti u društvu s mojim isljednikom.

Naručili su za naš stol bocu graševine.

Bližila se ponoć kad je u Klub ušla žena četrdesetih godina u svjetlucavoj crvenoj haljini. Bila je krupna i muškobanja, stajala je visoko uzdignute glave.

Na njezinu licu, nekada boginjavom, pojavio se prijeziran osmijeh prema svima u Klubu. I kad se činilo da će otići zadovoljna svojim gađenjem prema nama, naglo se ustremila na mene i viknula:

“Kliconošo!”

Tog trenutka izbila je ponoć i označila kraj nedjeljnog dana. To je istodobno i kraj moje priče, cenzura svih onih čudnovatih događaja koji su se počeli nizati od ponoći pa do jutarnjih sati. O svemu tome ne mogu ni riječ napisati, jer je vrijeme za moju pripovijest isteklo. Ako ti fantastični događaji, koji su ostavili traga u mom životu, ne mogu ući u ovaj rukopis samo stoga što su ograničeni trajanjem nedjeljne priče, to nikako ne znači

da o njima neću jednom progovoriti, ma kako bili bolni i za moju dušu razorni.

Nedjeljni dan je prošao, a s njim i moja priča. Glavni događaji nisu u njoj, ali za pripovjedača i ono sporedno ima istu privlačnost.

(Beograd, 1969.)

Ne vraćaj se u ovaj grad

Sjedio sam na onoj sunčanoj terasi i razgovarao s tvojim starcima. Oni su veseli, krepki, orni za razgovor. Stalno te spominju i čeznu za tobom. Nona je kao kakva spužva, to više i nisu bore ni crte lica, nego prave rupe. Ona je zemlja koja je upila u sebe sve što se može za nekih devedeset četiri godine upiti. Još jede onom srebrnom žličicom, sjedi na ljuljački pod murvom, klata se tamo-amo i gudi neku pjesmu iz mladosti.

Prošle godine pisao sam ti o kući, detaljno i s uživanjem; tim ću se opisom kuće koristiti za roman. Pismo se vratilo, a slao sam ga na adresu koju si mi dao: Padova, Piazzale S. Croce. Sada sam dobio tvoju novu adresu, nadam se stalnu.

I lutanjima mora doći kraj.

O Beogradu, u koji se želiš vratiti, nemam ti što reći, jer tamo nema ničega što bi moglo potaknuti neku nadu. S arhitektonskog stajališta to je mučan prizor, antigrad koji će se po svoj prilici utopiti u korbizjeovski funkcionalizam, možda ne tako naglo kao što se u Mediteranu utopio Le Corbusier. Ta je smrt metafora gradova utopljenika.

Mističnih pejzaža više nema, Beograd je primio svoje hladno obilježje, duh i tako nema tko utisnuti u grad-ruševinu koja izrasta, u tu monstruožnu "mašinu za stanovanje", u taj "krematorij". Doista ne znam je li se duh krio u akantusovu lišću, u čudesno rezbarenim portalima, u ornamentici, u krivuljama lukova, u poluloptama kubeta, u atlantima i karijatidama, u zlatnom rezu ili organskim odnosima i volumenima, ali znam da smo ubijanjem Boga, u čiju se slavu prinosila žrtva raskoši, ubili i ljepotu. Toliko o Beogradu, uz prigovor tvojoj nerazumnoj želji da se

vратиш. Ako to učiniš, magarac si, onaj Boduličin tovar iz Velike. Budi siguran da će te istog dana strpati u zatvor, ma koliko nedužan bio.

Odradit ćeš svoju drčnost, a onda će te razmekšati i ispljunuti na štraftu, da bi

ti ponovno namjestili kakvu besmislenu provalu i konačno dokrajčili tvoje kosti.

Dvije kratke priče

Prva priča zove se

ŽRTVENA OVCA

Otac me šiba vojničkim opasačem, a majka sjedi iza peći i promatra kako me bije do krvi. Ona bi morala biti na mojoj strani, ona je moja zaštitnica, a sada je ravnodušna. Trpim samo zbog nje, stežem zube, ali neću se pokoriti. Čujem je kako izgovara:

“Poljubi ocu ruku!”

“Neću!”

“Onda ćeš dobiti što si zaslužio!”

Tetka, očeva sestra, usidjelica, zabrađena u crnu maramu, uvodi ovcu i pokazuje nam je. To je žrtvena ovca koju će domaćin, po starom običaju, preveseliti. Tetka unosi snijeg na opancima, a vjetar ubacuje bijelu prašinu ispod vrata.

“Ostavi dijete, ruke ti otpale dabogda! Po cio dan ga biješ, jesi li pomahnitao”, govori tetka.

Ovca miruje i gleda me, ona zna da je božićna žrtva. Sutra je Badnji dan. Neće biti svade sve dok su božićni blagdani. Otac je umoran i stenje, ostavlja me na miru. Dok oštri noževe, grlim ovcu i ljubim je. Majka je nepomična, suši noge iza peći.

“Uhvati krv u lonac”, čujem majčin glas. “Zima će biti ljuta, morat ćemo po najvećem kijametu i mećavi hraniti i poжитi stoku, a kad se namažeš krvlju ovce-veselice, studen ti ne može ništa!”

Majka se sagiba i trlja nožne prste; tako je sitna i pogrbljena, ali želi živjeti i pomagati nam. Ona je naša božićna i svakodnevna radost, okrepljuje nas i

potiče u svemu, rani prije svih i muze krave, izgoni stoku, donosi drva, kuha i pere rublje. Išiban do krvi i uplakan, mislim samo na nju i molim Boga da je čuva. Radujem se Badnjem danu i miru u kući. Hoće li mi otac dopustiti da pucam iz puške na božićno jutro. Grlit ću majku; svi ćemo se pomiriti. Unosit ću badnjake i biti zasut žitom. Čeka li me novčić u česnici?

Privlačim se do majčinih nogu, dotičem njezina kao led hladna stopala, grijem ih svojim dahom. Opraštam joj što nije bila na mojoj strani dok me otac šibao.

Ona je suzdržana, a onda čini ono što je najsvetije: miluje me svojim tvrdim i od studeni raspucanim rukama. Hoće li krv žrtvene ovce ublažiti naše rane?

Druga priča zove se

NA MJESTU MUKE

Ležao sam na Odjelu za infektivne bolesti; bio sam u teškom stanju. Tifus je uzeo maha, kasnilo se s dijagnozom, a gotovo tri tjedna pogrešno sam liječen.

Trbuh mi je bio nadut; čekalo se na perforaciju crijeva, a bogme i na smrt.

Na krevetu do prozora ležao je starac, mršav i okretan, pravi vrag. Bio mi je teži od bolesti. Stalno je nešto žvakao, oštrio nožić o metalni rub nahtkasna, srkao juhu ili noktima grebao zid. Često se cerekao i čini mi se da je namjerno kašljao i tada zvao sestru u pomoć. Krao je hranu iz kuhinje i u svom ormariću napravio skladište namirnica. Jeo je i noću. Nisam imao snage da ga opomenem, a njegova divljanja padala su mi sve teže. Mrzio sam tog starca i priželjkivao da ga premjeste u neku drugu sobu. I doista, jednog jutra odveli su ga iz moje sobe i smjestili na pomoćni ležaj u hodniku. Tamo je postao još nestašniji, sestre su ga često grdile i svađale se s njim.

Kada sam se oporavio i ustao, prvi moj izlazak u hodnik bio je nesiguran.

Zastajkujući i pridržavajući se zida, stigao sam do zahoda. Ugledao sam starca na ležaju, sjedio je i čitao neku malu crno ukoričenu knjigu. Bio sam toliko oporavljen da sam već mogao iskaliti svoj bijes na tog starca. Kada me spazio, lako je i hitro skočio na noge i prišao mi.

“Hvala Bogu, mladiću, da ti je bolje”, rekao je. “Toliko si se namučio. Sve ovo vrijeme molio sam se za tvoj život i zdravlje. Ja sam star i za mene nikakva šteta da umrem. Ali pred tobom je život.”

Starac je u ruci držao Molitvenik i gledao me suosjećajući na dirljiv i dubok način. Pokajao sam se zbog svoje netrpeljivosti i mržnje prema tom čovjeku, pa sam uzeo u ruke njegov Molitvenik i pročitao glasno posljednji pasus Molbenoga kanona Bogorodici:

“Na mjestu muke, bolešću klonulog iscijeli, Djevo, promijenivši bolest u zdravlje.”

U starčevim očima zaiskrile su suze.

Zapisi iz podzemlja

1.

Danas sam plašljiv, u meni treperi neka otkinuta žica i to me uznemirava.

Također, instrument u meni ne funkcionira, sve su tipke zatajile. Još sam pod dojmom sna. Želim što prije otići u katedralu, izaći u tmurno nedjeljno popodne, umotati se u šal i sav se skupiti u svoj stari kaput, a onda žurno koračati prema Kaptolu. Ne ostavlja me slika Žene iz sna. Ušla je u moju sobu i rekla:

“Stigla sam prije dva sata. Čekala sam te na kolodvoru. Želim da me povežeš sa sestrom Agnezom.”

Uvodim je u katedralu. Sestra Agneza odbija darove. Ona me kori i predbacuje mi da sam oskvrnuo neka svetišta sakralne arhitekture.

Monstrumi i fantastične životinje urlaju počev od pobočne kapele sv. Ladislava i u cijelom nizu prema pijevnici. Lavež pasje glave, roktanje psa sa svinjskom njuškom, urlanje lava, njegova razjapljena gubica prema butu jednog dvopapkara.

“Ako gotika razrađuje temu muke, onda paralelno uvodi i krikove”, zapisano je na jednom papiriću.

2.

Susrećem Anđelu, ona je godište Gustava Krkleca. Pozove me u svoj stan.

Uđem u prostranu sobu pregrađenu paravanom. Anđela nestane iza paravana; čujem je kako recitira pjesmu o kotačima:

To su hitronogi vragovi koji su

moju ljubav odveli u ambis.

O fenomenu Andelinih grudi slušao sam s nevjericom; sada je nagovaram da ih

pokaže. Doista, nevjerojatan prizor: dvije čvrste i jedre dojke, glatke, s baršunastom kožom, stoje kao ukipljene, potpuno zasebne i osamljene u toj staračkoj cjelini, netaknute godinama i odnjegovane. Te su dojke imale neki svoj život i rast, izdvojile su se iz tijela koje vene i zadržale sve ono što ih je i u mladosti krasilo. Taj je prizor trajao kratko; ponovno su se našle ispod grudnjaka i starinske čipke.

3.

Kurva jakih bedara gleda me, sijevne očima i upita:

“Zakaj si tužan, dečko?”

Na njezinu licu ožiljci. Kaže da izlazi samo sat-dva navečer, ima djevojčicu od četiri godine, muž je u zatvoru. Bolesna starica, nekada je održavala WC na Zrinjevcu, iznajmi joj pljesnivu rupu, ali ostaje u postelji i kad je mušterija tu, gleda kao da ništa ne shvaća; za nju se zapravo ništa i ne događa. Kurva još priča o sebi, o tarifi koja ovisi o prohtjevu mušterije i drugim uvjetima. Ako je samo ljubljenje, to je onda skuplje od seksa. U haustoru i stoječke dođe jeftinije, iako se tu plaća strah od murije. Tzv. pčelinji ubod, na brzaka, za svačiji je džep, pogotovu dnevna tarifa. Noć je skupa. Soba do jutra i uz konjak nije isto što i soba nakratko. Različita je cijena kad si odozgor od one kad to obavljaš ležeći. Nikakva šibanja i mučenja ne dolaze u obzir. Onaniranje je uvijek pola cijene od seksa. I ništa bez kondoma!

“Sve ide, ali fafati ne mrem, tu ti novci ne vrediju!”

4.

Dolazim k Vilmi, želim s njom porazgovarati o radu na knjizi Zapisi iz podzemlja.

Uzimam njezine bizarne priče; počela je pisati za mene. Uživjela se u ulogu moje suradnice. Dočekuje me u kućnoj haljini.

“Jebal te vrag, samo fukaš a niš ne delaš”, kaže Vilma.

Majka joj je bolesna, leži na postelji, hriplje, kašlje!

“Ona umire”, kažem.

Tmurno je u njezinoj sobici. Vilma zavrne žarulju, tako je pali. To je slabo svjetlo, ali dovoljno da se na zidu pojavi krupna Vilmina sjena. U hodniku, između kanti za smeće, dernjava mačaka. Vilma priđe postelji, vadi zubalo iz majčinih usta. Pljuvačka se isteže. Starica lakše diše, smiruje se pištanje iz grla.

Otvora oči, pogleda me i kaže:

“Odi u mesnicu, Štef!”

Vrata na hodniku snažno gurnuta nogom, otuda struji hladnoća. Kao sablast iz tmine pojavljuje se pijani smetlar s kriglom u ruci. Baca zgužvane novčanice na pod.

“Opet si došiel?” kaže Vilma.

Pijanac se dobroćudno osmjehuje. Vilma podiže suknju, spusti gaćice. Pijanac je pljeska po stražnjici, stišće svoje spolovilo kroz hlače i grca:

“Uguši tu babu već jednom, ili idi u pizdu fratra!”

Čim je to izgovorio, ode! Vilma kaže da se taj čudak samo pojavi, plati, svaki put izgovori to isto, svrši i mirno izađe. Vilma navlači gaćice preko jakih bedara i u nekoliko pokreta i trzaja smjesti stražnjicu.

5.

Ružica, brbljavica, dobrodržea raspuštenica, priča kako je u gimnaziji sv. Vinka Paulskog ošamarila kćer Pavla Radića, a ja u više navrata govorim o Bogu i kažem:

“Sve što je redovito, prelazi u stav meditacije. Stvorenja se nadopunjuju ljubavlju.”

“Ti si religiozan?” pita me Ružica, vulgarno se oblizuje i paluca šiljastim jezikom.

Samo idioti odgovaraju s da i ne. Samo kreteni nisu religiozni. Nepobožan pjesnik jest budala, rekao je Samuel Taylor Coleridge.

“Moja se religioznost sastoji od divljenja”, rekoh. “Ona je beskrajno polje meditacije, spoj neba i zemlje. Ako se misao ne sretne s Bogom, kakva je onda tvoja misao? Što je susret s Bogom? Iščekivanje da tvom životu i tvojim mislima dođe nešto veliko. Jebi ga bože ako ne dođe! Od toga se sastoji moja religijska meditacija. Nastojanje da se osmisli egzistencija, da se ne ostane samo u zametku, da se krećemo prema budućem susretu. Sva su naša ispunjenja djelomična. Ti si čovjek koji se stalno raspituje za neku tajnu. Što je tajna? Nije to nikakva metafora, već naše jedino, vječno i egzistencijalno uključenje u temu spasa.”

6.

Tko je taj čovjek? Sjedi do prozora, čita Vjesnik. Promatram ga otkad je ušao u kavanu Korzo. Ušuljao se kao lupež. Do maloprije je stajao između stolova, bio je neodlučan. Gle, sada sjedi i prelistava novine. Pomiče glavu i kašlje okrenut prema velikom uprljanom staklu kroz koje se vide prolaznici. Promiču, užurbano hodaju ili zastajkuju pred izlogom. Neki su veseli zbog ovogodišnjeg uvoza francuskih sireva. Tu zasigurno ima i oficirske djece, lijepo odgojenih, slatkih i vrućih curica.

Taj čovjek još sjedi u kavani Korzo, tu se sklonio onako kako se beskućnik sklanja u poštu da bi se najprije malo zgrijao, a potom slušao glasove koji dopiru iz telefonskih govornica, jer ljudi se dozivaju i međusobno povezuju; nastoje održati neku zajednicu. Tko je taj tip? Sada prstima gnječi i valja slinac netom izvađen iz nosnice, oblikuje ga u lopticu i stavlja na nokat kažiprsta, a onda ga hitne prema staklu i tu ga zalijepi kao kakvu golemu muhoserinu. Oho,

to sam vidio, ulovljen je, pa mu je neugodno, podvija rep, a oči iza dioptrije svakog trena sijevnu prema meni. Promatram ga tako kao da tražim objašnjenje tog postupka. On se osvrće, pokušava se osmjehnuti, ali ja se držim strogo. Ne opraštam mu taj prostački hitac govancetom u

prozorsko staklo. Tip naglo ustane, složi novine, stavlja ih pod pazuhu. Izlazeći iz kavane, dovikne:

“Imam pravo staviti točku na razdoblje loše beskonačnosti!”

Tko je taj čovjek? Sada odlazi ulicom, gubi se u svjetini. Doista, ona grudica iz nosa, ona točka na staklu označava jednu etapu njegova života. Uza sve, čovjek je ušao u moju priču.

7.

Susret s književnicom na uglu Frankopanske i Ilice. Zamijetih da je maljava po vratu. Lijevom je rukom prigrllila tranzistor, desnom raskopčava bluzu i pokazuje mi madeže. Dok razgovaramo, okreće se na stranu, pljuje. Kaže mi da često drži ruku zgrčenu u laktu i kad čita očaravajućeg Papinija, ili poeziju Ezre Pounda, ili NEW SEEDS OF CONTEMPLATION Tomasa Mertona.

“Predviđaš li budućnost?” upita me i opet šljapnu jedan poveći slinav ispljuvak na pločnik. Prstima spretno okreće dugme na tranzistoru; miješaju se glasovi i glazba.

“Jeste li mogli štogod pisati u duševnoj bolnici?” upitah. “Koliko ste ostali na liječenju?”

“Šest mjeseci”, odgovori, a lice joj se razvuče u blažen osmijeh: slušala je neku španjolsku pjesmu. “Ah, Španjolska!” uzdahnu i doda: “Radim na prijevodu Borgesove poezije.”

“Onda ste dobro sa zdravljem?” rekoh. “Izliječeni ste?”

“O, da! Dobro sam. Izliječena sam”, reče i isključi tranzistor, nagne se bliže meni i izusti povjerljivo: “Čujte, nosim bodež u torbici.”

Književnica odvažno zabaci glavu, skupi našminkane usnice i usred tramvajske zvonjave, gotovo u zanosu, počne recitirati:

“Porpora de' giardin, pompa de' prati

Gemma di primavera, occhio d'aprile.”

“Mora da ste doživjeli čudnovatih stvari u bolnici?” rekoh. “Možda korisnih za književnost?”

“Oh, bilo je svega”, reče književnica nekako razdragano. “Znate, šest mjeseci nije malo. I eto, neki dan, uoči mog izlaska, jedan me luđak stalno slijedi, nosi iglu i moli me da mu izvadim oko. A oko je imao plavo poput sna koji iščezava u dubinama svoda, slično božanskom pogledu iz trokuta plavetnila. Žao mi je što nisam izvadila tako lijepo oko!”

“Važno je da ste vi dobro, da ste izliječeni na sreću i veselje naše književnosti”, rekoh i pozdravih se s njom.

8.

Što hoćete od mene? Pripovijesti iz podzemlja; to hoćete? Da leškarite i uživate u nesretnicima? Kako je okrutan život, a vi ste, gospodo, pošteđeni tih nedaća!

Istresete jaja doma, ne! Vi se ne verete kroz šiblje, ne gudi vjetar po vašoj stražnjici - to je sve što sam napisao u posljednje vrijeme, a Vilmi sam lagao kako radim na opsežnoj knjizi Zapisi iz podzemlja. Ona se začudila i uzviknula:

“Zapisi iz podzemlja! Da to nisi nekome maznuo, zvuči mi poznato. To je netko već napisao. Ti pišeš ono što je napisano, ha, ha, haaa!”

(Zagreb, 1969.)

Chardenov komad željeza

Dan je tmuran, pa se ljudi osjećaju potišteno, promiču kroz sivo popodne, a neki se pozdravljaju bez velike srdačnosti, čak hladno, kao da su uljudne riječi iščeznule, kao da nije Božić, 25. prosinca 1969. godine. Oštre strelice studeni ošinu obraze, a nos je baš leden, uši bride od mraza. Zastanem pred antikvarnicom na Zrinjevcu, mjerkam Propast Zapada, nedostaju mi tri soma, kupio bih tu knjigu. Ne trčkaram kao nekad, ne

hodam više onako čilo, iako sam zadovoljan i pun samopoštovanja. Nekada sam skakutao u hodu, sada sam zaista miran. Znao sam potrčati kroz park, uhvatiti se rukama za kakvu šipku ili prečku i zanjhati se tamo. I na grani sam umio visjeti glavom nadolje i promatrati svijet iz tog rakursa. To je uvijek bila prilika da se nebo drukčije gleda. Sada se više ne pentram po drveću, ta su vremena prošla.

Oči su mi suzne, a hladna i prozirna kapljica visi mi na nosu. Obrišem je, useknem se u papirni rupčić i bacim ga u kantu za smeće.

Tumaram, tražim miran kutak gdje bih mogao kunjati. Ne uznemirava me to što sam navršio trideset prvu godinu života; to još nisu zrele godine, ali nisu bogme ni one luckaste i neozbiljne. Odlučih se skrasiti u kavani Korzo. Zavučem se u kut, sanjarim i gudim neku staru melodiju. Oh, Bože, pa to je nekada pjevušila moja majka, to je talijanska vojnička arija, slušali smo je za vrijeme rata. Mora da me je neka sjeta ophrvala čim se ta melodija pojavila u meni.

“Tužno mi izgledaš, dečko”, poručuje slatka nakaza koja sjedi za stolom i vježba dugačkim prstima neku zagonetnu mađioničarsku igru.

Dolazi King i kaže da je ta nakazica blesavo-slatka Čehinja iz Ritz bara, hodačica po žici, krotiteljica i puhačica u rog. Onda se King cereka i dodaje:

“I vrhunska fafačica!”

Baca pljugu prema njoj. Čehinja se krevelji. King me povezuje s njom, onda nas

ostavlja.

“Danas mi je rođendan”, rekoh. “Želio bih da uvećaš moju tugu.”

Čehinja se luckasto hihoće i kaže da pije samo francuski konjak.

“I ja bih popio francuski konjak. I kupio bih Propast Zapada. A da imam love, ne bih ovdje sjedio!” rekoh.

Njezin isti budalasti smijeh bez nijansi. Osvrne se, uzvikne:

“Gle, prođe Ranitović!”

Onda se usredotoči na mene, ozbiljno kao neka znanstvenica. Ispituje me.

Dajem joj podatke o sebi. O, kako se rasklapa jedna bijedna egzistencija.

“Živim pod utjecajem Dostojevskog”, rekoh.

“Kad si budala”, reče Čehinja. “Umjesto da si svoj čovjek.”

I dalje me ispituje, izvodi mađioničarsku igru brojkama, reda ih u beskonačnost.

Iz brojeva se izvode simboli. Njezina malena ruka izvlači krivulju, stvara napetost, oblikuje kružnicu. Svaka druga linija može se produžiti do pakla osim kružnice: ona je tvoja nutrina i majčina utroba, vraća te u zavičaj i polaže na tlo tamo gdje si rođen.

“Jesi li iz utrobe ispao na zemlju? Što je tvoja podloga?” pita me.

“Krčma”, kažem. “Rođen sam u očevoj krčmi. Okupan u bačvi. Kršten u crkvi sv.

Ilije. Ime sam dobio po stricu koji je umro od tuberkuloze. I otac mi je umro od tuberkuloze. Djetinjstvo sam proveo prerušen u đavla!”

Ona govori o usvajanju simbola, o Chardinovu komadu željeza. (Komad željeza u Chardinovu djetinjstvu bio je tajni predmet što ga je otvarao prema meditaciji.) Čehinja inzistira da obilježi moj znak i upiše predmet iz djetinjstva.

Želi rasklopiti moju sudbinu kao knjigu, pročitati mi narav jarca, sagledati me kao protuhu u malom astrološkom zrcalu.

Ona reda moje osobine, proriče mi dug život, dug i besmislen. I staračku škrtost. U četrdesetoj će se sve ustaliti, čak i mali jastučići sala na trbuhu. Veli

da nijednoj strasti nisam podložan. Jarac usamljenik stoji na gredi svoje samoživosti. Sklon je brzopletim prosudbama, ali ne donosi nerazumne odluke.

Male su mu sposobnosti za davanje drugom. Trenutačni duhovni život u ćorsokaku.

Razbijam njezin horoskop o rub mramornog stola. Tresak kao kad padne crkveni luster. Svi čuju lomjavu, svi osim književnika Novaka Simića, koji hrče za stolom.

“Ocrnit ću te, nakazo!” reko.

Njezine su oči vodnjikave. Sva je od prozirne mase. Ona je dokaz da je ljudski rod nastao od vode. Pljujem u njezinu akvatičku kozmogoniju i odlazim između stolova.

To je moj poljubac

Gušim se u hotelskoj sobici koja gleda na crni dimnjak i kotlovnici. Teške i ružne draperije, nagorjelih rubova, pune su prašine. Tišinu sobe povremeno naruši šum ventilacijskih cijevi koje prolaze s vanjske strane tik uz prozor. Tupo buljim prema ruiniranoj stambenoj zgradi i dvorišnim balkonima. Očekujem da se tamo nešto dogodi, da istrči neka obnažena žena i zabljesne me žarom svoje erotike, ali tamo vlada mir i usporenost, tamo su umrtvljujuća svjetla.

Što sada? Ispariti u noć, voziti nekamo, do nekog motela; svakako što dalje!

Pakiram rublje, pribor za brijanje, dvije-tri knjige i mali pisaći stroj marke Royal.

Izlazim iz sobe, petljam na recepciji kako moram skoknuti do Beča u Kunsthistorisches Museum, jer nešto pišem o Vermeeru. Besmislena laž. Palim auto, uključujem se u zeleni val, vozim prema Stubičkim Toplicama. Poznajem sve smjerove i izlaze iz Zagreba. Počnem se radovati ovom bijegu i pridavati mu neko više značenje i volju za izmjenom stanja u kojem se nalazim, iako ne vidim jasnoću ni u jednoj svojoj odluci.

Promiču predjeli pod maglom; na cesti je zastoj. Vide se neki ljudi u magli, osvijetljeni farovima; katkad su to samo konture ili krupne sjene koje nestaju u mraku. Čovjek u trenirci protrči pored mog auta i dovikne da je došlo do lančanog sudara i da nitko nije nastradao. Znatiželjni izlaze iz svojih vozila, hodaju cestom, a mnogi se vraćaju. Svi su nestrpljivi, jedino sam ja miran, mogu čekati do jutra, i tako ne znam kamo ću. Mogu razmišljati o Suncu i golotinji, o brdima svjetlosti. Mogu se diviti čudesnim tvorcima Mediterana. Što sam ja ovdje? pitam se.

I najednom, iz magle izranja žena, korača rubom ceste gibajući se u hodu.

Kakva mistična pojava! Nosi crni veliki klobuk, bijeli maxi-mantil, torbu o ramenu, čizme koje dosežu do sredine bedara. Bjelasaju se bedra ispod raskopčana mantila i kratke suknje; ta žena izazovno hoda. Ona je stvarna pojava; valjda neće iščeznuti. Spremam joj zamku, naginjem se na desnu stranu, otvaram vrata automobila, ponovno se uspravljam, držim volan u rukama i čekam nju da uđe kao kad se čeka ljubavnica s kojom sam se do maloprije prepirao. Ako uđe, zapodjenut ću neki razgovor s mnogo seksi aluzija, ako pak prođe, zalupit ću vrata i uroniti u svoje misli. Imam o čemu razmišljati, pa čak i o tome da je ta žena bila prikaza. Začudo, ona je ušla u auto kao opčinjena. Osjetih snagu njezinih bedara, ljepotu pokreta dok namješta naušnice i zabacuje kosu s vrata.

“Ja sam kapetanova kći”, reče i osvrnu se prema meni, zadržava osmijeh kao kakav plamičak. “Zovem se Petra. Petra Sakra!”

“Sveti kamen”, rekoh.

Ona se trgne, pogleda me začuđeno. Ponavlja pokret s nemirnim pramenčićem kose na oku. To je već uvježban pokret; doista joj lijepo pristaje. Poštujem svaku njezinu gestu.

“Zašto si mi otvorio vrata?” upita hladno, gotovo zlovoljno.

“Da uđeš”, rekoh.

“Ali ne ševim se, nisam kurva. I nisam stopirala!”

“Pa ipak si ušla u auto nepoznatog čovjeka”, izvalih zajedljivo i prostački. Obuze me stid i neki jadan osjećaj.

“O, često upadnem u nečiji život”, reče. “Priповijedam o sebi. Pričam tko sam i što sam. Zanima li te moja sudbina? Umiješ li slušati drugoga? I može li se, dovraga, ovo sjedalo spustiti?”

Pokažem joj kako se spušta sjedalo, a onda spustim ruku na njezino koljeno.

Nisam mogao odoljeti, pa što! Uхватih je za bedro, uvukoh ruku dublje među noge.

“Kako si čvrsta i jaka”, rekoh.

“Loša sam”, reče. “Nisam zla, ali sam loša”, nasmije se.

Kolona automobila krene. U početku svi voze sporo i oprezno. Magla je neujednačena, ponegdje sasvim razrijeđena. Često zaboravim oboriti duga svjetla; upozoravaju me ljudi. Petra leži, podigne i noge na sjedalo; bedra se još više otkriju.

“Božićne blagdane provela sam u zagrljaju”, reče.

“Čijem?” upitah.

“Kristovom”, reče.

Petra započne neku priču koju ne shvaćam. Govori kako osjeća potrebu za drugim. Predviđa susrete ponekad s takvom točnošću da se plaši same sebe.

Kada poželi da je šibaju bičevi studeni, izađe u noć, stoji na raskrižju ili mostu, trpi udarce vjetra.

“Rođena sam 1951. godine, u znaku Lavice”, reče i počne se hihotati.

Slušam njezinu priču, a ponekad se i sam upetljavam u sitne laži, predstavljam se kao trgovački putnik, zastupnik neke njemačke firme. Rekoh da imam uzorke kože za jakne, ali nju to ne zanima. Zaustavljamo se pred gostionicom. Lijevo je mali most i svjetiljke u magli. Automobili pred hotelom; trešti glazba. Iza hotela, rubom šume, prolazi vlak kroz maglu. Gledatelji se ukipe kad prolazi vlak, kaže Kafka. Iz gostionice izlaze dva zagrljena drugara. Jedan se naslanja na zid pomoćne zgrade i kaže da je sve nesigurno. Obojica se zanesu i posrnu.

“Ovdje ću prenoćiti”, rekoh. “Dalje ne mogu, nisam u stanju voziti.”

Gleda me, a onda naglo nasrne na mene, čvrsto me obujmi i ja se nađoh pod njom boreći se za malo daha u ljubljenju. Ona me naprosto prignječila sisama.

Ispijam sokove njezina jezika. Petra me isto tako naglo odgurne, zgrabi svoj mantil i otvori vrata. Pokušah je zadržati, ali ona se istrgnu i prije nego što zalupi vrata izusti izmijenjenim i pomalo osornim glasom, kao kakva provincijska glumica:

“Ako me želiš, imat ćeš me!”

Izađoh za njom, zovnem je i potrčim iza krčme do ograde i drveća, zatim na drugu stranu, tamo gdje su stara i velika debla. Nema je; kao da ju je mrak progutao. Vraćam se u auto, usmjeravam farove prema parku i drveću, probijam maglu izmjeničnim svjetlima, kratkim i dugim, no to je uzaludno -

Petre nema. Ako me gleda iz sjene nekog stabla, barem će znati da mi je stalo do nje. Ipak prebacujem sebi: kako sam mogao dopustiti da ode!

Hotelske sobe u toplicama svuda su iste: odbojne, zasićene vlagom i nekim posebnim vonjem i, čini mi se, namijenjene samo starcima. Gosti umotani u ručnike promiču hodnicima kao sablasti. Moja je soba trokrevetna, podsjeća na bolničku, samo su deke mekane i ugodne. Petrin dah još mi je u ustima. O, kad bi sada pokucala na vrata moje sobe!

Otvaram bilježnicu, htio bih nešto zapisati i u nekoliko poteza skicirati sudbinu Petrina oca o kojem mi je sve vrijeme pričala. Mogla bi iz toga ispasti pripovijest. Petra je rekla da bih ga mogao potražiti. Dala mi je adresu; to je obiteljska kuća iza Remize. Otac joj je pedesetogodišnjak. Ako želiš upoznati čovjeka ruševinu, pojavi se kao pripovjedač i uđi u njegov dom! Sad je to čovjek koji običava reći:

“Što ćete, svi mi imamo udjela u zlu!”

Bio je mlad kapetan UDB-e. Negdje u jesen 1949. godine spetljao se sa ženom svog drugara, privlačnom Ruskinjom koja je vodila zdravstvenu terensku službu.

Preoteo ju je lako; historijski događaji išli su mu na ruku: njegov je drugar uhićen, a od Ruskinje je zatraženo da se odrekne muža. Nije bilo poželjno da izdajnička supruga ostane u državnoj službi. Odrekla ga se lakše nego što je i sama željela. U to hapšenje Petrin otac nije bio umiješan, a također ni u naprasnu smrt svojeg drugara, iako su mnogi sumnjali u njega jer je vrlo brzo uslijedio brak s raspuštenicom Tatjanom, a samo nekoliko mjeseci nakon

vjenčanja rođena je i djevojčica Petra, ako je to njezino pravo ime. U to vrijeme Petrina oca počinju progoniti ljubomorne slike. Odupirao se koliko je mogao, ali ga je to svladalo, pa je uranjao u pijančenja, a i postajao sve okrutniji.

Zastranio je i pretjerao u okrutnostima, počinio je ozbiljne pogreške u službi.

Sklonili su ga i postavili za lovočuvara u jednom zabranu. Mučili su ga košmari i noćne more. Onda je to sve prekratio naglo, jednim hicem. U trenutku dok je Tatjana klečala pred njim i izuvala mu blatne čizme, prisionio je cijev pištolja na njezinu sljepoočnicu i opalio. Nakon robije posvetio se Petri: bio joj je i otac i mati i učitelj i Bog. Volio ju je u nekom roditeljskom grču. Kad se drugi put oženio imućnom usidjelicom, starijom od njega, ljubav oca i kćeri raspala se surovo uza sve češće obiteljske okršaje u kojima je sudjelovala i maćeha. A onda ga je Petra obilježila vrelin žaračem ostavivši golemu ožeglinu na njegovu licu.

“To ti je moj poljubac”, rekla je.

Maćeha je pozvala policiju i Petra je prvi put odvedena.

Soba je pregrijana. Izlazim na balkon, magla pritišće težinom; gusti slojevi mogu se kidati oštricom. Rubom šume prolazi vlak. Ukipim se kao Kafkin promatrač. Vlak odmiče, više ga ne vidim, ali otuda dopire sirena, tuli otegnuto, pa onda dvaput kratko. Umoran sam i spreman za anđele.

*

Grignano, 27. prosinca, subota

Psi se šuljaju ispod starog drveta. U hotelu hladno. Puše bura. Protječu sati u iščekivanju telefonskog poziva. Strah od svega. Pojava svećenika na obali, povija se na vjetru, pridržava klobuk. Potištenost je cjelovita. Mučan osjećaj.

Samoubilačke misli. Ispisujem na papirićima: Ovo je ljeto bilo umjereno

Dovoljno sunca i dovoljno kiše

Bilo je plodova

Bilo je guste hladovine

Vladao je red u svemu

Hoće li ova umjerenost

Postati zakonita

Sruči se olujo nebeska

Sruči se!

*

Grignano, 31. prosinca

Osjećam kako se u meni ruši sve što je nekada izgledalo čvrsto, kako se produžuje do jedne savršene točke mraka ova moja osamljenost. Da, prijatelju, lomeći se između života i odricanja, kao grana koja pucketa pod snijegom.

1970.

Pred propalim zrcalom

Pred propalim zrcalom odražava se sva moja nutarnja napetost, jer iščekujem da se moj zamagljeni lik izbistri, da se tamo negdje u pozadini pojavi ruka Nevidljivog majstora koja će, s naličja ogledala, nanijeti srebrnasti prah, tu finu smjesu žive i pijeska, i tako mi vratiti jasnoću.

*

Subota, 31. siječnja, večer

Budi me njezin glas. Imao sam drhtavicu pred spavanje; sad je pojačana.

“Želim te čuti”, izgovori. “Kaži mi nešto!”

Šutnja kao komad leda. Osjećam njezino disanje, cijelog me prožima.

Prenapregnut sam, dlanovi mi se znoje, slušalica klizi iz ruke, padne na pod.

Ponovno prislanjam uho, osjećam ritam njezina srca, blizinu daha. Trideset dvije su ti godine i još se bojiš svega, treperi tvoja krhkost. Ozbiljno naginjem osami.

“I baš mi nemaš ništa kazati?”

“Ništa.”

“Ja tebi imam”, živne njezin glas. “čuješ li me?”

“Da, čujem.”

“Sretna sam”, glas joj zadrhta. “Sretna sam! Sretna”, gotovo se zagrcnu u jednom radosnom zanosu i prekinu posljednju nit koja nas spaja.

Ona je te večeri, možda sat-dva nakon našeg razgovora, umrla. Nitko od nas, njezinih bliskih, nije ni slutio da je bila bolesna. Povremene bolove u

glavi sama je pravdala tegobnim snovima. Budila se izmučena. Jutro bi dočekivala posve smetena, nije bila u stanju razabrati što je prošlo od noćnih košmara, što je istinito a što još traje. Najčešće je strahovala da se neki od tegobnih snova ne ponove. Za mene je ostavila pismo i jedan sasušen stručak pelina. Tih nekoliko riječi ranilo me. Ali borimo se i grčimo i kida nam se duša. I živimo dalje, još neko vrijeme. Imajmo na umu: ako nas još nije pogodila neka nedaća, to ne znači da smo joj umaknuli. Pogodit će nas!

Volim stare stvari, potrošene posude,

Staro njihalo sata,

Sve što je kucalo i zvonilo

I odbrojavalo vrijeme precima -

Sretni oni kojih više nema.

Volim toranj crkve,

Viseće lustere,

Omču koja je stezala grla samoubojica,

Stare grede pune čađi.

Volim sve rabljeno, rastočeno, izlizano,

Volim svaki predmet s tragom krvi,

Crvotočne drvene križeve,

Gnjile križeve,

Drvena raspela, zgrčenog Krista

Popljuvanog muhama.

Volim buđ, volim stara dna,
Mahovinu na kućnom pragu,
Rukotvorine u drvetu i kovini podjednako,
Kristal, opalin, srebro, alpaku,
Volim sve što u sebi nosi smrt epohe,
Volim zadah truljenja.
Volim sve sačinjeno u slavu raspadljivog života.

(1970.)

Jedne zimske večeri

Marija ulazi u moju priču lagano gibajući bokovima, u bundi od nerca, putena, na pragu četrdesetih - ulazi, dakle, u pripovijest već onog trena kad sam, pred izlogom antikvarnice u Jurišićevoj, sručio u njezin zatiljak ono manijačko dahtanje i promrmljao vulgarnu rečenicu koju sada ne mogu napisati. Stid me je, iako sam i gore stvari unosio u priče i žvalavio o seksu na način nedostojan svojega talenta. Osramotio sam se pred Marijom, jer je ona znala tko sam, prihvatila me kao starog znanca, veselo se nasmijala misleći da je to moja vragolija i da samo oponašam manijaka.

Sada pišem o njoj iako me već drugi dan drži hunjavica. Ponovno čujem svoj glas i osjećam gorak okus banalnosti. Da, da, izustio sam rečenicu glupana:

“Varaš li muža?”

“Aha”, rekla je. “Samo ne padam lako. Moraš se dosta potruditi da bi me položio u horizontalu. Ha, ha, ha! Kad bih svakom mačoru davala svoju ribicu, što bi ostalo od nje!”

Dakle, Marija je također bila prosta, što me samo potaknulo da je obaspem bujicom vulgarnosti koje su je nasmijavale. Slatko se hihotala, naslađivala

se kao i ja; bili smo pravi par u tim prostačkim erotskim zavrzlamama.

“O, kakav rječnik jednog talentiranog čovjeka”, rekla je.

Marija je imala lijepo lice, možda tek malu falinku oko desni. Kad se nasmije, gornja usna previše se povuče i otkrije tu neravninu desni koje su čudno najahale na zube. Ali bilo je u tome nečeg uzbudljiva. S njom je privlačno razgovarati o seksu; žena prihvaća svakojake ludosti. Na kraju me pozvala na tulum, što sam rado prihvatio. Objasnila mi je kako ću pronaći ulicu i rekla da se kod nje skuplja zanimljivo društvo, mahom mlađi svijet, te da će i njezinu mužu biti drago da me upozna. O, kakva čast!

Već oko sedam navečer bio sam u njezinu stanu. Stigao sam prvi. Unio sam i nešto pahuljica; vani je vijao snijeg, večer je bila blaga i svi smo se željeli negdje skloniti i primiriti barem nekoliko sati dok ne napada, dok se grad ne zabijeli. To je taj snježni bijeli pokrivač o kojem ljudi rado govore u toplim sobama i gledaju svoju djecu na saonicama. I mi ćemo nešto kasnije izaći i promatrati tu čistinu i svijet u teturanju. To je dobar put da se dođe do neke jednostavne misli, a onda, sa svježinom u sebi, radosno ode u postelju, jer se još jedan dan svršio sretno. To je velika radost.

U predsoblju me dočekaao njezin muž s rasklopljenom knjigom u ruci; sigurno ju je do maloprije čitao. Odmah je rekao da je ljubitelj glazbe i lijepe književnosti i da je po struci tekstilac. Uveo me u prostranu oskudno namještenu sobu, napadno osvijetljenu neonom. Pokazao mi je gdje ću sjesti. Još je u ruci držao knjigu, a ja sam ugrabio pročitati naslov. Bila je to Pasolinijeva knjiga *Passione e ideologia*. Još mi nije dopustio da sjednem; držao me za ruku. Ispričao se u ime svoje žene; rekao je:

“Ona je još u kupaonici, njoj dugo treba. Gospođa se ponekad satima licka i sprema.”

Odavao je srdačna čovjeka, ali suzdržana i odmjerena. Ne volim ljude kad pretjeruju, kad nepotrebno podižu glas i žele da ih svi čuju. Ovaj čovjek bio je tih i, kako već rekoh, srdačan. Između njegove riđe brade i brkova

blistao je osmijeh. Imao je nisko čelo i gustu kosu. Bio je visok, mršav, pomalo nespretan, pogrbljen u ramenima, ali svakako poseban tip.

“Moja žena obično skuplja kretene. Začudilo me kad je rekla da ćete doći”, izgovorio je nekako smušeno i kročio prema bifeu.

Dakle, čovjek mi se svidio. Djelovao je kao ljubavnik lišen strasti, premda sam se najčešće varao kad su u pitanju takvi zanesenjaci ili knjiški moljci. Da, da, mnogo sam se puta prevario, jer su oni kao po pravilu ljudi i

opsjednuti seksom;

ginu u sladostrašću.

“Dok se gospođa okupa i prije nego navali rulja, bumo si nekaj dobroga spili”, rekao je i natočio dva cezara pažljivo dolijevajući kap po kap. “Ovaj šije francuski konjak”, dodao je.

O pićima svatko ima svoj sud. Uostalom i o kruhu, duhanu, ženama - što se čudimo! Kucnusmo se poštujući ono idiotsko pravilo da se pogledamo u oči.

“Ja sam vam pazolinijevac”, rekao je, a čašu konjaka na iskap je ispio. Stresao se, jer to je doista bilo naglo. “Prvu čašu uvijek ispijam na dušak, a ostale guštam”, dodao je, uzeo knjigu i nastavio: “Vatreni pazolinijevac. I odmah da kažem: bolje da se ta tema ne načinje.”

“Slabo poznajem toga slikara maglovitih pejzaža”, izustio sam tu kitnjastu učenu rečenicu kako bih svojem sugovorniku dopustio da se razmaše. On je to jedva dočekaao.

“Čujte, nije on nikakav slikar maglovitih pejzaža, već je kod njega sve tako jasno da budale u tome ništa ne prepoznaju. Kod nas tog umjetnika nitko ne poznaje. Možda nešto više filmaši, ali oni su vam bedaci, oni se boje literature, a taj je čovjek spojio sve! I pokazao da može sve. Gdje smo mi kao kinematografija? U opancima! Ono što je već odzvonilo u Europi, ovdje se još ne čuje. I neće se čuti za sto godina”, rekao je i pružio mi Pasolinijevu fotografiju kojom obilježava stranice pri čitanju. “Velik čovjek”, rekao je.

“Njegovi filmovi Evandjelje po Mateju i Kralj Edip preokrenuli su film. Pasolini je na flauti odsvirao mit o Edipu, a to još nitko nije uspio!”

On je naglo prekinuo razgovor, zamislio se i zagledao u mene kao da me tek primijetio. Zaškiljio je ustakljenim očima i najednom upitao:

“Uzbuđuje li vas moja žena?”

“Da”, rekao sam.

Dugo me gledao žmirkajući očima, nametnuo je neugodnu stanku.

“No”, rekao je, “u braku smo dvanaest godina, a nije željela uzeti moje prezime.

Ima to svoju pozadinu. Niste oženjeni?”

“Ne, nisam.”

“Nemojte se ženiti. Brak je silazna linija seksa. Ne sjećam se kad sam posljednji put bio u krevetu sa svojom ženom. Ako sam i bio, mora da sam bio mrtav pijan. Kad nemaš kamo i kad ne znaš što sa sobom, prideš rođenoj ženi. Tu se više nema što pronaći, niti otkriti. To je onaniranje. A ljubavnik je nekakav izumitelj, barem onih malih čudesa unutar jedne ljubavne igre. Seks ne smije biti očaj, već samo radost. Vidite moju ženu: ona je sada stara kuja koja mami pse lutalice.”

Tada se nagnuo prema meni. Bio je napet, povjerljiv i zagonetan. Otvorio je usta više nego što je potrebno. Naćulio je uši i razrogačio oči. Osvrnuo se oko sebe. Bilo je tu mnogo pokreta, mimike i strepnje. Najzad je izustio:

“Sad ganjam njezinu nećakinju. Ima šesnaest godina, pile i pol. Već ulažem u to derišće. Kupujem šminku, parfeme, intimno rublje. Ova kuja ne zna o tome ništa”, naglo se povukao unatrag i udario leđima o naslon.

Marija izlazi iz kupaonice - evo je, primiče se njišući kukovima. S njom dolazi jak miris. Na sebi ima crnu haljinu, presijava se džersez, ramena su

joj gola, dojke pritiješnjene. Čista je, ozarena, vesela - o, to je kraljica večerašnjeg tuluma.

“Vas dvojica ste našli zajedničku temu”, rekla je. “Svi su muškarci isti.”

Počela je govoriti o sebi, slušali smo je pažljivo. Koliko li je puta nesretnik čuo ovaj isti redosljed. Rođena je u Remetama i tu je živjela do svoje devetnaeste godine. Očuh ju je progonio i tako ju je gurnuo u naručaj oženjena čovjeka. To je bila njezina prva nesretna ljubav. Legla je s očuhom i ucijenila ga da joj isplati dio nasljedstva. Nastanila se u Zagrebu. Imala je pozamašnu svotu u džepu. Prave čari seksa nije poznavala dok nije sreća svoga sadašnjeg supruga.

“On je muško od glave do pete”, rekla je. “U posljednje vrijeme seksamo i utroje, je l’ tak, zlato?”

Ulovio sam njihove znakove da to mora ostati tajna i da se ne produbljuje ta priča. Dakle, o nekim se zgodama šuti u ovoj kući. Dobro, prihvaćam tabue kad god je riječ o intimnim stvarima. Sada nastavljamo razgovor o mjestu njezina rođenja. O, kako se razbacujem znanjem, iznosim sažetak historije samostana i crkve u Remetama. Nešto sam pisao o pavlinskim mučenicima, pa govorim o remetskoj Mariji, o zidnom slikarstvu pavlinskog slikara Rangera, o historiji graditeljstva remetskog samostana, o preinakama i nadogradnjama koje, u najmanju ruku, prate povijest samog naroda. Sudbina jedne crkve na našem tlu, barem ondje gdje su Turci stizali, neodvojiva je od sudbine puka.

“Katolici lažu”, kao rak je pocrvenio njezin muž. “Oni su sami pisali svoju povijest ili su kontrolirali one koji pišu. Ispada da su samo oni trpjeli i nitko drugi. Kao čovjek od pera morali biste znati da su oni svoja stradanja naplatili!

Njima je uvijek netko kriv, i kad im je dobro i kad im je loše. Kad im je dobro, žele da im je još bolje, a kad im je loše, onda žele da ostalima bude još gore”, već je bjesnio i oštro razmahivao rukama.

Njegovoj ženi očito je bio poznat taj nastup; čekala je da se muž smiri. Meni je bilo neugodno. Osjećao sam krivnju što sam započeo ozbiljan razgovor. To više neću činiti, pazit ću ubuduće na svaku svoju riječ. Sada mi je i Marija predbacila:

“Čudi me od jednog mladog čovjeka da se zanima za crkvene gluposti.”

Da, da, izgubit ću ovu ženu, neće doći do spoja. Sve mi izmiče iz ruku, sâm sam krivac. Sada me zvonice spasilo, uzvanici su već pristizali. Onaj poznati ulazak iz hladnoće praćen je lupanjem nogu i otresanjem pahulja. To me nakratko vratilo u djetinjstvo i posijela za dugih zimskih večeri, igre prstena i ranog ljubovanja seoskih momaka. Kao na dlanu sagledavam prošli život. Kamo sam to bačen, kako sam dospio ovamo? Tko sam ja? Pomisao na majku kao na neku

natprirodnu pojavu: njezine me oči i sad motre.

Soba se ispuni svijetom. Niti mene tko poznaje, niti ja koga. Osjećam se sve osamljenijim. Ti razgovori puke su brbljarije, dosadne i besmislene. Jedna luckasta sitna cura, nevjerojatna cendravica, nabacuje mi se. Ona je bez momka.

“Patiš li od kompleksa manje vrijednosti?” upitala je.

“Zašto bih patio?”

“Zbog nosa”, rekla je.

“Naprotiv”, rekao sam.

I to je sve što sam s njom progovorio. Više je ne želim vidjeti, izbjegavat ću cendravicu; neka nekom drugom cendra na uho, ta ja sam ovdje zbog Marije.

Čuo sam njezin uzbuđujući glas:

“Neka svatko uzme svoj tanjur i u kuhinju!”

Među gostima se uvijek ističe neki žderonja, raduje se jelu, dugo se zadržava nad obiljem hrane, gudi kroz nos, cmokće, naslađuje se i hvali zlatne ruke domaćice. I ja sam takav, pa često galamim i laskam kuharici. Divimo se Marijinu kulinarskom umijeću. Ona mala gadura uzvikuje:

“Joj, pašteta je fantastična!”

Dok budem jeo razmišljat ću o nezgrapnim pokretima ljudi. Ja o svemu duboko razmišljam, a katkad donosim čudne zaključke. Tko li će na ovom tulumu ispasti šeprtlja?

Zgodna žena s mužem šmokljanom reče mi da je Bugarka i ode. Marija se obrati jednom ulickanom paru:

“Kad će pasti svadba?”

Ovdje se Marijin muž uzdiže iznad ostalih, osjeća ispraznost ovakvih večeri, nezadovoljan je, a često ponavlja da se treba držati što dalje od rulje. Ostavio sam ga i približio se Mariji. Počela je glazba za ples. Istog trena privukao sam

se uz Mariju, obgrlio je i spustio ruku sasvim nisko, ispod njezinih bokova.

Nisam se obzirao što nas čeznutljivo gleda gospodin muž. Je li to bila njegova ljubomora ili dobrotu, plemenitost, nastranost ili nestrpljivost - sve me to, u trenutku dok stežem Mariju, nije zanimalo. Uzbuđen i napaljen erotikom večeri, čvrsto sam se pribio uz nju.

“Sram te bilo”, rekla je, “u mojoj kući.”

Njezin muž, kao da je to čuo, prišao je, gledao me nevoljko i rekao da mi želi pokazati svoju radnu sobu. Ona me ispustila, a on prihvatio. Uveo me u hodnik, a odatle u sobu. Ondje je bilo mračno. Kresnuo je šibicom, zatvorio vrata i okrenuo ključ u bravi.

“Ovo je moje gnijezdo”, rekao je razdragano, “ovdje se ja osamim. Tu nema žarulje, jer meditiram samo pri svijeći.”

Šibica je dogorijevala između njegovih prstiju; opeklo ga je. Opljunuo je prste i opsovao, kresnuo drugi put i užgao svijeću. Tada je podigao svijećnjak iznad nas i pokazao mi stolac na koji sam sjeo. Bješe to hladno i neudobno sjedalo.

Između nas je bio ružan glomazan kancelarijski stol. On je sjedio obasjan drhtavom svijećom. Glas mu je bio povjerljiv, ni nalik na onaj od maloprije, a na momente posve drukčiji; u jednom hipu možda i sablastan.

“Vidite li vi što se ovo događa?” šapnuo je.

Sagnuo se i izvadio iz stola načetu bocu postupa, povukao nekoliko dugih gutljaja i pružio mi je.

“Ne gadi vam se? Vino je piće kršćanske zajednice. I ne smije se odbiti.”

Do nas dopire glazba s gramofona - tamo se pleše. Rulja se baš zagrijala.

Razabirem glas cendravice, mora da je već pripita i nepodnošljiva.

“Valjda ne žalite što sam vas izvukao iz onog idiotskog društva?” rekao je.

“Spasio sam vas. Vjerujte mi, tamo je sve lažno.”

“Ali tamo je i vaša žena”, rekao sam i položio bocu na stol nakon što sam dobro

potegnuo.

“Da, da”, osjetio je taj moj žalac, “to je točno. Tamo je i ona. I kao što rekoh: meditiranja bez svijeće nema, kao što nema ni razgovora bez vina. Ova soba pogoduje mislima. Mirna je.”

“I hladna”, rekao sam.

“Ne loži se nekih tridesetak godina. Ovdje je ljeti hladno, a zimi podnošljivo.

Stara gradnja! Da vas ogrnem?”

Dohvatio je s vješalice zimski kaput i ogrnuo me. Oho, ovaj me čovjek priprema za slušanje! Ulična svjetiljka obasjavala je komešanje pahulja. Taj komad vanjskog svjetla lebdio je između raspuklina na kopcima.

“Ako netko opiše povijest ove sobe, taj se već uključio u našu opću tragediju”, rekao je.

“Povijest boluje od tabua”, rekao sam.

“Da, da, to ste točno rekli”, živnuo je. “Iz ove sobe ustaše su negdje pod konac 1941. godine odvele mog oca Leona. Bio sam već klipan, mogu se prisjetiti mnogih gadosti. Moja majka Sofija i ja sjedili smo tamo gdje se sada tulumari.

Oca su izveli iz sobe, bio je okrvavljen i zastao je kod vrata. Ustaša je rekao:

‘Ne smiješ se pozdravljati s familjom.’ Pamtim tu rečenicu. Stisnuo je lice moje majke i poljubio je u usta. Mene je pomilovao po glavi, a potom je strgnuo sve gumbiće s moje bluze i čvrsto ih stegnuo u šaci. Rekao je da će ovo odsad biti njegov dom, a moja mati njegova gospođa. Sjećam se da su iz njegovih usta bljesnuli zlatni zubi. Majka je ušla u kupaonicu. Čuo sam je kako povraća.

Ustaša je i kasnije dolazio, a ponekad bi donio koju vijest o ocu. Jednom je rekao da će ga provesti ovuda i da svakako izađemo na balkon da bismo ga vidjeli. I nije nas prevario. Čekali smo cijelo popodne na balkonu, a tek su ga predvečer proveli svezana. Otac je teško hodao. Bio je smršavio i propao.

Gledao je prema nama. Majka je bila skamenjena, a ja sam zaplakao. Tada sam

ga posljednji put vidio. Navečer kasno ustaša je navratio sa svojom ruljom.

Podnapili su se, a jedan od njih me izvukao iz postelje. Drhtao sam. On me držao u krilu, milovao me i šapnuo mi u uho: ‘Stari je Židov ustrijeljen.

Stari dobri Leon, trgovac, rentijer i lihvar.' Dugo su kod nas ostali. Pjevali su i podrivali. I kao što znate, u nedovršenom misticizmu još postoji samo jedna ideja: prolići krv. Sve ostale ideje na suženom polju plauzibilnog iscrpljene su.

Da ne duljim s pojedinostima, još samo da kažem ovo: moja majka doživjela je duševni slom. Legla je na ovaj stol i ovdje je umrla. Da, baš na ovom stolu.

Samoubojstvo. Rezala je vene", zastao je nakratko, a šutnju je ispunilo kapanje svijeće i rasprskavanje parafina.

"Jeste li ikad pisali?" upitao sam. "Čovjek piše da bi pomogao sebi."

"Nitko ne piše da bi pomogao sebi", rekao je. "Svatko je jednako osamljen i nema mu pomoći. Pišu još one budale koje misle da je moguć spoj tisuća i tisuća raspadnutih vrednota. Nema više spasa, prijatelju! Slom je organiziran. I on traje od rasapa Organona. Cjelina je propala, čvrstoća je načeta, jedinstvo je bez zrcala. I što nam ostaje nego da se pojedinačnim vrijednostima podčinimo.

Sve su forme zbližavanja iscrpljene i sad nastupa ludilo. Svijet lišen forme grabi nakaznu ideologiju kojoj je osnovica jedno, to može biti i ljubav, primjerice prema Bogu, Naciji i što ja znam prema kome, a u stvarnosti je nešto drugo: mržnja, nesnošljivost i sve ono što razara tkiva. Već s polaganjem prisege o vjernosti započinje proces osipanja. Vjerujete li u ponavljanje povijesnih ciklusa, ili je sve ovo samo jedna negativna varijacija mitskoga. Vjerujete li u sustav zlosretnih brojki? Što god mislili o meni, da sam luđak ili mitoman, ali ja ću vam reći da se cijeli komadi nedovršene povijesti obnavljaju. Svaka je povijest u biti nedovršena i neprotumačena, stoga i traži da izbije odnekud, poput krvavog vulkana. Bulaznim li? Samo oni koji su bulaznili predvidjeli su ovo što je sad, a svi drugi su lagali! Još ću vam reći ovo: nedovršena povijest uvijek sadrži

dovoljnu količinu agresije da eksplodira kad-tad. To je moja teorija. Imam pravo, na osnovi iskustva i tragičnih činjenica iz vlastitog života, uspostaviti neku skalu osobne mitologije. Ponovno slušam povijesnu

glazbu kojoj je cilj omamiti krokodila. I što je dužnost intelektualca? Da se orijentira, ništa drugo!

Da ne bude slijepac i da do kraja odgleda sve detalje naše povijesne figuracije”, izgovorio je proročki, a onda se malko pridigao izobličen obasjanjem svijeće.

U nekoliko istovjetnih pokreta prešao je dlanom po ploči stola kao da čisti prašinu ili skuplja nevidljive mrvice. Nastavio je oprezno, glasom čovjeka koji povjerava neku tajnu:

“Ja ću ovu sobu preurediti za starost, ako je dočekam! Ako me u ovom gradu ne zadesi još jedan obiteljski pad.”

Ponekad mi se čini da je preda mnom luđak, da je sve ovo halucinacija. Gledam ga pognuta, kucka prstima po stolu. Naslanja se na laktove i šuti, sjedi kao utučen. Naglo se uspravlja, namjerava ustati. Onda se nasloni na lakat lijeve ruke, šakom pokrije usta i nos. Disanje mu je otežano i sada se probija između prstiju kao lagan pisak. Ruka sklizne niz bradu i pada na stol.

“Izgledam li kao čovjek u nevolji?” upitao je.

“Prije bih rekao kao zabrinut čovjek.”

“Točno. Vi ste zaslužili moju ispovijed. A ja sam zaslužio počinak.”

“Da se razidemo?”

“Da, već je kasno.”

Ustajem ogrnut njegovim kaputom; težak je, vonja na plijesan. Skidam ga i polažem na stol. Kroz prozor vidim pahuljice, roje se u krugu ulične svjetiljke.

On me promatra; nepomičan je.

“Molio bih vas da me ne smatrate luđakom”, izgovorio je i naglo ustao lupnuvši dlanovima.

Svijeća je pri kraju; to je definitivno rasprskavanje - istopi se, plamičak potonu!

U potpunom mraku čujem njegov glas:

“Htio bih da razumijete samo jednu stvar: ovo što se sada događa u Hrvatskoj nije ništa drugo do strah od onoga što nailazi!”

Iza tuluma uvijek ostane kaos. Otpad večeri. Mrzovoljni prizor oglodanih kostiju.

Osjećam zamor i dosadu. Smrad alkohola, zagušljiv i težak zrak. Zgužvane salvete po podu. Bliješćeće svjetlo u sobi. On stoji, drži moj kaput i šal. Kada su gosti otišli? Nisam čuo galamu na odlasku? Kako to da nisam čuo razdragane glasove i pohvale domaćici?

“Čim se ugase svjetla, žohari kreću u pohod”, rekao je i osmjehnuo se. “Marija je legla. Želite je vidjeti dok spava?”

Krenuh za njim do spavaće sobe. Vrata su otvorena, sva svjetla gore. Marijine izobličene usne priljubljene su uz jastuk. San je čvrst. Povremeno rokće i to u ravnomjernim razmacima i svaki put nakon ubrzana disanja. Jastuk je izbljuvan.

On se saginje, usnama dodiruje njezino čelo.

“Čim popije čašu vina, povrati u snu”, rekao je.

Zapahnu me vonj riganja. Ona skliznu dublje u postelju, skupi se ispod pokrivača, ispusti glas nalik na cviljenje, tek dva ili tri uzastopna kratka jecaja.

On ugasi svjetlo, isprati me do vrata.

“Sad ste u najboljim godinama”, rekao je. “To još može biti utjeha, a već za desetak godina shvatit ćete da ste proćerdali život. Samo se ne dajte da vas uhvate za muda. To se ne dajte.”

Izašao sam u čistu večer kao u slobodu. Snijeg je već napadao i sve usporio.

Nitko se ne raduje, nijednog oduševljena glasa na trgu. Svi hitaju, probijaju se kao neke tamne pjege u bijelom lelujanju.

Volim ovu blagu večer, baš se radujem kad mi vlažna pahuljica dotakne usne.

Kako je to ugodan osjećaj, pa se slasno oblizujem, srknem tu kap s usana. I prije su mi pahuljice padale na usne, čak i na trepavice, ali nikada nisam imao

taj osjećaj zadovoljstva jer je sve čisto, mekano i blago. Ne, nikad prije takvo što nisam ćutio.

Ante Palaversa

Netko je dugo zvonio na vratima, ali nisam ih kanio otvoriti. Bio sam uznemiren, a posljednjih tjedana gomilali su se čudni događaji u mom životu. Uza sve, bilo mi je hladno; kiša je neprestance padala već drugi dan. No kako je zvonce bilo jako i prodorno, uznemirilo je cijeli kat, popustio sam pred tom upornom zvonjavom i otvorio vrata. Ugledao sam snuždena i pokisla čovjeka, ali odlučna da uđe makar i silom. Plašilo me takvo držanje, a tome je pridonio i ožiljak na njegovu licu, te pomalo divalj izraz i nekako ugašen pogled ispod obrva i jakih čeonih kostiju. Taj čovjek nije bio dobronamjeran. Mora da je bio blizu pedesete; o, kako se život najednom sunovrati i skrha, kako mladolikost brzo ode! Hoće li i mene takvo što zadesiti?

“Vi ste taj pisac?” reče i uđe.

Skinuo je mantil i objesio ga na čiviluk iza vrata. Rukom je dotaknuo radijator, a potom rupčićem obrisao čelo. Uveo sam ga u kuhinju gdje je bio uređen kutak za sjedenje, udoban i odvojen policom od kuhinjskih stvari. On se u više navrata osvrtao prema svome mantilu, pa tek onda sjeo. Sad je djelovao pitomije, čak i blago, kao čovjek koji nosi neku nesreću. Da, da, baš nesreću, jer samo ona nepogrešivo otvara prošle živote, a mi smo pripovjedači koji dalje prenose priče, uz Božju naklonost, dakako.

“Ništa od vas nisam čitao”, reče, “a i ne kanim! I, da budem iskren, nisam čuo za vas. Pa ipak, vi ponešto znadete o meni, ne mnogo i ne posve točno, ali ja o vama ni toliko. Zapravo, o vama ne znam ništa. Možda sam se trebao odmah predstaviti?”

“Nije kasno”, rekoh.

“Da, znam. Nije kasno. Zovem se Ante Palaversa. Zbog mojeg prezimena koje naginje talijanskom, često me zovu Antonio, mada je moje krsno ime Antun. Ali,

to sad nije važno.”

“Dakle, vi ste Ante?”

“Da, ali vama ništa ne znači moje ime, bilo koje od ova tri. Strpite se pa će vam sve postati jasno. Sve je mnogo jednostavnije nego što mislimo”, osmjehnu se i otkri sitne zube.

“Čime vas mogu ponuditi?” rekoh.

“Volim čaj s rumom”, reče, “ali ako nemate, nikom ništa. I tako se mnogo troši na ugađanje guzici. No da ne duljim: pred vama je ubojica i vi o tome ponešto znadete, ali, kako rekoh, nedovoljno, jer nijedan čovjek o drugome ne zna ništa i u tome jest tajanstvo života, a sav grč među ljudima samo je borba da razotkrijemo jedni druge. Mi se i koljemo stoga što želimo prodrijeti u nutrinu svega postojećeg, jer svijet je čahura iz koje mi nastojimo izaći. Nemojte se čuditi što filozofiram, ta ja sam duhom kršćanin, a životom komunist.”

“To dvoje baš ne ide”, rekoh.

“Hm, ne ide. Da, možda ste u pravu. Porijeklom sam iz neretvanskog kraja, roditelji su željeli da postanem svećenik, to je za nas kao sirotinju utočište, a bogme i korist: poučimo se na velikim izvorima i otežamo si život. Vidite, ako breme koje nosimo nije teško, onda nema svrhe nositi ga. Vrijeme koje sam proveo kao sjemeništarač pomoglo mi je da se naučim trpnji, jer moje komunističko breme nije bilo lako, ali ja sam ga podnio i, hvala Bogu, podnosim ga još uvijek. A da je tegobno, je! O tome bih vam nešto rekao, samo da najprije utvrdimo kako sam dospio ovamo i želite li vi moju ispovijed?”

“Vašu ispovijed?”

“Da, molim! Ali odmah da znate: ne obraćam vam se kao piscu, ta ja i ne znam kakav ste vi pisac, iako mi je, iskreno rečeno, svejedno, jer vam se ne obraćam kao piscu, ni kao svećeniku, a još manje kao liječniku, već samo kao neznancu.”

“Onda ste mogli naći bilo koga”, rekoš osorno.

“Čekajte! Slučajnost je htjela da sam danas ovdje. Ne mislite valjda da ja pozvonim na nečija vrata i ispovjedim se. Ako baš hoćete znati, ja sam veoma zatvoren i nedruževan čovjek.”

“Onda prijedite na stvar”, rekoš. “Kakva vas je slučajnost ovdje dovela?”

“Vi znate da je slučajnost često bila kobna posrednica, no među nama ne mora igrati svoju kobnu ulogu, uredila je ovaj susret i to je sve. Da ne duljim: ovamo su me dovela vaša pisma.”

“Moja pisma?”

“Da, da, ne čudite se, sve ću vam objasniti. Ta sam pisma doživio kao otac, a ne kao muškarac. Samo, o tome neće biti riječi. Dakle, pogađate: ja sam otac one koja sebe naziva Petra Sakra, kojoj vi pišete na ime Petra Sakra. Vi od toga pravite cirkus, a to je moja drama. I niste vi jedini koji joj piše, ali ste je jedini povezali sa svetim kamenom, iako vas to ne uzdiže iznad šljama koji je s njom u prepisci. Od njezinih pisama dala bi se načiniti antologija gadosti, a vi biste tu imali krasnih priloga. Ako je vaša literatura takva, onda neka vam je Bog na pomoći! Hvala lijepa, ja vas čitati neću. I samo još ovo: Petra Sakra ne postoji!”

“Kako ne postoji?”

“Ona se zove Olja Palaversa, ali ni ona ne postoji.”

“Sad baš ništa ne shvaćam!”

“Sve ću vam objasniti. Olja Palaversa za mene je mrtva kao moja kći, ali o tome zasad više nećemo. Što je s tim čajem? Ako nemate, može i filterkava s malo mlijeka”, reče i zagleda se u prozor.

Stakla su bila zamagljena, a studen i kiša vanjski su gospodari. Gradski promet gušio se i kisnuo. Osjećao sam kako zagrebačka vlaga pritišće i steže sav život u obruč siva dana. Nelagoda je rasla posvuda, misli je bilo crnih; moja me mašta predaleko odvela, a katkad me zna posve udaljiti od

stvarnosti. Često nisam u stanju obuzdati svoje misli ili odagnati jezive slike!

“Čitajući vaša pisma”, nastavi, “zamišljao sam vas gadnim i surovim. Razvratnici su mi odurni, pa sam za svaki slučaj ponio ovo”, reče, a iz unutarnjeg džepa izvadi pištolj i pokaza mi ga.

Mora da sam tada probljedio, čuo sam srce kao na zategnutoj žici, tuklo je i koprcalo se u prsima. Čovjek je shvatio da sam se prepao, pa je vratio pištolj u džep, a obje ruke položio na stol kako bi pokazao da nema nikakvih zlih namjera.

“Sad više nije važno jeste li vi hulja ili ne”, reče. “Vama se mogu povjeriti, pa bili vi vrag ili svetac. Čudite se što sam vas potražio? E, pa da vam kažem: vi ste u jednom pismu napisali da se sve udvaja i ponavlja i da ono što iščezava ima namjeru vratiti se, te da se jedno te isto događa najmanje dvaput ili više puta. No da ne bih duljio kao kakav učenjak, o sebi ću ukratko. Već sam vam nagovijestio svoj razlaz s mamom Crkvom, bilo je to 1940., a samo godinu dana kasnije pokazalo se da sam bio u pravu. Da vam ne govorim o historiji umorstava pod blagoslovom klera, to svi znademo, a i o tome je već mnogo naškrabano. S dvadeset godina bio sam u partizanima, neko vrijeme pod prismotrom, a potom u partiji od 1943. godine. Sve u svemu, mnogo sam toga preturio i mnogo podnio, vi biste o tome imali što napisati, ali vas sudbine ne zanimaju, vi se bavite gadostima.”

“I gadosti su dio života”, rekoh.

“E, vidite, meni su se događale neobične stvari, pa sam često mislio da sam ja bolestan, ili sam pak čovjek posebnog kova koji je nekoć došao u dodir s Bogom. Mene je moja kršćanska mladost obilježila, makar sam dugo bio bezbožnik. Kako god okrenete, ja sam i od ovih i od onih otpadnik. Sebe smatram nesretnim, a vi kako hoćete”, reče i naglo zašuti.

Stavio je kocku šećera u kavu, dugo ju je miješao i gledao u šalicu.

“Je li se nečastivi spetljao sa mnom, ne znam, ali neke sile jesu”, nastavi.
“To

vas pitam stoga što vi znate da sam ja u nastupu ljubomore ubio svoju ženu Tatjanu. I prije nego kažem kako je došlo do toga, samo nekoliko riječi o njoj.

Bila je to mila osoba, vrlo lijepa, još me opsjeda njezina put. Odmah nakon rata napustila je Beograd, majka joj i danas tamo živi, mislim da je starica odavno zrela za ludnicu. Tatjana je prezirala tu emigrantsku bagru, premda nije bila naklonjena komunistima. Mislim da sam joj se sviđao, a udala se za mog drugara iz rata. Taj je bio ljubomorani i mučio ju je; bio sam svjedok mnogih neugodnih scena. A sada dolazi ono što smatram čudnim. Bio sam kapetan UDB-e, na večeri kod njih. Našalio sam se da bih ublažio jednu njihovu prepirku.

‘Slušaj ti’, rekao sam, ‘dat ću te uhapsiti kao informbiroovca kako bi se ova lijepa žena odmorila od tebe koju godinu.’

Znađem da je šaljivost đavolji posao, pa ipak nisam ni slutio da će se to samo dva dana kasnije i obistiniti, taj je ljubomorko uhapšen, ali bez mog udjela i bez mog znanja. Nastojao sam doći do njega, ali mi nitko nije znao kazati kamo je odveden. Prvog tjedna bio sam tješitelj Tatjani, a već drugog tjedna njezin ljubavnik. A onda jedna slučajnost, ili opet smicalica Sotone: kad se Tatjana odrekla muža i kad je dobila sudsku rastavu, mi smo utanačili vjenčanje.

Svadbeni ručak bio je skroman, u krugu prijatelja. Svi smo bili veseli, a usred objeda banuo je moj službenik i donio vijest da se u zatvoru ubio njezin bivši muž. Tako je vražja sjena bačena na moju svadbu, a navečer se plod ritao u maternici. Tatjana je bila u šestom ili sedmom mjesecu trudnoće. Ta uznemirenost djeteta u utrobi bila je naprosto nestvarna i kao da je davalo znakove da želi na svijet što prije. I doista, djevojčica je rođena, ono što se kaže, kao nedonošče, a Tatjana joj je dala ime Olja i to samo iz ljubavi prema Majakovskom koji je negdje, ne znam točno gdje, to biste vi morali znati, pjevao o Olji. To vam je samo dio moje priče.

Sada ću vam ispričati jedan svoj beogradski susret, sam po sebi nije čudan, pogotovu ako prihvaćamo vraćanje jednog te istog događaja, pa i same smrti, ali je otvorio onaj niz udvajanja, kako biste to vi rekli. Da ne

duljim: bio sam službeno u Beogradu i posjetio Tatjaninu majku Evgeniju Ljvovnu Zabolocku.

Da dodam, iako to nije od značenja za priču, upravo sam u to vrijeme lovio neke agente iz ruske emigracije koji su bili povezani s Nekljudovim. Evgenija Zabolocka bila je nemoguća žena, jedva me saslušala, ali ne do kraja. Prekinula me:

‘Ništa nisam shvatila, ni tko ste, ni što hoćete od mene, ni tko je Tatjana, ni zašto se pozivate na nju! U svakom slučaju, njezine fotografije zadržite! A sad: ako vi nećete napustiti ovu kuću, onda ću ja!’

Ona je pozvala nekog po imenu Kiril. Na vratima se pojavio čovjek zbog kojeg i cijela ova priča. Kad me ugledao, zlobno se osmjehnuo, a ja sam protrnuo. Evo o čemu se radi: taj je čovjek nosio drugo ime pod kojim smo ga mi ustrijelili kao gestapovca. Tu nije moglo biti govora o nekoj sličnosti, bio je to jedan te isti čovjek. Da ne variramo sve mogućnosti, imajte povjerenja u mene i u točan navod ove priče. Ako mislite da izmišljam, onda mislite i da sam luđak.

Uostalom, kako hoćete. Nisam mogao odoljeti a da ga ne upitam:

‘Ti si radio za Gestapo?’

‘Ja sam vam, gospodine, muška kurva’, rekao je onim istim kreštavim glasom koji sam toliko puta čuo u istrazi, a onda je dodao ženskasto: ‘I uvijek ću vam raditi za onog ko mi obeća bolji komad.’

Evgenija Ljvovna Zabolocka prasnula je u smijeh šašave babe, a ja izađoh kao ošamućen.

Ispričat ću vam još dva događaja, pa ću vas ostaviti. Prvi je sličan ovome, to će biti sljedeća priča, a drugi smo već načeli, naime riječ je o takozvanom ubojstvu iz ljubomore, ali o tome kasnije.

Negdje s početka 1945. godine, bila je jaka zima, rezala je studen dolinom Neretve, sprovodio sam dvojicu ustaša, dvije zvijeri svezane jedna za drugu.

Baš tako: zvijeri, jer kako drukčije nazvati ljude opijene svojim zločinima i mržnjom! I dok su se razmetali klanjima, meni pade mrak na oči, gurnuh ih iz vlaka u Neretvu i ispalih za njima cijeli šaržer. Od tada je prošlo nekih šest godina, bio sam na terenu u neretvanskom slivlju i svratio u jednu seosku krčmu, žedan kao pas. Ljetna vrućina bješe me iscrpla, ne znam da sam se ikad radosnije svalio na stolac i pivom utolio žeđ. U krčmi je bilo zagušljivo, ali je hladovina godila. Namirnice su bile pokrivena krpama, a osjećao se i jak miris sira. Na visećim muholovkama koprcale su se i zujale muhe. Pred vratima je stajao crni pas. Sjećam se, jasnije nego ikad, svakog lica unutra i krupnog sakatog krčmara koji je u više mahova gađao psa. Na vratima se pojavio čovjek četvrtaste glave i neobrijan, mislim da je malo ustuknuo kad me ugledao, ali nije imao kud. Onako bijesan udario je psa nogom u trbuh. Pas je zaskvičao, podvio rep i nestao. Čovjek je naručio pivo i sjeo za stol. Vi sad pogađate: bio je to jedan od one dvojice ustaša, tu više nije bilo nikakve dvojbe. Skrivao je lice, nije se usuđivao pogledati me, a onda je ostatak piva iz boce izlio sebi na vrat. Sjedio je pognut i razmazivao kaplje piva po mušemi. Svaki pokret ga je odavao. Zamka u koju je upao bila je postavljena od neke druge sile; danas sam spreman optužiti i onog psa, u njemu je bila poruka đavla. Dugo sam ga promatrao da ne bih u čemu prenaglio. U djetinjstvu sam slušao o onostranim posjetima u vrijeme Gospinih blagdana, ali sam se sve više uvjeravao da je to on. Pojavila se u meni ona ista mržnja kao i u vlaku, a možda je bila i udvostručena. Prišao sam mu obzirno:

‘Mi se poznajemo?’

‘Ako ti kažeš’, rekao je i pogledao me zakrvavljenim očima zlikovca.

‘Da pođeš sa mnom!’

‘Da pođem.’

Izašli smo iz krčme i krenuli prašnjavim putom prema seoskoj školi. Nećete mi vjerovati: slijedio nas je onaj crni pas.

‘Ti se izvuče četrdeset pete’, rekao sam.

‘Izvukli su me’, odgovorio je oštro.

‘E, više neće!’ rekao sam i ubio ga.

Tu nije kraj priče, ali je blizu. Šteta je što ste nestrpljivi, čuli biste moja noćna lutanja i košmare, jedan san koji se ponavlja, jedan tegoban i čudan san. Samo u dvije riječi: mjesto sna određuje svijest, a radnju i orgiju podsvijest. Možete misliti koliko je taj san razrađen ako se ponavlja već nekih dvadesetak godina.

No to spada u misterij, a mi smo stali kod stvarnog događaja što ga je u to vrijeme moj pretpostavljeni, major Dodig, preokrenuo također u misterij. Taj čovjek zaslužuje koju, i kada bih umio pisati, o njemu bi nastao roman. Za vas je dovoljno ako kažem da je na lak način upravljao voljom drugih, pa i mojom.

Imao je posve dječjački lik i stas, anđeo izvana, a sotona unutra, stoga sam ga i prozvao anđeo zavodnik. On me je, dakle, pozvao i posadio na stolac, prišao mi s leđa i počeo gnječiti prstima moje vratne žile, kao da me masira ili davi, vrug bi ga znao. Nije volio gledati ljudima u lice, sva je njegova moć bila u dodirima i glasu koji bi se mijenjao ovisno o tome što vam priopćava.

‘Onaj čovjek što si ga ubio, nije bio ustaša ni jednog sata!’ šapnuo mi je u uho.

Što da vam kažem, ostao sam skrhan na tom stolcu. Sad sam posumnjao u mnoge događaje, pa i u onaj beogradski, a bogme i u svoje duševno stanje.

‘Ubio sam nedužnog čovjeka?’ upitao sam.

‘Da. Ti od svojih sablasti ne možeš krojiti stvarnost. A sad, što je tu je! I da se to više ne ponovi’, rekao je i izašao.

Vama se čini da izmišljam, a ja mislim o tome kako nisam u stanju ispričati vam ni stoti dio onoga što sam prošao.

I da nastavim: na tom stolcu ostao sam skamenjen sve dok mi razum nije savjetovao da izađem iz državne službe i da se sam nosim sa svojim sablastima, ako su to uopće sablasti? Bio je to biblijski poziv da se

usredotočim. Samo da kažem ovo, i još nešto o cinizmu vlasti, pa ću dovršiti priču. Iz službe su me ispratili kao svrzimantiju, to sam za njih bio i ostao. Ne postoji način da se kod njih stekne povjerenje, čovjek je osumnjičen samim tim što je u njihovu društvu. Sad ću vam navesti primjer cinizma. Poznato je da sam 1945. godine jedno Pavelićevo kopile ugušio u zahodskoj školjci. Neću vam opisivati tu gadnu smrt, jer taj je zlotvor zaslužio da umre baš tako, kao skot. I ne kajem se zbog toga, ali hoću vam reći da je cinizam i osionost svojstvo vlasti, a evo kako: nakon što sam otišao iz službe ponuđeno mi je da zastupam jednu talijansku firmu koja trguje keramikom i sanitarijama, ali i da obavljam još neke dodatne poslove. Dakle, od toliko poslova gurnuti me u onaj koji lako i svakodnevno podsjeća na sliku davljenika u zahodskoj školjci, e, pa, oprostite, to nije ništa drugo doli cinizam.”

“Možda je i to igra slučaja na koji se vi rado pozivate”, reko.

“Vjerujem u slučajnost, samo kod vlasti toga nema. Ali da kažem i to: odgojen sam tako da nijedan posao ne odbijam. Sve što je borba za zaloga dostojno je poštovanja, a moji geni siromaštva ne daju mi da budem probirljiv. I da se ne hvalim: opremao sam hotele i odmarališta, mnoge otmjene stanove, ali već pri prvom potpisu ugovora o isporuci keramičkih proizvoda započeli su tegobni snovi, košmari i davljenja, o tome neću, ali me i dandanas te more ne ostavljaju. To je jedno razdoblje mog života, a drugo je sretno i puno uspomena. Ukratko ću o tome. A vi samo recite ako vam je to mrsko slušati?”

“Slušam vas”, reko.

“Dakle, bio sam postavljen za upravitelja jednog velikog lovišta, a kako nije bilo lovočuvara, obavljao sam i to. Lovište je bilo prostrano, kraj bogat i lijep,

povezan cestama, čist i pristupačan, jednom riječju raj na zemlji. S Tatjanom sam uredio domaćinstvo, staru šumarsku kuću preuredili smo za stanovanje.

Podignut je i lovački dom s restoranom i sobama za odmor. Živjeli smo mirno, u obiteljskoj harmoniji. Sloga i ljubav bili su obilježje mog doma;

o tome se posvuda govorilo. Upoznao sam i životinje, mnoga Božja stvorenja, slušao poj ptica, mnogo različitih glasova, poziva i tajnih dogovora prirode, a nećete mi vjerovati da sam imao srndaća koji mi je lizao dlan. Mnogo sam čitao o životinjama, također i o biljkama. Ne znam je li vam poznato da su biljke kao nepokretne i stvorene da služe pokretnim bićima, dvonošcima i četveronošcima jednako, ali i pticama i gmazovima i svemu što je Bog stvorio. Biljka je stalnost, a životinja, pa i čovjek, promjena. Kad se čovjek suoči s prirodom, nužno postaje religiozan, ako se suoči onako kako to Stvoritelj želi. Sve što je živo grabi svjetlost, a vi znadete tko je Izvor svega. No sada bih mogao o tome nadugo, mogao bih vam nizati mnoge primjere iz goleme zbirke svojih opažanja, od samoubojstva osamljene biljke do neshvatljive patnje zaljubljenih životinja, ali je preče da iznesem svoju potištenost u vrijeme nedjeljnih i prazničnih dana kada su rukovodioci dolazili u lov; bio je to masakr životinja, lovište je postajalo klaonica, žalosna slika pomora. Sve sam više osuđivao našu proždrljivost, mi smo nezahvalni pred svim onim što nam je dano; kokoš te daruje jajetom, krava mlijekom, a ti hoćeš i darovatelja proždrijeti! U okrilju prirode čovjek shvaća da nema dobra, postoji samo zlo, a dobro je težnja koju smo definirali kao Boga, otuda i moj posjet crkvi prvi put otkako sam je odbacio. Sad ću biti još jasniji: prestao sam jesti meso divljači i domaćih životinja, a hranio se samo biljkama, jer one se raduju što su od koristi čovjeku.

Dakle, osuđivao sam ubijanje divljači i pernatih životinja i težio da ponovno uđem u Crkvu i da razumijevanjem Božjih poruka upoznam sebe. To moje nastojanje je prekinuto, sad ću vam reći kako, i to je ono zbog čega sam ovdje.

Mene je pozvao onaj anđeo zavodnik, major Dodig, bio je ogrnut plaštom, imao je oteklinu iznad lijevog oka, sjedio je za stolom i prstima lomio štrucu kruha, žvakao je sporo ne skidajući pogled s mene, zalijevao je zalogaje gustom tekućinom iz vrča. Prostorija je bila obasjana svijećom. U kožnatom naslonjaču sjedio je mladić, meni odnekud poznat, oči je imao izrazito crne, usne tanke i presvučene nekim ružičastim slojem, a lice kao od brašna. Tu sam doživio nešto čudno, vrijedi saslušati, premda je to bolesna vizija. Taj mi je mladić pokazao voštani kip našeg maršala i priopćio mi da stiže u lov, da je služba sigurnosti poduzela sve što treba, a

da sam ja odgovoran za životinje i goniče. Rekoše mi da se jedan kapitalac za odstrel odmah namjesti maršalu kako bi svoje uzvanike, u prvom redu cara jedne države, zadivio. Uzvratih da su to moje dužnosti, ali tu izrazih čuđenje što mi pokazuju voštani kip kao da ja ne znam o kome je riječ. Onda im rekoh da u tome ima sotonskih znakova, te da su i vrč s tekućinom, štruca kruha, brašnjavo lice mladića, također dio demonskog rituala.

Oni mi u jedan glas odgovoriše da taj kip obožavaju i da tu nema nikakve zle magije. Onda me anđeo zavodnik upita:

‘Što je s tobom? Počeo si svraćati u crkvu, a mi ti povjerili odgovornu dužnost.

Gledaj da te vrag ne odnese’, rekao je i pokazao mi vrata.

Bilo mi je jasno da on opći s demonima i unajmljuje ih, te da me namjerava smaknuti, a taj mladić možda nije nitko drugi do jedan od demona. Anđeo zavodnik zadržao me na vratima i priupitao:

‘Kako te sluša Ruskinja?’

‘Ne mogu se požaliti. Podnosi me’, rekao sam.

‘Što su ti žene!’ rekao je. ‘Ta se lako odrekla muža, a sutra bi i tebe’, rekao je.

‘Što se tu može’, rekao sam.

‘Može se, može! Ako ništa drugo, ubiješ je iz ljubomore’, rekao je.

‘Kad je čovjek ljubomoran’, rekao sam. ‘A što kad nije?’

‘Šalim se’, nasmijao se, a onda je ustao i ispratio me.

Svijeća iza njega u taj se mah rasprsnula, plamičak zacvrčao, zadimio, a osjetio se i onaj miris parafina.

‘Neprijatelj ne miruje’, izgovorio je u potpunom mraku.

Ni danas ne shvaćam tu poruku. Dalje me prihvatila pomrčina, put me doveo do seoske krčme. Za obranu od napasti potegao sam vrč ružice. Pred ponoć sam krenuo kući, Mjesec je izišao, ali su ga oblaci svaki čas zaklanjali, vrućina i studen smjenjivali su se u mom tijelu. Stigao sam blatnjav, izgreban šumskim šibljem i umorniji nego ikad. Tatjana me čekala, kleknula je ispred mene da me izuje. Djevojčica je spavala u kolijevci slatko, kako spavaju djeca pod anđeoskim nadzorom. Dalje sve znate, a recite mi, da nije demon umiješan u sve ovo? Ljubitelji tmine bacili su me u tamnicu. Eto, to je sve”, reče i zagleda se u mene.

Naglo je ustao i prišao vješalici, zagledao se u svoj mantil koji se tu blizu radijatora sušio i isparavao. Osvrnuo se i na čiste i prozirne kapljice vode na parketu, a onda je izvadio rubac iz džepa, kleknuo i pobrisao ih s poda. To mi je bilo neugodno, pa sam uzviknuo da to ne čini, ali on je svaku kap očistio, uspravio se i još jedan detalj dodao svojoj priči:

“Ah, da, zaboravio sam kazati da su mi te noći, dok sam gazio prema svojem zločinu, u nekoliko mahova žabe iskočile na put. I još ću vam nešto povjeriti”, reče i zastade pred raskriljenim mantilom koji sam mu pridržavao. “Tatjana mi se nije javljala čak ni u vrijeme zatvorskih košmara. Ni tada, ni danas. Ni u snu.

Nikad više! Samo nestvarna slika njezine čulne ljepote pohodi me u rijetkim trenucima, to bljesne i to je moj jedini erotski doživljaj. Sve to kratko traje, kratko i očaravajuće. Živim za taj bljesak. Ali u tome nema ničeg stvarnog, ničeg opipljivog. Možda je to ljubav?” upita.

“Možda”, rekoh.

“Onda je to nešto neobjašnjivo”, reče i izađe.

Nije rekao ni zbogom, nije se osvrnuo, silazio je lagano stubama pridržavajući se rukom za gelender.

“Kako mogu pronaći vašu kćer?” doviknuh s vrata.

“Nikako”, odgovori. “Zaređena je! Ha, ha, ha! Pripada redu koji se zavjetuje šutnji. Znate li koji je to red?”

“Ne znam.”

“Red mrtvih!” izusti i počne se smijati.

U znaku demiurga, rođakinjo Tina

Otkrio sam jedan stari rukopis, pripada onom zagonetnom stanaru iz ljetne izbe Antuna Meštrevića. Sad pišem o tome, sad pokušavam sročiti jedan traktat o vremenu.

Sjećaš li se, rođakinjo Tina, kad smo toga neznanca ugledali u bifeu na željezničkoj postaji? Bio nam je leđima okrenut, tek podšišan, gojazna vrata i preplanuo od sunca. Rekoše nam da je to novi stanovnik u L.-u, građevinar koji bješe označen kao sumnjiva ptičica i klerikalac. Taj je inženjer bio posve oprečan zamahu novih graditelja; njihovoj je akciji i zanosu suprotstavljao miran i studiozan rad na svakom projektu. Može li se za njega reći da je usporavao razvitak L.-a?

Čim si otišla iz L.-a, rođakinjo Tina, u staničnoj zgradi, tadašnjem Kuzminu uredu, zbio se događaj čiji je sadržaj dosad preinačen najmanje dvadesetak puta. Ponešto je od toga ostalo i u pronađenom rukopisu. I prije nego što donesem dijelove rukopisa, iznosim o njima svoj sud: to su doista vrijedne zabilješke! Dakle, naš je novi stanovnik, dolazeći u L., već slutio da su to njegovi posljednji koraci i da čeka još samo završni udarac sudbine. On je bio spreman (i odlučan) da taj udarac otmjeno podnese.

Kao građevinar suprotstavljao se sovjetskim inženjerima, tako da je Kuzmu dobio za pratioca. Kuzma je bio zadužen da nadgleda čak i njegove stručne radove, iako je bio samo kapetan i možda nesvršeni đak Srednje poljoprivredne škole. Stručnih nesuglasica sa sovjetskim građevinarima i nije bilo; oni su se sporili samo oko vremena. O tome ću poslije, a sada donosim nekoliko odlomaka iz njegove bilježnice:

*

Neću zaboraviti dan kad sam stigao u L. Od jutra je puhalo tako hladno i

zimomorno. Povijao sam se na vjetru obilazeći L. Već prvog dana uočio sam lijepo izveden balkon na jednoj kući. Balkoni su me, kao građevinara, oduvijek privlačili.

*

U podne je vjetar stao, oblaci su se povukli, granulo je Sunce, a fra Paško Talajić je umro. Jedini sam uz Stjepana K. bio na ispraćaju. U vrijeme pokopa Kuzma je preko razglasa puštao revolucionarne koračnice, a po mojem nagovoru uzvraćeno mu je crkvenim zvonima. Zvonile su obje naše katoličke crkve. Navečer sam odgovarao zbog zvonjave, a istraga je trajala dugo u noć.

Kuzma je prekidao istrage kad god bi mu se učinilo da iz crkve, kao opomena, dolazi zvuk stakalca koji povremeno prelazi u glazbu. Doista, propuh se poigravao perlama na velikom crkvenom lusteru.

*

Balkon je bio govornica, ali ukleta govornica. Što se odatle objavilo, rijetko se i obistinilo. I sâm sam, ravnodušan na sudbinu, govorio o temeljima hidroelektrane, a samo tjedan dana kasnije došlo je do odrona zemljišta.

*

Govornik koji je s balkona oglasio da je religija opijum za narod umro je istog dana na svečanom ručku; janjeća koščica zaglavila mu se u grlu.

*

Revolucionar i borac, u već oslobođenoj zemlji, pozivao je na oružani ustanak i borbu protiv neprijatelja. Kuzma, koji je stajao do njega, šapnuo mu je da je revolucija pobijedila i da se taj poziv na oružje može krivo protumačiti. Govornik

se tada srušio i umro od srčanog udara. Nije se, jadnik, snašao s onom napravom koju možemo nazvati graničnik vremena. Da je ikada uzeo u

ruke sv.

Augustina, znao bi da se vrijeme mjeri dok prolazi, a ne kad je prošlo.

*

Možda je Kuzma bio jedini koji je s prisebnošću rekao: pomicat ćemo i brda ako treba!

*

L. je mistično mjesto. Kako drukčije objasniti sat na tornju koji od svršetka rata nije radio, a te godine kad sam došao, uoči Kristova rođenja otkucao je 12 puta i opet stao. Vrijeme nije uređeno i definirano, ono je mistično.

Sad ću ti reći, rođakinjo Tina, taj je spis za mene bio poguban, jer me stavio u nedoumicu: jesam li mu štogod dodao, ili sam ga sâm napisao, ili pak preinačio? Jesam li orobio neznanca, ili sam i sâm nepoznanica u vremenu?

Tvoj odlazak iz L.-a učinio me zatočenikom, a našu literarnu sekciju doveo do rasula.

Sada se vraćam na događaj u staničnoj zgradi.

Kuzma je uveo našeg građevinara, započeo s istragom, a onda i s prijekorima da je nerealan čovjek, da "lebdi u oblacima" i da je konačno vrijeme da siđe na zemlju. Taj poziv na silazak, je li demiurški zahvat, ili je to samo način, rođakinjo Tina, da se sve stavi pod kontrolu, da se svaki čovjek nadgleda i ograniči. Kuzma ga je ispitivao do pred ponoć, a tada su iz stanične zgrade odjeknuli hici. U isto vrijeme na peron je ušao putnički vlak.

"Znaš li ti u kojem vremenu živiš?" upitao je Kuzma.

"Znam", rekao je.

"Da čujem! De, de, reci slobodno!"

“U novom vremenu”, rekao je. “Ono se više neće mjeriti dosadašnjim jedinicama nego velikim događajima.”

“Pazi, bogati, nisi ti budala kakvu izigravaš. I nisi čudak, već izgleda razborit i trezven čovjek.”

“Recimo da sutra umre Staljin, on će postati vremenska jedinica.”

“Ali Staljin neće umrijeti”, rekao je Kuzma.

“Ogradio sam se i rekao: ne daj Bože da sutra umre Staljin, pomaknuo bi neka historijska shvaćanja i postao znak u vremenu, i to smatram dobrim da se uvede čovjek kao oznaka, a ne da se vrijeme prihvća po nekom usudu ili kršćanskom programu. Kalendari se moraju mijenjati.”

“Sve je to lijepo rečeno, samo što Staljin neće umrijeti”, kazao je Kuzma.

“Rekao sam da će razbiti shemu vremena ako umre, da će njegova smrt postati kazaljka na satu novog doba.”

“Sve stoji osim onoga da će umrijeti.”

“Rekao sam: ako umre!”

“Ali nisi rekao da neće umrijeti!” podviknuo je Kuzma, izvukao iz futrole otkočeni pištolj i nekoliko hitaca ispalio tik iznad glave našeg inženjera.

U zidu su ostale rupe; one su tu još dugo zjapile. Naš je građevinar napustio L.

Iza njega je ostala bilježnica koje sam se domogao i nekoliko svitaka paus-papira s raznim skicama i planovima. Došlo je do razlaza sa Staljinom, pa su sovjetski inženjeri podigli jedra i gotovo preko noći otpirili. Betonski su blokovi na hidroelektrani popucali, jezero se izlilo, voda je valjala drvlje i kamenje.

Stihija je odnijela i našu malu željezničku postaju. Staljin je umro, a tu je smrt objavio Kuzma s onog istog balkona u L.-u Zvučnici su razglasili njegov smijeh:

“Hi, hi, hi i ! Staljin je mrtav!”

Mi smo pohrlili na vrata učionice. Povjerovali smo da će to biti velika fešta i proslava i da je to kraj nastave. Zadržao nas je naš razrednik, profesor Šantić.

Bio je ošamućen i rekao nam da u ovom teškom trenutku ostanemo svi u svojim klupama. Zvučnici su krčali, slabo su se razabirale Kuzmine riječi, a voljeli smo ga slušati, jer je i sam uživao u toj šupljorječivosti. Čim je objavio smrt, nastavio je govoriti:

“Mi ćemo uzdignute glave i ponosno umarširati u budućnost. Iza nas će stajati velika djela kolektivizacije. Naš put bit će osvjetljen milijunima žarulja, a naša koračnica bit će u ritmu novih postrojenja teške industrije. Svi napregnite uši i oslušajte. Moramo stalno biti budni i prepoznati neprijatelja, jer je uvijek prisutan i među nama i svaki čas mijenja masku. Ne dozvolite da vas neprijatelj zavrbuje, a kad ga otkrijete, odmah ga prijavite, pa makar to bio rođeni otac ili brat ili sin! Ne smijemo biti ni dobri ni popustljivi, već smjeli i odvažni borci koji znaju svoj cilj. A ja vam kažem da ćemo pomicati brda!”

Kao što znaš, rođakinjo Tina, Kuzma već dugo umire, a ne može umrijeti.

Profesor Šantić odveden je na Goli otok; nije se odatle vratio. Kuzmu sam u dva navrata posjetio u bolnici.

“Što je sad ovo, Kuzma? Nema više onog velikog vremena akcije i pregnuća.”

“Dolazi umiranje.”

“A ne pomaknusmo brda!”

“Mi smo tada vjerovali da ćemo sve dovršiti. To moraš razumjeti; bili smo drugi ljudi. Nitko nije u stanju definirati budućnost, a mi smo na tome radili. Tu se komunizam uhvatio u koštac s metafizikom. Vrijeme je samo jednim svojim zamahom podiglo masku s lica budućnosti i mi smo u hipu

spazili prazninu. I čudno, djeca su nas prva uhvatila u laži. Razbježala su se, sad ih ima posvuda.

Znaš li što za Dondu? Eto, to je sve što mogu reći na samrti. Vrlo sam zadovoljan, jer sam razočaran. Umirem sretan, jer je razočaranje ispravak prijedrenog puta.”

Sad je na nama, rođakinjo Tina, da povučemo crtu na karti zajedničke boli. U

mom snu još odjekuje rušenje zavičajnih brda. I svi će poželjeti da ih pomaknu u ime budućnosti. Svi se naprežemo i oštrimo za tu prazninu. Vjerujem da ćeš i ti dati oprost Kuzmi; nije poznavao mudraca koji je rekao: lažući druge lašci na kraju prevare samo sebe!

Toliko o djetinjstvu, rođakinjo Tina, ono je kao ideal osumnjičeno. Toliko o vremenu.

*

Stigla su mi dva pisma, a našoh i poruku zadjenutu u vratima: “Vraćam ti prsten, gurnula sam ga kroz pukotinu ispod vrata. Udajem se u subotu, roditelji su mi našli muža; sad je među nama svršeno!”

Taj prsten nikad nisam pronašao.

*

Piše mi D. iz Venecije; na studijskom je putovanju; to je nagrada za najbolji stručni rad studenata Beogradskog univerziteta. D. je studentica povijesti umjetnosti, nesretno zaljubljena u svog profesora Lazu Trifunovića. Opsjednuta je veličinom srpskog slikarstva i kulturom Bizanta. Tješio sam tu studenticu i pomagao joj da prebrodi emocionalne krize, da se izvuče iz tog sadomazohističkog odnosa s profesorom. Naslušao sam se svakojakih, pa i nastranih priča, ali ja o tome ne govorim, neka svatko živi kako hoće. S tom sam curom prekinuo, iako joj nisam htio objasniti razloge svoje ljutnje. Doista, ne shvaćam da netko može

studirati povijest umjetnosti i gnušati se svega što nije srpsko ili bizantsko. Nakon ovog pisma sreo sam D. u Modernoj galeriji; okrenuo sam glavu od nje, a onda i pobjegao trčeći Pariškom ulicom. Ovdje donosim jedan pasus iz tog pisma:

“Opet sam u Veneciji kao na nekoj Goldonijevoj pozornici. Kad već pomenuh tog venecijanskog kretena, prisetih se da Venecija, od svog postanka, u osmom ili sedmom veku, nije dala ništa osim Casanove, baš ništa što bi doseglo smisao istinske vrednosti. Ti govnerski slikari, ti soboslikari Tintoretto, Tizian, Veronese, Bellini zvani Giambelino, pa Guardi, Paladio, Tiepolo i njihove škole svetla i senki, njihova arhitektura (kolonade, balustrade), sav taj tužni kolorit i privid

harmonije, laž svetla i odsustvo religije, bezdušna raskoš koja će kasnije postati svetonazorom Zapada - sve to ukupno nema dušu koliko jedan potez na margini ‘Hludovskog psaltira’, ili jedna minijatura iz vizantijske pravoslavne pučke umetnosti. Jedino što u Veneciji vredi došlo je sa Istoka, ukradeno, kupljeno, pronevereno, oteto i dopremljeno.

Ponekad satima stojim pred fantastičnim mermerima kod sporednih vrata Sv.

Marka, tamo gde Venecijanci i turisti retko dolaze, i mislim o apsolutnoj istoriji umetnosti koja nas ubija, jer traje i živi na ruševinama prolaznog ljudskog života. Pa ipak žalim, ako je tačno, što će Venecija potonuti; mi taj prizor nećemo posmatrati, ali biće svedoka, ako bude sveta, i naći će se jedan, barem onaj koji će biti moja reinkarnacija, da zažali za ukradenom arhitekturom, za onim što Venecijancima i nije pripadalo, za onih nekoliko palazza obloženih božanskim i tajanstvenim mermerom s Istoka, jer Vizantija je dala ono što Rim nije mogao, a to je jedinstvena i apsolutna istorija umetnosti. Što se tiče ostalog u Veneciji, već sutra može mirno da potone.”

*

Stiglo je prvo Glavurtićevo pismo nakon povratka iz Pariza. To je kićeni rukopis, vrhunska kaligrafija. Pismo se doimlje likovnošću; to je zapravo

cijeli niz hijeroglifa, neka osobna magična abeceda koja se čitajući odgoneta. Unosim u dnevnik dio njegova pisma:

“Bolestan sam. Onoga dana kada sam primio tvoju kartu iz Zagreba, u kojoj pišeš da si me sanjao na izložbi leptira, bio sam teško bolestan. Klara misli da je to stoga što sam čitao jednu HISTORIJU GEPEU-a od Essada Beya, koja je izašla kod Payota u Parizu, 1934., i n o c t a v o, i t o u COLLECTION D’ETUDES,

DE DOCUMENTS ET DE TEMOIGNAGES POUR A L’HISTOIRE DE NOTRE TEMPS.

Bolestan sam, pomalo, i sada, premda sam već davno pročitao tu interesantnu Historiju, ali uvijek se ponovno razbolim kada me glupost umjetnička, intelektualna povuče za jezik i uzmem udjela u plitkim stvarima. Polemiziram s nekim meni neprihvatljivim stajalištima pjesnika Petrovića koji je izjavio u jednom intervjuu da je pjesnik obvezatan umrijeti kao budala. Mislim da ne treba umrijeti kao budala. On na taj način sugerira piscima kretinizaciju i čini odličnu uslugu režimu. Osobno mislim da će oni umrijeti kao budale!

Večeras slušam Kaundu u Lusaki, maršal Tito dao mu je riječ kao Predsjedniku, a on je počeo riječima: ‘U ime Svevišnjeg...’ itd. Prvi je govorio Suharto. Eto, čak me i to pomalo interesira i nalazim da tu ima zanimljivih momenata, jer politika je dinamična kao neka živa i divlja životinja, ovoga puta afrička.

Mauriac je mrtav. P. H. Simon kazao je da se ugasila još jedna svjetlost u noći.

Utješno je da je imao veličanstven sprovod kakav se ne pamti od smrti Valéryja.

Utješno je za jednu Francusku, ali i za književnost. Utješno je i za jednog Mauriaca s obzirom na vječnost i na činjenicu da smrt ne postoji osim u materijalističkom konceptu svijeta. Eto, Mauriac nije umro kao budala. Ali još je u Francuskoj moguće tako umirati.”

1971.

Različiti pogledi

Usprkos spoznaji da sve ima malo ili nimalo svrhe, da se već polako, jednom stranom tijela gnijezdim u vječno počivalište, da sam već šćućuren uz voljenu osobu i djelomice osamljen i udaljen od drugih; i usprkos činjenici da sam nositelj tjeskobe, već ujutro nastavit ću s radom, veseo i oran nakon dobra sna.

Okrijepit ću se čajem, uživati u svemu što mi donosi rad; bit će to dan zadovoljstva. A navečer, uz čašu vina, uz mezu i trpezu, nadvikivat ću se s prijateljima o svim radostima, pa i o onoj kako radosno primamo da sve ima malo ili nimalo svrhe.

*

Pišem ti, Paula, čak i onda kad je ideja nejasna i u zametku. Čim napišem tvoje ime, ideje frcaju, sve postane jasno i nadahnuto, svaka se misao razvija, osjećam kako rukopis cvjeta. Uživam čak i u onim besmislicama kao što je, primjerice, popis mojih osobnih stvari ili prijepis jelovnika Esplanade, ili onaj zgodni esej U vašim rukama jaje, gospođo. Ti si mi dala povoda da mislim o tvom tijelu i divim ti se, da pronalazim bezbrojne usporedbe, da mislim u simbolima i da se drukčije izražavam, da sve opisujem, čak i onu večer u Čateškim toplicama, onu idiotsku grupnu ševu u kojoj smo ispali majmuni.

Napisao sam esej o tvojim sisama, završavam i Venerin brijeg, taj zlatnik tvojih čari, a već zabadam perce u mekoću tvoje puti i pišem raspravu i o drugim dijelovima tvog tijela. Uzdižem te, Paula, kao onda u hotelu SKY, sve bliže nebu.

*

Od Kaptola se slijevaju šetači, mnogo je djevojčica u bijelom. Večernja zvona još nas podsjećaju na neki minuli život.

“Što je ovo sa mnom?” pitam prijatelja, mladog bogoslova koji me posjetio na proputovanju kroz Zagreb. Pitam ga da mi odgovori, jer već sutra putuje u Hercegovinu, u Ljubuški; tamo su negdje i moji korijeni. “Zbog čega je to tako, prijatelju?”

“Zbog nedostatka Boga”, reče. “Samo je čudno što se žališ, što sve to ne prihvaćaš kao križ spasenja!”

*

Zagreb, petak, 14. svibnja

I dalje svoj položaj obrazlažem kao položaj nagnutog nad ponorom. Vraćanje razvalini moja je poetska staza. Stih je bljesak, senzacija koja posjeduje vrijednost pronalaska. Posvećujem ti Razvaline, ljubljena, pisane u groznici koja me tresla dvije večeri za redom. Ponovno ti se divim i šaljem ovaj buket po Marku koji danas putuje za Beograd. U Razvalinama je djelić tvoje slike, djelić portreta u crnim tonovima. Iza tog čvrstog lica što si ga naslikala prostire se beskrajna ruševina.

RAZVALINE

(poema)

*

Poema što nastaje odlukom Boga

Portret je moj.

*

Ponižen u ovom gradu pjevam u njegovu slavu Povijest nedaća i ljubavni poraz

I sve što ovaj grad skriva u meni

Bit će iskazano bez kolebanja.

*

O, Bože moj, založi se za neke stvari

Da ih zajedno uredimo.

Bit će govora o svemu

Složenom i proturječnom,

Bit će dosjetki i čistog obreda.

Obećavam ti mnoge vragolije duha.

*

Knjiga koju čitam dio je poeme

I Msgr. Josemaría Escrivá de Balaguer y Albás Ulazi u ovu oblast

Kao što Bog se pokriva velom svoje žene.

I onaj pastir koji bokom leži u travi

I drži rukom ud,

Časno svršava radni dan

Blistavim kapima sjemena.

*

Ja opisujem grad i kvartove nedostupne tebi.

Predstavljam ti nerotkinju

Koja se nedjeljom moli u sv. Ani

I jednog dječaka čudesnog

Koji pokazuje novi sat na ruci.

Opisujem park,

Tipa na klupi dok čeka ljubavnicu,

Ženu u travi koja motri svoju nećakinju

Dok se drolja grli u šiblju s mladim vojakom.

Opisujem rijeku ljudi

Koja teče prema kolodvoru

Među njima i Florijanu Šolo

Novakinju družbe

Ancil ae a Puero Iesu

Za koju teolozi tvrde

Da nosi na licu pečat

Kristova poljupca.

*

Predlažem svečano otvaranje

Tijela vašoj kćeri.

Tu vrpcu sam ću prekinuti

Kao kad pendrek ošine

Rumeni obraz cure.

Neka se vaš jezik ne iznenadi

Što će biti njegov oslonac.

Ukrućeno spolovilo polaže na trpezu i više:

“Ovim ću te zaklati, ženo!”

*

Slušam žubor u starom zdanju,

Glasove moguće, pokrete točne,

Pozive milozvučne, razmetljive, neuslišene.

Gledam nagnut kip nad zdencem,

Ženu koja rukom drži nabrekli dojku,

Mladu nevjestu tek pojebanu

Koja hita na ispovijed.

*

Uđoh u crkvu-ruinu, razvalinu

Tu gdje me jedan mladić zgrabi za mošnje.

Vidjeh Bogorodicu koja okreće glavu

I njezina sina kako čisti riblje kosti.

Sve se svrši u trenutnoj boli.

Pri obasjanju ugledah lice mladića

Zapravo zbaci šminku

Pod svodovima morbidnih lukova

Izvedenih gotskim alatom.

Mrzim klesare koji biblijske priče

razrađuju u pljesnivoj ornamentici.

U tom mladiću, kao u zrcalu ruševine,

prepoznah sebe i viknuh glasno:

“Bježi odavde, iz ove razvaline!”

*

Proklet da je onaj

Koji putuje da utanači neki savez.

Ništa bolje ne želim ni onome

Koji je u ove krajeve donio mir.

*

Nemoj se hvaliti da sam te ševio uz orgulje Bila je to glazba mog pounutranja.

*

Tko će me istrgnuti

Iz ovoga tijela smrtonosnoga.

(1971.)

Zbogom, Paula

Kad god sam pomislio da ću ga sresti, to mi se i dogodilo. Netko to naziva fatumom, ali ja o tome nemam što reći, ne vjerujem u nadnaravno. Sad pričam o susretu pred knjižarom Kršćanske sadašnjosti. Taj čovjek je Paulin muž. Imali smo nekoliko neugodnih susreta, a jednom mi je priprijetio i grubo se ponio prema meni. Rekao je:

“Okani se moje žene i natrag u Bizant!”

To me uvrijedilo, pa se otada svaki put pred njim ušeptrljam. Ali da ne zaboravim: volim Paulu, pišem joj ljubavna pisma; katkad su to pisma bludnici.

Uzbuđuje me ta žena. Sada sam htio šmugnuti u pasaž, ili se barem sagnuti da zažniram cipelu, ali on me ugledao i preduhitrio, a usto je opazio da sam se poprilično spetljao.

“Ne možete vi mene izbjeći, ja sam vaša sjena”, rekao je i uhvatio me pod ruku.

“Idemo popiti gemišt.”

“Ne pijem.”

“A kavicu? Kao prijatelji?”

“Mi nismo prijatelji!”

“Onda kao neprijatelji”, nasmijao se toj duhovitosti.

“S neprijateljima ne pijem baš ništa”, rekao sam. “Ali ako želite da popijemo kavu, onda ne moramo naš odnos definirati.”

Tako je i bilo. Čim smo sjeli počeo je taj brbljavac s lajanjem na sve i svakoga.

O svemu je imao svoje mišljenje, čak i o stvarima koje ne poznaje. To je razmetljivac, uživa dok frflja, a ispriča se kad god me popraska pljuvačkom.

Neugodno je u njegovoj blizini. Svisoka prosuđuje o svijetu u kojem živimo, o narodima i epohama. Odmah se okomio na Židove i one koji su poduprli njihovo

“sramno djelo dekristijanizacije”. Tu je umetnuo Srbe kao rušitelje, Pravoslavnu

crkvu kao zlo veće od protestantizma. Samoljubivo je govorio o sebi kao religioznom čovjeku, štoviše i militantnom katoliku. Ugrabio sam da kažem kako religiozan čovjek ne može sudjelovati u olajavanjima Židova, jer njihovim ukidanjem i Bog gubi smisao. Nagon za uništenjem Židova jest mračna i totalitaristička, u krajnjem slučaju i ateistička, likvidacija Božjih svjedoka. To je zavjera izopačena svijeta i Sotoninih sljedbenika koji su u ovom stoljeću izveli pobunu protiv Boga. Antisemitizam je povlastica gospode i vlasti, cvjetao je ondje gdje se ugnjetavala sloboda i gdje su Zli đaci proglašavali sebe božanstvima. Puk je religiozan i on nikad nije antižidovski, on zna što je sol zemlji! Oh, kako sam ga barem i nakratko ušutkao. Izveo sam to spretno, zbunio sam ga, ali se moj sugovornik brzo pribrao i nastavio još žešće. Više se nije obzirao što kapljice pljuvačke štrcaju posvuda.

“Nećete reći da Židovi nisu organizirali Oktobarsku revoluciju, ali Bog ih je kaznio pa su oni danas, u sustavu što su ga sami stvorili, bijeda! Moj djed Martin, mamin otac, uman i bogat čovjek, rekao je jednom da su od bogatih Židova gori samo siromašni Židovi. Taj je moj djed mislio svojom glavom i bogme je točno rekao!”

Paulin muž nastavio je u nekom grču, napuhavao se i pridizao sa stolca; nije mario što nas prislušuju. Počeo je nabrajati krivce za sadašnje patnje, u prvom redu patnje hrvatskog naroda. Nizao je pokrete, imena, narode, imperatore, opsjenare, okultiste, historičare, masone, teozofe, kabalističke Židove - sve je to povezo i spleo misleći da me zapanjio erudicijom, ali ja mu reko da je to sve napabirčio iz jeftinih brošura. Tada mu podmetnuh jedno pitanje:

“A Martin Luther?”

“To je povijesni gad, medij Sotonin”, zarežao je.

Grcao je o teroru Sotone, o svjetskoj židovskoj vladi, o Kralju rođenom od krvi Siona, o Velikom arhitektu univerzalnog svemira, o Zapisima starješina sionskih,

o trećoj samostalnoj židovskoj državi koja je istodobno i posljednja itd. Toliko se bio zapjenio, a na moje upadice nije se osvrtao. Njemu više sugovornik i nije bio potreban. Govorio je o stvaranju moćne središnjice po uzoru na Tijelo.

Desnica i ljevica, ruke mističnog tijela, suviše su iskrvarile i onemoćale. U svoju partiju središnjice uveo je i Hrvatsku, a njezino sadašnje vodstvo samo je u plesnoj dvorani povijesti. Čim se svjetla pogase - raspast će se! Nacionalizmi su negacija internacionalizma; metafizička pozadina sadašnjeg stanja u krvotoku mističnih udova nije ništa drugo do skup lokalnih pokreta koji će se uliti u jedinstvo svjetske organizacije spremne za borbu protiv Antikrista! Onda je predahnuo i upitao me:

“Što kažete na sve to, mladi gospon?”

“Jeftino! Kič! Bljuvotina!” rekao sam. “Cijelo vrijeme dok blebećete, mislim na jednu Paulu. I žalim je!”

“Vi ste bedak”, rekao je. “Ne shvaćate svijet u kojem živimo. Ako je netko za žaljenje, onda ste to vi. I da vam velim, crknite: Paula vas više ne želi. Vratila mi se! I sad je sretna. Hvala bogu, sve ju je prošlo. Vi znadete da je obožavanje falusa jedna od točki u demonskim orgijama, ali i to ju je prošlo. Sad ću vam otkriti jednu tajnu, iako vi ne zaslužujete moju ispovijest, Paula je jedina žena u mom životu, a već sam navršio četrdeset šest godina. I ne žalim za ženama koje su mi izmaknule, štoviše sretan sam zbog svoje odanosti. Pauli sam bio privržen i onda kad sam znao da je preljubnica. Pitali ste je kad o našem ljubavnom životu?”

“Ne, nisam. Ona ne govori o onome čega nema.”

“Onda ne znate kako smo se uzeli?”

“O vama ne znam ništa”, rekao sam.

Pogled mu je lutao po mramornoj ploči, a šalicu već popijene kave ovlaš je prinomio usnama i opet spuštao na stol. To je ponovio u nekoliko navrata, a

onda sam naručio još dvije kave.

“To vam je dobra ideja”, rekao je i zagledao se u mene, ali bez neke zloće i mržnje, štoviše blago-sjetno, a mali osmijeh zatreperio je u kutovima njegovih usana. “Samo ne znam što je bila pronašla na vama”, rekao je, “ali kad su žene u pitanju, sve je nepoznanica. I naša je veza započela čudno, čak nevjerojatno.

Ona je bila kao neka smrznuta ptičica na cesti, nježno sam je uzeo i privio na prsa. Našao sam je u Vinogradskoj ulici, bila je pobjegla iz duševne bolnice. Što da vam kažem: bila je krasotica, pa su je progonili tipovi iz državne sigurnosti, udbaši o kojima vi tako rado pišete. Tu vas razumijem, zlo nas sve fascinira.

Nekadašnji prijatelj njezine obitelji, liječnik, sklonio ju je u duševnu bolnicu da bi je spasio od tih tipova, no on je posve nenadano i misteriozno skončao.

Nakon njegova nestanka Paula je pobjegla. Kad sam je pronašao bila je u bolničkom rublju, a samo tjedan dana kasnije oženio sam je. Bilo je prijetnji, pa sam u nekoliko navrata ispitivan. Propatio sam zbog nje, ali sam je sačuvao.

Nešto ću vam povjeriti: šest mjeseci nisam uspio spavati s njom, ne zato što je divlja ili što grebe, već svojom krivnjom, a vi kao muškarac znadete o čemu se radi. Izlanuo sam se prijatelju i on mi je savjetovao da taj osjećaj samilosti, da tu ulogu spasitelja preokrenem i nađem načina da ženu ponizim. To mi nije uspjelo, ali sam već bio zabrinut zbog svoje impotencije. Nisam imao prilike, a ni hrabrosti da se provjerim kod drugih žena. Pa kako sam onda izliječen?”

zastao je nakratko, tek da bi me priupitao: “Ne znam imate li strpljenja saslušati ovu malu ispovijed, a još manje znam zašto vam se uopće ispovijedam. Sad, što je tu je, nastavljam s pričom. Paulu su, barem jedanput tjedno odvodili i ispitivali kao svjedokinju, znadete već: njezin je otac bio viši časnik ustaške bojne, a njezina mati u srodstvu s mesarskom obitelji Verner, njemačkog podrijetla. Ivan Verner bio je Pavelićev osobni prijatelj, nevjerojatno sposoban čovjek, zadužen za opskrbu. Posljednji veliki gradonačelnik. Prigodom bijega

tisuću devetsto četrdeset pete, jedino Paula nije uspjela pobjeći; eto, meni ju je sudbina dobacila. Ovi su na dijete gledali kao na zvjerčicu, kao da je ona bila neki krilnik, ne! Kad im je izmaknula i udala se za mene, preostalo im je da je privode i ispituju. Toj gospodi nije bilo do fakata, njihova se povijest i tako ne osniva na činjenicama, propitivali su je o intrigama i bedastoćama. Pričekao bih je kad god bih uzmogao i kad mi je bilo dopušteno. Tako se jednom podulje zadržala, bio sam nestrpljiv i uznemiren. Predvečer je izašla iz njihova ureda i priopćila mi da ju je obljubio jedan od njezinih istražitelja. Lijepo ju podigao na stol u uredu; znadete i sami da ona voli voditi ljubav u opasnim okolnostima.

Nije bilo prisile, mladić je po svoj prilici bio privlačan i uzbudio ju je. Eto, i udbaš može biti privlačan; to vam je život. No kad mi je sve potankosti priopćila, kad je sve detaljno opisala, ćutio sam da se budim nakon šest mjeseci golema stida pred njom. Dakle, bio sam muško. Najprije sam uspijevaao samo otraga, potom je išlo sve normalno. Mislim da smo postigli neku uzajamnu ovisnost, premda je ona sve izrazitije otkrivala i neke svoje male oskvrniteljske osobine. Jednom mi je u crkvi raskopčala šlic i gurnula ruku u moje hlače. Začudo, prihvatio sam tu njezinu nestašnost, štoviše svidjela mi se, iako je takvo što u opreci s mojim katoličkim svjetonazorom. I još ovo: vi ste prvi njezin ljubavnik kojeg sam osobno upoznao. Inzistirao sam da se upoznamo. Sjećate se našeg razgovora na obali kada sam vam ponudio novce da se okanite moje žene. Mene tješi što se Paula ne zaljubljuje u dečke s kojima hoda, ali ovaj put sam zabrinut i bojim se da ću je izgubiti. Ne mislim da ste neodoljivi, ali ženske vam u jednom razdoblju polude. Znete li da vas pratim?”

“Ne, ne znam.”

“Pratim vas, mladi gospon, čak i u nedoličnim situacijama kao što je bila ona u mom audiju.”

“I što kanite?” upitao sam.

“Divljak nisam, Europejac sam. Ne kanim vam napraviti nikakvu psinu. Jesam ljubomoran, patim kao nitko, volim Paulu, ali sam nadasve suzdržan i svoje osjećaje prigušujem. Sad vas molim i preklinjem da mi je vratite, da je ne zaludujete pismima koja nisu bogzna kako maštovita, a nisu ni erotska. Možda ste napisali dva-tri duhovita pisma; smijali smo se i to je sve.”

“I što predlažete?”

“Da budem vaš glasnik, da joj odnesem vašu oproštajnu rečenicu, vaše posljednje ljubavno pisanice. Ako u ovom trenutku nemate teksta, mogu vam pomoći. Ta rečenica je davno napisana, imam je ovdje”, rekao je i izvadio iz lisnice listić papira.

“Vi ste je napisali?”

“Da, pisao sam u vaše ime jedno dugačko oproštajno pismo, radio sam na njemu kao da je u pitanju moje životno djelo, a na kraju je ostala samo jedna rečenica. Ovaj je papir sada otrcan, tu se još vide samo neka slova, sve je nečitljivo, ali ta rečenica više i nije tako važna, vi ćete je već sami sročiti, možda i bolje. Pa, hoćete li?” upitao je. “Ili da uzmemo onu koju vi često ponavljate u pismima Pauli?”

“Kuju?”

“Svako je pismo napisano kao posljednje, svaki je naš ljubavni sat bio oproštajni”, rekao je. “To ste vi napisali, a došao je čas da se to i obistini.

Onda? Bit ću vaš glasnik?”

“Da”, rekao sam. “Sad je i to gotovo. Zbogom, Paula.”

Nastane duga šutnja. Što li sam tom odlukom uskratio Paulinu mužu? O tome ne želim razmišljati. On se prenuo iz trenutačne obuzetosti i rekao:

“Sad ćemo obojica patiti”, a onda je dodao: “A mogli smo se sprijateljiti. Žao mi je, ali vi ništa ne shvaćate, a kad jednom shvatite, bit će kasno! Tada će ovdje sjediti Antikrist, a on će doći iz vašeg plemena. Šteta, mogli smo nešto učiniti”,

rekao je i podigao s poda svoj ceker s namirnicama. Osmjehnuo se, a potom blago izustio: “Kupio sam odlične sireve. Probajte!”

Ostavio je na stolu mali okrugli dimljenac i izašao. Gledao sam kako odmiče prema knjižari Kršćanske sadašnjosti. Puhalo je pa ga je vjetar gotovo unio u knjižaru.

*

Zagreb, četvrtak, 20. svibnja

U mojoj bilježnici stoji datum kad smo bili nagnuti nad provalijom. Ti si tada izustila:

“Ovo je naš vidikovac.”

Slušali smo orgijanje u dubini zemlje, šapat kostiju. Navečer smo, pored kamina u hotelu SKY, razgovarali s onim bučnim i veselim sportašima. Ti si te večeri ostala s njima u klijeti, slušali ste glazbu dokasna. Dok sam pisao Vidikovac, do mene je dopirao tvoj uzbudljivi, tvoj zvonki smijeh. Taj papirić, tu oproštajnu pjesmu ostavio sam kao kakvu poruku na vratima one sobe iz koje je dopirala tvoja histerična vriska. Otputovao sam autobusom ponavljajući Paveseov stih: u svakom čovjeku živi potreba da bude prezren.

VIDIKOVAC

Penji se ovuda

Kao Bogorodica s muštiklom

Pridržavaj se rukama

Za ogradu vidikovca

Osmatraj predio

Ne plaši se ambisa

Ako se omakneš dolje

Čut ćeš moj krik

Znak da sam iznenađen

Razmisli u padu o svemu

Pomisli što će doći

Ne kolebaj se

Umri!

(1971.)

Špageti Pasolini

Putujem brodom, želim malo predahnuti i udaljiti se od prijatelja; vrijeme je da se barem nakratko razidemo. Neka svatko ode nekamo, meni to odgovara.

Umoran sam od boemskog života, previše sam zaglibio, osjećam kako nestaje one čednosti na koju sam se prije pozivao. Sada lako obmanem prijateljicu, a katkad sam neiskren s drugarima. Stoga i putujem brodom Dubrovnik - Ancona, zurim u more, stojim na palubi, a onda se spustim stubama i začas obidem svaki kutak, zadržim se kod strojarnice i tu razgovaram o feribotu, postavljam mnogo pitanja mladom strojaru. Sviđa mi se taj dečko, jer rado govori o svemu, ali ja znam mnogo više hrvatskih naziva i natuknica, barem kad je riječ o brodovima. Ja znam, primjerice, da se brodski časnik zove još i ofičal, da je gaz peškaj, a pojas gaza broda banjašuga. Ali ja ne pišem o tome da bih pokazao svoje znanje iz pomorstva, ne vjerujem da se neka pripovijest iz toga može izleći, nego tragram za pričom, sklapam poznanstva, a katkad mi se događaji sami nude.

Na brodu sam upoznao Andreu Music, zapazio sam je na palubi, a kasnije je ležala u ligeštulu i čitala knjigu Michela Tatura LA LOTTA PER IL POTERE IN

URSS (1960 - 1966). Došao sam do ligeštula i rekao da osobno poznajem pisca te knjige.

“Vi ste novinarka?” upitao sam.

“Ne, nisam”, rekla je. “Studiram slavistiku na beogradskom univerzitetu. Bavim se filozofijom, a pomalo i pišem.”

Tako smo se upoznali, a poslije smo o svemu brbljali. Pronašli smo i zajedničke prijatelje; baš smo se zbližili, a razgovor smo nastavili u restoranu. Andrea Music bila je lijepa djevojka, odudarala je od one moje predodžbe o slavisticama kao smušenim curama bez ženstvenosti koje uče neke nepotrebne

jezike i sjede na raznim slavističkim simpozijima. Andrea je privlačna seksi djevojka, umije izazivati, pa je mornari oblijeću i oblizuju se. Rekla mi je da živi u Trstu, da je očevo podrijetlo dalmatinsko, a i majka je slavenske krvi, rodom iz Donje Furlanije. Andrea voli Istru i seoske crkve, obilazi stare istarske gradove na uzvisinama, čita imena na grobljima, zapisuje ponešto i putuje stazama te čarobne zemlje kojoj je Bog darovao

ljepotu, a ljude učinio zadovoljnim što su dio tog Božjeg komada. Napisala je pjesmu Sretni težaci, posvetila ju je baki Fulvija Tomizze, ali ne vjeruje da je obdarena za poeziju.

Boravila je u kući koju Tomizza opisuje u Materadi. Čitala je njegove knjige *Il bosco di acacie*, *La quinta stagione*, *L'albero dei sogni*. Zaljubila se u tog pisca.

“Fulvio je studirao u Beogradu, pa sam krenula njegovim putem”, rekla je.

“Možda ću i ja napisati neku knjigu.”

U Anconu smo stigli rano; Sunce se tek pomaljalo, iako je posvuda bila izmaglica. Pločnici bjehu vlažni; jedna mala cisterna tek je prošla polijevajući cestu uz obalu. Nismo se rastali na pristaništu, naši su se putovi podudarili.

Andrea je vozila spačeka, pa smo nastavili put do Ravenne, a potom do Ferrare.

To je bilo uzbudljivo putovanje, iako nisam kanio obilaziti te gradove, želio sam što prije do Grignana kako bih se, barem tjedan dana, skrasio u kući svog prijatelja Mihaela D. Odmor mi je bio potreban.

Ferrara je čudesna, boja i prljavština vode oko Castel a Estense odražava se na boju i snagu samoga grada. Vode su pečat gradova, pisao je Pound. Sve što se uzdiže i sve što je uspravno neka se oslikava u vodi, makar ustajaloj i gustoj kakva je ova oko Castel a. Drago mi je što sam u prozračnom danu, uz blag povjetarac, vidio kako stoji i odolijeva L'Abbazia di Pomposa. Poslije podne smo posjetili Andreinu tetku Renatu Kalčič. Stanovala je u Via Montebel o. Renata je poznata u ljevičarskim krugovima. Napisala je i knjigu o Emmi Goldman, koju nikad nije objavila. Polemizirala je s Nobertom Bobbiom na temu: kamo ide

socijalizam. O njoj ništa nisam znao, bojavao sam se bilo kakvog razgovora o socijalnim temama, pogotovu kad se ti razgovori vode u salonima.

Renata nas je dočekala ljubazno, grlila je Andreu, a i na mene je obratila pozornost, čak je zapazila da imam čvrste mišiće. Bio je to sasvim ugodan susret.

Renata nas je uvela u prostranu sobu i predstavila nam Piera Paola Pasolinija.

Sjedio je na podu okružen raznobojnim jastučićima koje je stalno privlačio i gomilao oko sebe praveći neki svoj udobni i djetinjasti kutak. Nije se pomaknuo iz tog položaja. Na sebi je imao bijelu košulju zavrnutih rukava, samtene hlače pripijene uz tijelo, neukusne cipele s visokim potpeticama. Lice mu je bilo mršavo, ali čvrsto i pravilno, kosti sitne, usnice tanke, ali pogled blag i nježan.

Pasolini je Renatin miljenik. Ona kaže da se Pier Paolo, valjda kao komunist, voli šepiriti i kretati u visokom društvu gdje njegova kritika zabavlja buržuje, a onda sići među proletarijat i otuda donijeti pregršt priča koje šokiraju gospodu. Mi smo ih zacijelo prekinuli u nekom razgovoru, ali Pasolini se nije dao smesti, nastavio je o mladićima kao kurvama, o mladeži koja se sve više uniformira i služi desnici, a to je najčešće ona mladež koja se izdaje za ljevicu.

Andrea je bila ushićena njegovim izlaganjem, zapitkivala me mogu li razumjeti i prevodila manje-više sve. Renata je sjedila gotovo nepomično, njezin je pogled išao od vanjskog svjetla i širom otvorena prozora do Pasolinija; upijala je svaku njegovu riječ. Andrea je u nekoliko navrata pokušala udjenuti se u razgovor, no Pasolini to nije dopuštao. Govorio je lijepo, tečno i prirodno, a samo bi povremeno srknuo čaj i odmah nastavljao govoriti o prisvajanju medija od imperijalista čija je nakana da sveukupnu audiovizualnu tehniku pretvore u naviku, daju joj religijski smisao i etiku idolopoklonstva. TV njima obavlja posao i tako će biti sve dok je ne ideologiziramo.

“Osvajanje države od komunista ne bi smjelo biti ništa drugo do početak procesa njezina ukidanja”, rekao je Pasolini srknuvši čaj; bio je to kobni gutljaj, dovoljan da se Andrea uključi.

“Još jedna obmana, dragi Pier Paolo”, rekla je. “Ta vjera u komunizam, nakon svega što se dogodilo, postaje tvrdoglavost ili već metafizika. Vi mislite da će se dogme raspasti uspostavom novih dogmi? Revolucija je uspjela samo ako se čovjek uskladi sa samim sobom.”

“Vi ste prudonist?” upitao je.

“Socijalizam bez slobode vodi u ropstvo i bestijalnost”, nastavila je Andrea u jednom dahu.

“Morali ste reći da je to Bakunjinova misao, draga gospođice. Još sam mogao pomisliti da ste pametni”, rekao je.

Nelagoda se uvukla među nas, to sam zapazio i po Renati, koja me pitala nešto o Ravenni. To bi svakako mogao biti mirniji tok razgovora, pa sam iznio nekoliko uopćenih dojmova o ravenskim mozaicima, o bizantskim reljefima i krstionici Neoniano del Duomo.

“Ne znam zašto, ali Ravenna potiče u meni vjernika, posreduje između mene i kršćanstva”, rekao sam, a Andrea je prevodila.

Pasolini se naglo zagledao u mene, kao da me tek sad primjećuje. Odgurnuo je jastučice i primaknuo se do mojih nogu. Renata je ustala i rekla da mora urediti toaletu, mora u svojoj garderobi pronaći jedan crni kostim, jer odlazi s Pierom Paolom na groblje. Izašla je.

“Nastavite”, rekao je Pasolini, “zanima me kako vidite katolicizam.”

“Ako katolicizam želi biti mistično Kristovo tijelo, zapravo ima veliku šansu ne ondje gdje je podržan, već ondje gdje je osporavan. On se uvijek iznova razvija novim idejama u okviru pronađenih i već dovršenih. Religija i opstaje stoga što se stalno tumači. Ono što se obrazlaže najviše je u ljudskom duhu”, rekao sam.

“Vi ste vjernik?” upitao je.

“Ne, nisam.”

“Govorite knjiški o katolicizmu”, rekao je. “Sve očitija propast sovjetskog tipa socijalizma ojačat će Crkvu. Ta dva protivnika koja se međusobno niječu, držat će se jedan drugog kao slijepci. Osobno vjerujem, kao marksist, da će Crkva, na žalost, sve više dominirati. Bit ćemo svjedoci obnavljanja proleterskog bratstva, ali pod njezinim blagoslovom. Ako bi se meni kojim slučajem ukazala slika Boga, onda bih ga volio promatrati i doživljavati isključivo s islamskog stajališta, jer mi se čini da islam bolje od drugih religija upija u sebe marksizam, iako je i sam papa Pavao VI. marksist par exel ence.”

Pasolini se najednom osmjehnuo prema meni i to bez nekog povoda. Zašto je to učinio? Možda je tako htio prevladati onu našu maloprijašnju obostranu odbojnost. Nismo pokazali nimalo prisnosti. Andrea se smirila, sada je bila samo pouzdana prevoditeljica.

“O čemu uopće pišu vaši književnici?” rekao je. “Ako takvo pitanje nije ubitačno po književnost, budući da se sam gadim onih koji kažu: o čemu pišeš! No kako ne poznajem vašu literaturu, volio bih čuti bave li se pisci kod vas i onim što proistječe iz odnosa marksizma i kršćanstva, jer, konačno, to je veza razuma i misterija. Marksizam samo donekle objašnjava stvarnost, a onda počinje misterij. Za mene je, primjerice, budućnost misterij. O tome sam rado razgovarao sa svojim mladim prijateljima u Esfahanu. Bili ste tamo?”

“Nisam.”

“Esfahan je u srcu Irana, čudesan grad, možda najčudesniji na svijetu. To je grad čednih i prelijepih dječaka s božanstvenim zatiljcima, s vedrinom koja zrači iz njih. Ta njihova savršeno oblikovana tijela, te mlade mišice, ta otmjenost, taj ponos u njima, sve su to znakovi iskonske kulture. Oni su svi uvjereni da će marksizam povući šaha za skut, ali će ga islam dokrajčiti. Taj je spoj za mene fenomen, to je ipak spoj moralnih principa. Islamski svijet još je jedini uvijek

spreman na revoluciju. Kod njih jedna revolucija potiče drugu, dok u ostalom svijetu jedna uništava sljedeću. U Europi revolucije izumiru, ali srećom izumire i Europa. Islam je, kao jedina politička religija, sam po sebi uvijek revolucionaran. Islamski terorizam jest moderni oblik

Internazionale i ja ga podržavam! Uskoro putujem u Egipat, Jemen i Perziju, snimat ću *Il fiore delle Mil e e una notte*”, zastade zagledavši se u mene, a nakon kraće stanke podsjeti se pitanja koje je maloprije postavio: “Niste mi odgovorili? Ili sam toliko nametljiv da niste ni stigli.”

“Kod nas je prava rijetkost pisac koji nije genijalan”, rekao sam.

Pasolini se suzdržano nasmija, podboči se i nagnu prema meni kao neki ugladeni slušatelj.

“Diletanti pišu o tzv. velikim temama”, nastavio sam, “dakako traljavo, jer pišu nogama. I kad god uzmu riječ, a uvijek je imaju jer je daju jedni drugima, onda blebeću da pisac mora usisati komadine historije i rignuti ih nazad kao neprobavljene literarne splačine. Ako usavršavaš formu, ako si precizan u rečenici, ako je tvoj duševni podatak točan, onda si ti jalovac, iznevjeritelj stvarnosti. Oni kažu, ti gospodari književnog života, da nemaju vremena za finoće i stilove, žure kako bi priopćili temu. Vjeruju da je lijepo pisanje igrarija i laž, a njihova je gnjavaža istinita.”

Pasolini je naglo postao nestrpljiv. Hitro je poskočio i našao se kod prozora u vatri vanjskog svjetla koje je gorjelo u staklima kao neka živa plamteća buktinja zalazećeg Sunca. Stajao je među draperijama zarivši obje ruke u stražnje džepove.

“Što se mene tiče, vaši su mi diletanti bliski”, rekao je. “Također mislim da je svaki naš trenutak sudbonosan. Možete me smatrati pragmatičarom, ali više volim istinu koja gnjavi od ugladenosti. S vašeg aspekta i Lenjin je ostavio iza sebe traljavo i rogobatno djelo; za mene pak najsavršeniju poemu akcije.”

Htio je Pier Paolo Pasolini još govoriti, uzeo je daha, ali tada je ušla Renata u crnini, s velikim buketom cvijeća u ruci. Jedna dugačka crna vrpca padala je od bijelog ovratnika i dosegala do ispod pupka. Dok je ovdje sjedila izgledala je prirodno, gospodstveno, a sad je bila nafrakana, čak i odbojna. Andrea joj se divila.

“Na žalost, moramo na groblje”, rekla je Renata. “Prije dva tjedna ubio se naš prijatelj profesor Luciano Rugini.”

“Jedan mi se prijatelj ubio, a drugi oženio. Sad sam izgubio obojicu”, rekao je Pasolini.

“Pier Paolo nije stigao na sprovod, bio je zauzet oko Dekameronu”, rekla je Renata.

“I ne volim sprovode”, rekao je Pasolini. “Užasavam se kulta mrtvih. Čovjek vrijedi samo kao mnogostruka aktivnost. Sve se ostvaruje kroz djelo i djelovanjem, stoga su revolucije čudo. Svaki pokret koji izaziva sablazan nešto vrijedi.”

“Što je za vas smrt, signor Pasolini?” upitala je Andrea.

“Montažerka”, rekao je. “Ona dovršava munjevitom montažu filma našeg života.

Tko ne misli o smrti, taj ne zna misliti. Smrt je osmislila naš život.”

“A što je za vas život?” upitala je Andrea.

“Stapanje”, rekao je. “Stapanje istog i različitog, jer su sve proturječnosti prividne. Stapanje je znak pod kojim živim.”

Renata nas je pratila do vrata, a Pasolini je nekamo šmugnuo. Našli smo se u predsoblju, među ogledalima. Tu smo zastali u onoj tupoj ceremoniji opraštanja. Pasolini se pojavio među ogledalima, nisam zapazio s koje je strane ušao. Čudno smo se umnožavali i stapali, u nekom izlomljenom redosljedju, lica naglo presječenih, a meni se činilo da ta ogledala izobličuju moj lik, pa sam stavio crne naočale za sunce da bih ublažio taj osjećaj nakaznoga koje se tu, u

tom malom predsoblju, među ogledalima, tako jasno očitovale. Pasolini je u ruci držao svoju najnoviju knjigu *Trasumanar e organizzar*; namijenio ju je meni.

Uzeo je olovku od Renate i obratio mi se:

“Što želite da vam napišem?”

“Recept špageta koje najviše volite”, reko.

Učinio je to bez oklijevanja. Rekao je da i sam pravi špagete na mnogo načina, ali najviše voli one koje mu je pravila njegova majka. Uspio je ispričati da je ona učiteljica, a otac mu je bio pješadijski oficir, premda je u kući vladala neka vrsta obiteljske inverzije: majka je zapravo bila oficir, a otac slab učitelj. Za sebe kaže da ima izraziti Edipov kompleks i otuda film *Edipo re*, to je njegov obiteljski film u kojem priča svoj život u obliku mita. I njegov otac, mekušac i slabić, također je volio mamine špagete, čak i one sirotinjske, začinjene samo žličicom maslinova ulja, malo papra i češnjaka. Špageti su neorealistički zaštitni znak, jeo ih je i njegov Accattone; u Italiji se prave na više od dvije tisuće načina.

“I kako god ih napravite, uspjeli su, jer su san milijuna gladnih i potlačenih. I ne zaboravite”, dodao je na rastanku, “islam je danas jedini u akciji kao oslobađajući pokret. A sve što je oslobodilačko ima budućnost.”

Rastali smo se srdačno; Renata nas je grlila. Imala je jak parfem, pa sam je onjušio i taj miris udahnuo, a i kasnije sam ga, cijelim putem, osjećao.

Ugodno je bilo dalje putovati, mrak je osvajao uvelike; bio je to čin sveopćeg pobratimstva. Zemlja je bila vlažna, vladao je Poundov vodeni mrak. Andrea je bila šutljiva, tonuli smo u osamu i slušali brujanje autostrade. Zvijezde su visjele u grozdovima, nebo je doista zrcalo gradova noću. Žalio sam što nisam obdaren za dijalog, suspregnut sam, jer meni misli nadolaze samo u razgovoru sa samim sobom. Mogao sam se suprotstaviti Pasoliniju; već sad bih to učinio. Njegovoj teoriji akcije suprotstavio bih mir; galami - molitvu; udrugama - osamu itd. Od svih pokreta jedino hodočašće ima svrhe. Svaka borba osim borbe sa samim

sobom jest borba sa sablastima. Pobuna je moguća jedino ako je usmjerena protiv sebe samog.

Na rastanku sam Andreji ostavio knjigu *Trasumanar e organizzar*, ionako nisam znao što ću s njom. Prepisao sam recept Pasolinijeve mame; kasnije sam ga više puta isprobao. To su ukusni špageti, a kad god sam ih jeo, prisjetio sam se rečenice koju je Pasolini napisao na kraju recepta: kad

budete jeli ove špagete, pomislite na čovjeka koji vam je drhtavom rukom pisao recept. La man che trema.

ŠPAGETI PASOLINI ZA 2 OSOBE

U kipućoj osoljenoj vodi kuhati špagete, svakako talijanske (baril a ili neke druge), a u međuvremenu pripremiti umak: na malo maslinova ulja i maslaca propržiti sitno sjeckanu pancetu, zaliti s oko 150 ml slatkog vrhnja, dodati nekoliko žlica vode u kojoj se kuhala tjestenina, pustiti da provri, skinuti s vatre, dodati žumance, a onda i netom ocijeđene špagete, dobro promiješati i posuti parmezanom. Objedovati udvoje i popiti barem bocu vina. Saluto e augurio.

Pet kratkih priča

PATER FAMILIAS

Kao mladić povremeno sam spavao s jednom luđakinjom. Bila je dijete starih roditelja. Otac, nekadašnji službenik u vanjskoj trgovini, umro je na čudan način. Uzeo je štap i otišao na groblje. Počivao je usput i napokon stigao do obiteljske grobnice. Tu je sjeo i umro. Zvali su ga barba Donato; jedan je književnik napisao pripovijest Smrt barba Donata. Majka moje lude, nakon smrti svog supruga danima je ležala na samrtnoj postelji, čitala recepte za jela, izrezivala ih škarama i lijepila u teku. Bila je uvjerena da će i na onom svijetu ugađati svome mužu. Unajmio sam kod njih djevojačku sobu i tu započeo boemski život umjetnika. Vraćao sam se kasno, a luda bi me dočekivala u kuhinji, uvijek u spavaćici. Svaki put rekla bi istu rečenicu:

“Pojavljuješ se kao princ.”

Posljednji put spavao sam s njom nakon pogreba njezine majke. Tada sam joj rekao:

“Briši, ludo! Čisti se odavde!”

Zaplakala je i zaronila lice u ubrus. Sutradan me rano probudila. Oči su joj bile crvene i otečene.

“Moraš ustati, dolaze maleri”, rekla je.

Napustio sam sobu, a navečer došao kasno. Nje nije bilo u kuhinji. Sve je bilo čisto i oličeno, mirisalo je na svježi kreč. Odškrinuo sam vrata njezine sobe.

Luda je ležala gola na krevetu; gorjela su sva svjetla u sobi. Otvorila je oči i blaženo se osmjehnula.

“Trudna sam”, rekla je. “Rodit ću ti sina. Bit ćeš moj muž i otac djeteta. Imamo sve što nam treba za sretan život.”

“A što imamo?” rekao sam.

“Moju ljubav prema tebi”, rekla je.

“Svijetu je potrebna još jedna luda”, rekao sam.

Uzela je moju ruku i poljubila je.

“Hvala ti što si me oplodio, mužu moj!”

“Spavaj, sirota ludo”, rekao sam. “Kasno je.”

KRV STARE SLIKARICE

Ulazim u ponoćni tramvaj na uzbrdici. Kondukterka broji sitniš. Prilažem svoj udio kao prosjakinji. Činim to osorno i s namjerom da je ponizim. Vraćam se iz jedne pustolovine; promašena večer. U tramvaju sjedi stara slikarica, a na sjedalu ispred nje jedna gruba žena, muškobanja. Hladno je, hučem u prste i sve više uvlačim vrat u ramena, umatam se u šal. Cijelog tjedna prate me nedaće. Kad se zagledam u neko stvorenje, zapažam da se smrt gnijezdi u tim očima i da se u slojevima nabacuje na samo lice kao neka jedinstvena glazura koja poljepšava.

Gase se svjetla na mnogim prozorima višekatnica. Tramvaj prolazi tik uz kuće s prašnjavim staklima. U jednom izlogu ortopedski uzorci pod prašinom. Čovjek u kišnom mantilu stoji ispod svjetiljke, kraj njegovih nogu bista, crni kožnati kofer i jedan starinski okvir.

“Ovaj čovjek odgađa putovanje”, pomislih. “Ravnodušan je na prolazak tramvaja.”

Slikarica ustaje, na njoj je ofucano krzno i antilopske čizmice. Ona prilazi srednjim vratima, osvrće se prema meni i onoj muškarači.

“Ovdje silazim”, kaže. “Mogli bismo kod mene, u atelijer!”

Žena i ja prihvaćamo poziv. Mislim o tome kako se posljednji putnici katkad žele

zbližiti, ili barem progovoriti koju riječ. Osvijetljen i prazan tramvaj prolazi ispod mosta, gubi se.

“Samo ništa neozbiljno, molim vas”, upozorava muškobanja. “Ja sam ugostiteljska radnica i majka dvoje djece. Nije mi nimalo lako!”

Slikarski atelijer u derutnu stanju. Oljušteni zidovi, krletke, blindrame, platna, poprsja kipova, sasušene biljke, starudija, kuhinjsko posuđe, čajnik. Gramofon, najnoviji Philipsov model. Slikarica stavlja ploču; svira

blues. Gasi veliko svjetlo, pali lampu - jedinstveno oslikana stara lampa od majolike.

“Tako želim zaplesati s nekim”, izgovara slikarica i naslanja glavu na moje rame; zadah iz njezine kose i tijela.

Plešemo naizmjenice i svatko sa svakim. Naše siluete i pokreti u ugodnom odsjaju lampe. U razmacima: razgovor o Flaubertu i o tijelu radnice koja odbija ulogu modela. Ona aranžira mrtvu prirodu i s pokrivača otresa ljuške vapna.

Dvije žene naglo se uhvate u koštac, hrvaju se na postelji. Radnica skače odozgor na staru slikaricu, rokće nad njom, a niz bradu joj se stače pljuvačka; bala zadovoljstva zbog nadmoći. Slikarica se otima ispod nje i cvili, poziva me u pomoć, ali ne želim se umiješati ma koliko ta borba izgledala neravnopravna.

Isto tako, pokvario bih zadovoljstvo ugostiteljskoj radnici koja svom težinom sjedi na truhu suparnice. Na kraju: među njima pomirba. Slikarica je vražja baba koja razbludno izusti:

“Svaki je grijeh uživanje!”

Potom se i pobjednica naginje prema uznemirenim usnama, doista spremna za poljubac, ali se predomisli i zarije zube u slikaričin vrat, odvoji se od nje i kao tigrica skoči prema namještenoj mrtvoj prirodi. Tanka nit krvi mili niz vrat slikarice. Ta muškarača izlazi iz sjene, tragovi borbe na njezinu licu, umor i gorčina, osjećaj bezvrijednosti i pomanjkanja ljubavi. Teolozi bi rekli: šutljiva špilja u njoj. Ona se zagrcnu u nekoj iznenadnoj slatkoći, krenu prema meni i

svojoj žrtvi, posrnu i tiho izusti:

“Ogorčena sam.”

SMRT U JERUZALEMU

Taj beogradski Židov bio je uglađeni gospodičić, povjesničar umjetnosti i poznati dendi. On nije ispuštao štap iz ruku. Štap je bio optočen srebrnastim ukrasom, a naslijedio ga je od oca. Bio mu je vodič i oslonac, sredstvo ophođenja, mojsijevska zmija u rukama, a često i prkosno obilježje, izazov prostačkom svijetu. Hodao je čudno, glave uzdignute, gracioznim korakom, mekano, kao da lebdi. Štapom je vitlao mađioničarski vješto. Obilazio je galerije i pljuvao po slikama. Netko ga je spriječio da žiletom zarezne platno Olje Ivanjicki. Tada je uzviknuo:

“Moderno đubre na smetlište! Kuš iz istorije umetnosti!”

Taj inteligentni dendi naglo se promijenio. Počela su ga progoniti lica predaka.

Postao je konfuzan. Započeo bi o nekoj mističnoj temi, ali bi se izgubio u labirintima vlastite konfuzije. Smušeno i prazno odzvanjala su imena pisaca i knjiga, putovi religija i pokreta, zvučni nazivi tajnih društava i zavjera. Kad se pokidaju sve niti njegovih priča, počne grcati i kolutati očima. U tim nastupima i rastrojstvima optuživao je ženu da ga truže. Ona je sve češće bježala od kuće.

Odlazila je s djecom svojim roditeljima. On je na bračnom krevetu ostavljao rastvorenu britvu. Proklinjao je svoga oca lomeći onaj lijepi štap preko koljena.

Posjetio je majku u Staračkom domu. Odnio joj je komad štapa.

“Ovo ti šalje pokojni muž”, rekao je.

Nakon posjeta majci dugo je hodao po kiši i stigao do Starog sajmišta. Nebo je bilo nisko i natmureno, golema stabla kraj rijeke ogoljela i uznemirena vjetrom.

Tu je pronašao jedno lijepo drvo i od komada užeta postavio omču na granu.

Vrtio se između tih stabala i bježao od pomisli da će samo za koji časak tu visjeti. Na jednom deblu ugledao je obruč na kojemu se njihala dronjava mrežica. Počelo se smračivati, a on je još tumarao između visokog drveća. Tada mu se približila sićušna prilika u crnom. Ugledao je dva žuta sjajna oka koja su obasjala stazu. On je potrčao tom stazom prema gradskim autobusima koji su prolazili jedan za drugim. Bili su osvijetljeni, prepuni mladeži. Kad je ušao u autobus, osjećao je da mu se tijelo stapa u čvrstu mladu masu. Sve je oko njega zračilo životom. On je grlio nepoznatog dječaka i uzviknuo:

“Ako je Stavrogin otputovao u Ameriku, mogu i ja u Izrael. Zbogom, prijatelji!”

Kažu da je taj dendi umro u Jeruzalemu kao klošar.

ON ME MAMI

Poziva me da mu pridem, čak me vabi prstom. To je ona ponižavajuća gesta; svatko je to, barem jednom, doživio. U kutu njegovih usana dogorijeva cigareta.

Pokreti su mu ženstveni, a on to naglašava. Hoda prema šiblju i osvrće se.

Tamo u mraku bljesne žar cigareta. To se mladići zabavljaju i progorijevaju tminu. Stojim još neodlučno. Iza šiblja je izlokan put, farovi kamiona i grupa muzikanata na karoseriji. Ne pomičem se dalje od kioska. Pojavljuje se Grk s Idom.

“Ovo je moja zaručnica”, kaže.

Jedan od mladića pita promuklim glasom:

“Što si učinio s pumpom?”

Iz sjene se pomakne onaj ženskasti mladić; to je hod tetkice prema kiosku.

Razbija malu uličnu žarulju. Prilazi i oštro me upozorava:

“Stojiš tu i buljiš tim vodenim očima žapca! Briši, ovdje će pasti krv!”

Oni pamte da sam ih nazvao kopiladima i da sam prije tjedan dana doviknuo iz

mraka:

“Izbljujte vašu krvavu utrobu!”

To i sada vičem bježeći prema tramvajskim tračnicama i pustoj postaji.

PROFESOR TARANA

Profesor Tarana, blizak Adamovu, sjedi u stolcu za ljuljanje, grize lulu i pušta

“plavičaste bokore dima”. Na sebi ima sako od tvida i flannelske hlače, klata se na stolici, promatra ljevičare dok ispijaju viski zveckajući kockicama leda i vode smušene razgovore. Tada se profesor Tarana, zajedno sa stolicom, naginje naprijed, istresa lulu u pepeljaru, čisti je i rastavlja, puše i opet sklapa, nabijač odlaže u posebnu futrolu, a lulu u mali prednji džep od sakoa tako da joj glava ostaje vani, a potom se oslanja rukama na bočne naslone i pridiže stenjući; krupna sjena prelama se u pukotini između stropa i zida, a plišana zavjesa klizi iz svog ležišta. Profesor Tarana pognut kreće prema vratima, osvrne se i kaže:

“Da, gospodo, Rusija jest kolijevka socijalizma, to je tačno, ali u njoj se uspavljaju naraštaji!”

Moje prvo hapšenje

Sandra mi je darovala deset dolara. Tada sam prvi put u rukama imao takvu novčanicu; držao sam je između prstiju, trgao i isprobavao njezinu čvrstoću.

Podigao sam je visoko prema svjetlu i dugo-dugo piljio u nju. Ne mislim da je to kasno što sam tek u ovim godinama vidio dolar, jer mnogi ljudi uopće ne znaju kako izgleda ta famozna moneta o kojoj su toliko slušali i zbog koje se toliko ubojstava dogodilo. Bilo kako bilo, novčanicu sam stavio u džep. Ne smatram da je to poniženje što sam primio od Sandre tih deset dolara; ne, ne, druge stvari ponižavaju, a dar tako mile djevojke može samo goditi.

Tih dana bio sam veseo i raspoložen; bješe me preplavio onaj osjećaj punine života, a nestalo je melankolije i svih briga koje su me tištale. To su bili sretni dani kada sam u svemu nalazio smisao, a i radovao sam se što ću putovati sa Sandrom u Crnu Goru. Otišao sam do autobusne postaje i

kupio karte. Vjetar je izveo onu svoju silovitu spiralu, zakovitlao prašinu i podigao uvis mnogo čestica i papirića. Taj vihor ponovio se u više mahova, a jedanput tik kraj mene. Nisam se divio toj prirodnoj pojavi; svaki me kovitlac razdražuje. Na povratku sam kupio sir, šunku i kruh. Hodao sam pločnikom, ali uza same zgrade, često se očešavši o njih. Imao sam svoj ritam i specifičan način kretanja. Hodao sam kao da se probijam između kišnih kapi; odavno tako promičem kroz život. Gmižem u svom stilu, a rulji ostavljam cijeli trotoar: razmahujte se, gurajte jedni druge, škrgućite zubima, kesite se i pljujte po pločniku - dotle ću ja potihom i bez vas hodati svojom stazom, stopu po stopu, sve tako do cilja, do nekog svog vrha.

(Oprostite na oštrim riječima.)

I sada sam lako skakutao i razmišljao o tome kako je grad prljav i kako posvuda niču smetlišta. I baš u tom trenu zgrabiše me dva čovjeka i povukoše prema parkiranom automobilu. Jedan me munu u rebra, a drugi mi zgrabi ruku i

zavrnu je. Tada mi ispadne kruh, a jedan od one dvojice šutne ga nogom. To mogu samo nikogovići, oni koji su prezreli Bibliju, jer tamo lijepo piše da je nestašica kruha kazna za grijeh. To upamtite, ljudi! I ne opraštajte im što šutiraju svetu namirnicu. Spasih šunku i sir, a čim uđoh u kola, ponudih svoje suputnike.

“Zamezite”, rekoše.

Odbiše.

Tada sam nešto prigovorio, ali drhtavim glasom. Oni se nasmijaše. Uzeh komadić sira i počeh žvakati. Stigosmo pred sivu i veliku zgradu gradskog SUPa. Uvedoše me unutra kao lopužu i strpaše u praznu prostoriju. Pretražili su me i pokupili sve moje stvarčice iz džepova; onih deset dolara stavili su na jednu stranu, a sve ostalo na drugu. Tu sam proveo više od dva sata, a onda se pojavila krupna žena i odvela me odande. Promatrao sam to grubo, bešćutno lice obraslo maljama. Njezin korak bio je oštar. Gazio sam pored nje kao mladunče kakve goleme bedevije. Mislio sam

kako je najbolje izigravati pomalo otkačena i nastrana tipa. Započeh razgovor dok smo se peli stubama.

Muškobanju drugaricu oslovih:

“Gospođo!”

Odbrusila mi je strogo. Tada, posve neočekivano i glupo, slagah da je nalik na moju majku. To je nije ganulo, nije potaknulo u njoj nikakav materinski osjećaj, a ja sam jednom rečenicom srozao sveti lik svoje majke. Izustio sam nešto bogohulno i gnusno. Usporediti onu krhku, nježnu i milu ženicu s ovom nakazom! A zarad čega? Pih, sramotni sine! Ako me strpaju u zatvor, neka! Tko svoju majku vidi kao rugobu, zaslužuje samicu i ispaštanje.

Stigosmo pred vrata kancelarije. Tu žena zastade i sasvim nježno položi svoju grubu ruku na moj vrat. Pomilova me.

“Sad te uvodim kod načelnika. Tog čovjeka svi poštuju”, reče.

Udosmo.

Za stolom je sjedio debeljko srednjih godina. Nije podizao glavu; nešto je zapisivao. Moje stvarčice bijahu poredane na stolu.

“Zar niste potrošili tih deset dolara?” našalih se.

Htio sam unijeti malo vedrine u tmurnu policijsku atmosferu, ali sam odmah shvatio da nema šale s ovim tvrdim ljudima. Sjeo sam i zagledao se u njegove kratke, zdepaste prste. Bijahu umrljani tintom.

“Ovo je ta ptičica”, reče žena.

Čovjek odloži pernicu, posuši papir bugačicom, pa tek onda izbeči prema meni dva nabubrela oka.

“Nisam dopustio da sjedneš?” podviknu.

Ustadoh.

On je pregledao moje papiriće, žmirkao očima, povremeno glasno sričući i odgonetajući neke od mojih nejasnih bilježaka. To su doista bili bezvrijedni papirići i tu nije bilo nikakvih šifri, ni sumnjivih misli.

“Šta ti znači ovo: kako zakopčati svoj život?” upita načelnik.

“Svašta zapisujem”, rekoh. “Tu ima mnogo gluposti.”

“Ne bih rekao da je ovo glupost”, reče načelnik. “Kako zakopčati svoj život - nije glupost! Kako si došao do te misli?”

“U tramvaju”, rekoh.

“U tramvaju?” začudi se načelnik.

Ispričah mu da sam prije mjesec dana imao potrganu dugmad na kaputu i to sam primijetio tek u tramvaju. Tada sam prišao nepoznatoj ženi koja se bješe snuždila na sjedalu, jednoj doista tužnoj radnici (ako to smijem reći), i u prepunu tramvaju podviknuo na nju: kad ćeš mi već jednom ušiti ovu dugmad!

Ona se začudila, a ja sam izašao iz tramvaja i zapisao: kako zakopčati svoj život!

“Dobro, dobro”, reče načelnik i ustade.

Bio je niska rasta i previše ugojen. Vidjeh da mu rukavi dosežu do sredine šaka, a on ih stalno vuče nadalje. Ovaj čovjek nešto prikriva, pomislih. Svojih deset krvavih prstiju? Bože, pa ja optužujem čovjeka kojeg prvi put vidim; zar sam doista takav nitkov?

“Znaš li ti u što si se uvalio?” reče.

“Ne”, rekoh.

“Ne znaš?”

On se zagleda u mene i ostade nekoliko trenutaka nepomičan.

“U govna si se uvalio, eto u što!” reče. “Ljubakaš se po gradu sa strankinjom.

Znaš li tko je ona?”

“Da”, rekoh. “Ona je antropolog. Cura zna sve o Dokleji, o ostacima bazilike u Doljanima. Bila je i u Crmnici i na Njegušima, a napisala je i tekst o doklejskoj nekropoli na lijevoj obali Morače.”

“Ma nemoj”, prekide me načelnik, “Amerikanci su ljudi za crnogorskom kulturom! Uh, što smo naivni!”

“Ona je i filolog”, rekoh. “Odgoneta natpise na starim reljefima.”

“Ona je CIA, mladiću”, izusti načelnik šapatom. “CI-A!” naglasi uza sve one grimase ustima kad se želi izraziti kakva sablasna i zastrašujuća pojava. Zinuo je misleći da me oborio tim otkrićem, ali ja sam ostao miran i hladan. “Što kažeš na to?” upita.

“Ništa”, rekoh. “Ne bojim se CIA!”

Načelnik počne hodati tamo-amo, a jednom je prstom dotaknuo moj nos, da bi napokon malom i kratkom šakom više puta udario po stolu.

“Bješe li joj ime Sandra?” upita.

“Da”, rekoh. “Sandra Keler.”

“E, ta Sandra Keler rovari protiv tvoje zemlje”, reče. “Sakuplja vojne podatke. U

svoje mape ucrtava naša skloništa, pruge i putove. Rekoše mi da putuješ s tom ženom u Crnu Goru.”

“Da, putujem”, odgovorih. “Već sam kupio karte.”

“I tko plaća tvoj put?” upita.

“Sam plaćam”, rekoh.

“Nećemo tako”, reče. “Što bi ti sam plaćao, a nju financira CIA. Mi ćemo snositi troškove, a povrh toga slijedi i nagrada!”

On je prišao stolu, sagnuo se i otvorio donju ladicu iz koje je izvadio svežanj novčanica i bacio ih preda me. Bože, kako čovjek razrogači oči kad vidi lovu na hrpi. Silesius uzima simbol novca kao sliku duše. Srce mi zadrhta na struni gramzivosti, prsti se izdužiše, htjeli bi zgrabiti novac i bez brojenja strpati u džep. Moral mi je bio na kušnji.

“Uzmi to”, reče. “Ima da je pratiš u stopu i o svemu nas izvještavaš.”

Svladah svoju pohlepu.

“To nije moj posao”, rekoh.

“Nećeš da zaradiš?”

“Ne”, rekoh. “Na taj način ne zarađujem.”

“Ne bih rekao!” izusti i uze onih deset dolara, mahnu novčanicom ispred mojih očiju. “Ovo se ne dobiva tek tako”, reče. “Optužit ću te da si agent i plaćenik CIA!”

“Optuži”, rekoh. “Imam nekoga tko će to opovrgnuti. To je moj prijatelj koji zna da sam čist!”

“Nemoj da se upetljaš u laži o moćnom prijatelju”, reče načelnik i vrati novac u ladicu. “Pošto nećeš da surađujemo, onda ne putuješ s njom”, reče.

“Kako ne putujem!” uzviknuh. “Imam i autobusne karte.”

“Nemaš ti nikakve karte”, reče načelnik. “I nemaš nikoga da te zaštiti, jer si nitko i ništa! A sad, marš! Miči mi se s očiju, nakazo!”

On se okrenu i zagleda kroz prozor. Počne zvižducati neku poznatu melodiju.

Malo sam pognuo glavu i osluškivao, ali nikako se nisam mogao prisjetiti te arije. Da, da, moj sluh je zatajio. Pokupio sam svoje stvarčice: ključeve, rezač za nokte, olovku, ceduljice, dugmad, nešto sitniša i onih deset dolara. Oduzeli su mi dvije autobusne karte i onu ceduljicu s bilješkom: kako zakopčati svoj život.

Drugarica mi otvori vrata i pođe sa mnom. Život mi se opet milio. Klanjam se ljudima i njihovoj dobroti. Naiđe pukovnik milicije, lijep čovjek, sa srebrnastim zaliscima iznad ušiju. Moj naklon, moje poštovanje! Zapazih osmijeh na licu grubijanke koja me pratila do stubišta. Tu me zadrža i uhvati za mišicu. Obrati mi se tiho, obzirno.

“Dođi do mene”, reče. “Ušit ću ti dugmad. Donesi neoprani veš, sve ću ti oprati i ispeglati. Imam neke lijepe američke košulje. Darovat ću ti ih! Kad ćeš doći?”

upita i dade mi adresu.

“U nedjelju”, rekoh.

“Čekat ću te cijeli dan”, reče.

Ona se udaljila odvažnim hodom, a ja sam gledao za njom i mislio o tome što ju je nagnalo da me tako nježno dodirne i pozove u svoj dom? Možda, nakon svih grubosti, ima potrebu za nježnošću, a možda se i zaljubila u mene? Oduvijek sam se sviđao nakazama. One su me veličale. Čudi me da se odmah nisam zapitao: kako li se ova grubijanka miluje? Sada nisam o tome razmišljao, a možda je baš ona ta nenadmašna ljubavnica o kojoj sanjam u trenucima osame?

Izađoh na ulicu i osvrnuh se da još jednom pogledam zgradurinu SUP-a. Jedan visoki dimnjak od crvene opeke nadvisivao je to sivo i tmurno zdanje. Iznad vrha dimnjaka vijale su se ptice, pa sam se tu kratko zadržao i promatrao taj uzbudljivi prizor. Htio sam potrčati prema autobusnoj postaji, ali je toga časa

stigla plava marica. Bio sam znatiželjan pa sam se primaknuo da vidim uhićenika - možda dovode Sandru, tko zna! Tada iz marice izvukoše

elegantna gospodina i gospođu s lisičjim krznom oko vrata. Uljudno se javih tom otmjenom paru, a gospodin se osmjehnu i otpozdravi. U nevolji je, ali vlada sobom, prihvaća pozdrav neznanca. Da, da, to je razborito držanje, to je ta srdačnost među ljudima. Nismo se mimoišli kao protuhe, već smo zastali i u hipu se zbližili.

Odjezdio sam ulicom i začas stigao do tramvajskih tračnica. Htio sam negdje sjesti, malo se pribrati i razmisliti o svemu. Kako ću objasniti Sandri zbog čega ne putujem s njom? Bio sam napet i uznemiren, grizao sam nokte i desetak minuta stajao pred hotelom u kojem Sandra bješe odsjela. Bio je to mali starinski hotel, nekada vlasništvo dunavskog kapetana i trgovca Mite Milenkovića, u svoje vrijeme krasno zdanje, a sada posve ruinirano i u jadnu stanju. I dok sam tu stajao naiđe neka spodoba u crnom pohabanom mantilu i dobaci mi:

“Mi se, kao fol, ne poznajemo?”

Taman htjedoh zakoračiti u hotel, kad me netko zazva. Osvrnuh se. Onaj tip u crnom mantilu stajaše pokraj kapije parka. Bješe se prislonio uz kameni stup.

Kimao je prema meni i cerekao se. Bio sam sretan što ne poznajem tu protuhu, pa sam mirno i pribrano ušao u hotel. Da, ušao sam odvažno, kao svaki častan čovjek. Na recepciji mi rekoše da je Sandra otputovala u pratnji američkoga konzula.

“Je li ostavila kakvu poruku za mene?” upitah.

“Ne, nije.”

Kada sam izašao iz hotela, ponovno ugledah onog jadnika na kapiji parka; sada se glasno smijao i rugao mi se. Tada je i vjetar uzvitlao prašinu i počistio ulicu, ali meni to nije smetalo, hodao sam na onaj svoj način, dakle lagano i uza same

zgrade koje bih katkad očešao ramenom. Ništa se nije promijenilo u mom stilu i ophođenju s drugima; sklanjao sam se svima koji su hitali, a u više

navrata spazio sam dobrotu na ljudskim licima. Moj je hod bio odvažan i smiren, a moja duša čista.

*

Zagreb, 29. listopada 1971.

Ugledah Florijanovu suprugu u crnini, požurih da je sustignem. Nisam je dugo vidio. Blijeda je u licu, nekako je uvenula.

“Florijan je umro”, reče.

“Žao mi je”, rekoh i stisnuh njezine sklopljene šake. “Primi moju sućut”, rekoh.

“Sad se više ne možeš vaditi na njega. Da se nađemo večeras?”

“Teško.”

“Sama si rekla da želiš sa mnom. I da ćemo to jednom ostvariti.”

“Tek sam izašla iz bolnice. Operirana sam. Tumor na maternici.”

“Ako ne osjećaš bolove, nema veze”, rekoh.

“Ali osjećam bolove”, reče.

Zapisujem u dnevnik: potonuli bismo da nema oslonca u bolu.

*

Susrećem ga na Zrinjercu, crnput je, obraza zategnutih i svježe izbrijanih.

Težak miris kolonjske vode. Htio sam ga pitati što upotrebljava poslije brijanja, ali me gledao nekako iskosa, očima koje su tražile da se izjasnim. Djelovao mi je kao gnjevan čovjek, premda se površno poznajemo. O njemu znam samo toliko da je Srbin odnekud iz Like i da je akviziter.

“Šta je ovo došlo?” govori unezvijereno. “Sa strahom čitam Politiku. Kupim je krišom, presavijem i ubacim u Vjesnik.”

“Pa vidiš li nekog izlaza?” upitah.

“Vidim. A to je organizirani revolucionarni potez zdravog političkog dijela,

raspuštanje institucija i foruma u kojima se legu nosioci sadašnjeg stanja, smjenjivanje rukovodstva, hapšenje ideologa i strijeljanje najzagriženijih.”

“Više se bojim toga što predlažeš nego ovoga što jest”, rekoh.

“Griješiš. Sve se to može počistiti jednom metlom, uz nešto galame i svjetske halabuke. A to je podnošljivije od onoga što bi se moglo izleći iz sadašnje napetosti.”

“Evo mi tramvaja”, rekoh.

“Sretan put”, reče.

*

“Kako ste mi, šjor? Zaladilo, a? Rano krenila studen ove godine. A di ćete, Gospe, van, bez kape. Niki dan sidin doma i, nećete mi virovat, mislin na vas.

Vidin da ste često odi u Zagrebu. Jeste li?”

“Da, često sam u Zagrebu. A što ste mislili o meni?” upitah.

“Da van rečen: mislija san oli ste vi Hrvat oli Srbin! Kako se vi osjećate?”

“Bidno, moj Toni. Bidno se osjećam. Adio van, šjor Toni!”

*

U snu sam lovio malu šarenu pticu. Ujutro zavirim u sanjaricu i čitam da je to znak čežnje. Vjerujem snu, jer čeznem za Mediteranom. Zdravo, Mediteranci, vi koji stižete vlakovima i koji letite JAT-om, i vežete se. I ne pušite za vrijeme polijetanja. Zdravo, miljenici Sunca!

1972.

Vježbe, odricanja

I dok negdje blizu prska ledena skrama, osjećam tegobno vrijeme koje kaplje iz dana u noć kao iz jedne posude u drugu. Što mi sada nedostaje? Možda neka trajna prijateljstva, više smionosti sa samim sobom, više strpljivosti u iščekivanju. Donedavno bih se pobratimio s crnim vragom, prihvatio ruku-voditeljicu Nepoznatog, a već od jučer želim ponijeti breme drugoga.

Osam priča Luisa Bunuela

UVOD

Otkad sam stigao u Rovinj i smjestio se u malu derutnu kuću jedne beogradske slikarice, gotovo svake noći sanjam Bunuela. Oslovljavam ga maestro, a ponekad i sasvim intimno maestro Luis. Jednom se pojavio u pratnji Isusa kojeg u njegovu filmu *La Voie Lactée* tumači Bernard Verley. Na sebi je imao prljavu, iskrzanu mantiju. Cipele su mu bile blatnjave. Zavukao je ruku negdje duboko u unutarnji dio mantije i izvadio svežanj papira.

“Čupam ih iz utrobe”, izusti. “Donosim ti ovih osam priča, tu ima i mojih doživljaja, ali i zgoda koje sam htio utkati u svoje filmove. Sad ti to poklanjam.

Zasluzio si da imaš pregršt mojih priča.”

Gurnuo je te papire u jednu od ladica starinskog sekretera i počeo se smijati.

Isus, Bernard Verley, upita:

“Opet si sanjao da ti sestra poklanja jastuk?”

Izašli su zagrljeni. Pridigao sam se i na omotu tih priča jasno razabrao natpis: *cortesia de L. B.*

Prva priča zove se

GROB

Već deset dana dva tipa kopaju grob ispod mog prozora. Žena u crnini svakodnevno im donosi užinu. Predvečer ih obilazi svećenik; popiju zajedno po čašu vina. Jedna djevojčica, s tragom krvi niz noge, igra se s mačkama koje ju grebu. Napokon, jedan od kopača siđe i legne u raku. Onaj drugi baca zemlju preko njega. Tu narasta velika humka u koju netko zabode drveni križ. Otkad je

grob pod mojim prozorom, vratio sam se glazbi, skladam u Händelovu čast.

Moji su tonovi radosni.

Druga priča zove se

KRŠTENJE

“Što tražite za svoje dijete?” upita svećenik.

“Ulazak u Crkvu”, rekoh.

“Dakle, tražite da ga primi jedna velika zajednica: Božji narod kojemu i vi pripadate, Crkva Isusova”, reče svećenik. “Ovdje moramo utvrditi kako je vaše dijete došlo na svijet. Zna li od čega ste zatrudnjeli?” obrati se mojoj ženi.

“Ne”, odgovori ona udvorno.

“Pa od jebanja, mila nevjesto, za sveto ime Božje”, reče svećenik. “I ne izigravajte mi ovdje Djevicu! A mogu li znati tko je otac djeteta?” upita.

“Ja”, rekoh.

“Čestitam”, reče svećenik i stegnu mi ruku.

On palcem dotaknu uši i usta djeteta, a onda reče:

“Krštenje je završeno, ali tek sad sve počinje. Kod kuće ste, malo biće kojem ste dali život spava u zipci. Duskora će se probuditi. Doista, probudit će se vrlo brzo. Vi ćete gledati kako buja božansko sjeme u nj posijano na dan krštenja.

Ha, ha, ha, božansko sjeme! Ha, ha, ha, na dan krštenja!”

Treća priča zove se

ISPOVIJED

“Htjela bih se ispovjediti”, reče Eva.

“Govori, sestro”, reče svećenik.

“Događaj se zbio u nedjelju”, reče Eva, “u gradskom parku. Sjedila sam na klupi i čitala jednu knjigu o vjeri i odgoju. Tamo podalje, na drugoj klupi, u sjeni krošnje, sjedili su roditelji s djetetom. I odjednom: dijete je palo s klupe i razbilo zube. Obliveno krvlju počelo je plakati. Dijete je prišlo roditeljima i uperilo prst u mene.

‘Ona me vještica gurnula!’

Roditelji su prišli mojoj klupi, otac je vikao:

‘Kako te nije sram, gurnula si naše dijete, htjela si ga ubiti!’

‘Molim vas’, rekla sam, ‘ja ovdje čitam jednu knjigu o vjeri i odgoju i nisam mogla ispružiti ruku nekih dvadesetak metara i gurnuti tog vašeg kretena!’

Bezubi dječak počeo je grcati:

‘Ona želi moju smrt! Ona želi moju smrt!’

Naiđoše dvojica popova koji su se tuda vrzmali u mantijama.

Obratih se jednom od njih:

‘Oče, jesam li ja mogla gurnuti dijete s ove udaljenosti?’

Ništa nije odgovorio, uzeo me za ruku i poveo sa sobom. Onaj drugi pop išao je ispred nas pokraj živice koja s jedne strane ograđuje park, a onda smo se provukli tamo gdje je ograda skresana. Ušli smo u rasadnik i krenuli šljunčanom stazom prema maloj poljskoj kući.

‘Mi smo te izbavili’, reče pop. ‘Sad se snalazi, idi u crkvu i traži oprost. Gurnula si nevino dijete, htjela si ga ubiti.’

“To je cijela priča?” upita svećenik.

“Da”, reče Eva.

“Odrješujem te grijeha”, reče svećenik. “Dijete koje si gurnula na toj udaljenosti nije ništa drugo do priviđenje božanskog djeteta. Bila je nedjelja, ako sam

dobro čuo, a to je Dan Gospodnji, kršćanska subota, ne subota iz Starog saveza s obvezama i ograničenjima, ne sjen koja je iščeznula pojavom Isusa, jer nema dana u kojem se zabranjuje činiti dobro, stoga Nedjelja nipošto nije Subota, nego Dan Gospodnji u kojem ti se ukazalo Dijete, u kojem su te popovi iskušavali u rasadniku. A sad ću te pričestiti”, reče svećenik. “Zini, sestro! Ovo je moje tijelo, ovo je moja krv!”

Četvrta priča zove se

U DRUŠTVU POPOVA

Objedujemo na kamenoj trpezi, pod hrastovima. Hladovina je i pirka vjetar s brda. Popovi su veseli i govore o ljetini. Prebrojavaju samostanska dobra i prisjećaju se poratnih godina. Oduzeta im je plodna zemlja, a krša im je ostavljeno previše; sada je ondje vinova loza, rađaju najbolje sorte, pije se crno vino, a bijelo otkupljuje zadruga.

Pop razmetljivac hvali se smokvom što ju je sam zasadio, a već dočekaob obilat rod. Sretne je ruke, sve mu se prima i nabuja. Šparajlija je i blagajnik, vodi crkvene knjige.

Miriše janjetina. Držimo krastavce u rukama, trljamo ih s vrha, istiskujemo gorčinu. Otvaramo svježe smokve, vrškom jezika palacamo u sočnim raspuklinama. Uživamo u slasti smokava, natičemo ih na krastavce, spajamo krajnosti, katkad se hihoćemo i čudimo usporedbama koje same po sebi dolaze.

Ima tu drske simbolike.

Svi napadamo popa sklona mladićima, šalimo se na njegov račun. Podbadamo ga što voli raditi ženske poslove: muze krave i plete; mantiju oblači na golo tijelo. On na dušak ispija vrč vina, glas mu je zvonak, prezire one koji se ne uzdižu iznad prizemnih značenja Spajanja ili Jedinstva. (Spajanje s Kristom, o

tome je riječ. Jedinstvo u Bogu, dakako.) Kad smo se malo podnapili, okomili smo se na nj, zadirkivali ga i draškali, zadizali mu mantiju i vagali muda, sve dok nije viknuo:

“Vi rušite moj unutarnji grad!”

Lijepo smo se proveli. Rastajemo se i ljubimo i mislimo na ponovni susret i okretanje janjca, na piće i mezu, na sve one šale i priče koje nas čekaju, na kurve koje smo dovodili i valjali se s njima u svakom kutu toga lijepog imanja, počev od blagovaonice do pijevnice i vani od janjila do mlina i vinograda. Na rastanku onaj ženskasti pop diže zdravicu:

“Radujmo se idućoj godini, radujmo se svim blagdanima, mislimo na Susret, čitajmo i uzdižimo se da lakše primamo i čvršće dajemo. Bog je na našoj strani, prisutan je u svakoj radnji i pomisli, sve nam odobrava, jer je Velik!”

Peta priča zove se

POROĐAJ

Pronašao sam slobodan kupe, navukao zavjese i zavalio se na sjedalo. Udobno i lijepo putovanje pokvario mi je svećenik koji je ušao u kupe i naljepio natpis: rezervirano za majke s djecom. Odlučih napustiti svoje mjesto, ali svećenik me zaustavi:

“Ostanite, molim vas, potrebni ste mi.”

Tek što sam ponovno sjeo, ušla je mlada žena i odmah počela s porođajnim krikovima. Bilo je mučenja, ali to sve nije dugo potrajalo. Svećenik je

prihvatio novorođenče; kmečalo je u njegovim rukama. Pomalo zbunjen upitao sam:

“Čije je dijete?”

“To se vas ne tiče”, dreknuo je svećenik. “Vaše je da priznate očinstvo i to je sve!”

Šesta priča zove se

SESTRE

Otkad sam se zareديو, prešao sam ovamo i to po nagovoru sestara. Sada se osjećam bolje. Bunar je kraj samih vrata i tu se, razapete na šiljcima, suše jareće kože. Na tom zidu objesimo i nizove duhana. Blag povjetarac pokatkad zašušti u tim polusuhim duhanskim listovima. Nakon dva mjeseca boravka u našoj staroj kući, prvi put dolaze mi sestre u posjet. Vodim ih i pokazujem one kutke naše kuće gdje su i same provele dio djetinjstva. Nisu krile uzbuđenje, rekle su da je tamo i ljeti hladno. Tražile su da im pokažem majčinu sobu u koju svjetlo rijetko prodire.

“Ovo ja mamina soba”, rekao sam. “Tu je njezino rublje, na stolu su češljevi i naušnice, u ladici prstenje i drugi nakit, a ondje, iza zavjese, njezin je leš.”

Sestre povukoše zastor i pogledaše me iznenađeno:

“Oh, da smo znale, obukle bismo crninu”, viknuše. “Imamo krasne crne španjolske šešire! Šteta što nismo znale da nam je majka umrla!”

Sedma priča zove se

DOBRODOŠLICA

Drago mi je što ste došli. Vidim da imate otiske na bedrima. Ovdje su ljudi koje vi ne poznajete. Oni namjeravaju otvoriti bolnicu Sestara milosrdnica. Ti ljudi kupuju stare krevete. Ispred vrata imamo pumpu. Ona je vlasništvo jednog popa. Nemamo vam bogzna što ponuditi, ovo je još siromašan kutak. Naših je dobrotvora sve manje, a troškovi su porasli. Ovdje pop i svira i sklada. Sam pjeva, a često i pripomaže u nepredviđenim situacijama, priskače u pomoć na

ovaj ili onaj način. Njegove skladbe u prvi mah izgledaju kaotične, no vi sami znate da glazba odražava unutarnje stanje, ako hoćete i rastresitost svog doba.

Ako su te pjesme nedolične, molim vas, u ovoj zemlji postoji cenzura, postoje tužilaštva, pa je i kazna predviđena ako pjesme vrijeđaju javni moral. Dok upoznajete popa, nemojte ignorirati njegov omiljeni citat Schönberga:

“Još će se napisati dobre glazbe u C-duru.”

Osma priča zove se

PREDAVANJE O ANĐELIMA

“Ovamo nikako nisam stigao nepozvan, a ako baš hoćete, imam kardinalovu preporuku. Predavanje sam pripremio u vlaku, a tema je, kao što znate, prisutnost anđela. Za mene anđeli nisu mala sladunjava kopilad, kako je pisao jedan slavni nadrealist koji je inače pozivao svoje istomišljenike da izađu na ulice i pucaju iz pištolja na mirne prolaznike e da bi izazvali paniku i napravili nadrealistički prizor. Mnogi religiozni impresionisti anđele su prikazivali kao lascivne i bucimate punoglavce, te buljooke imbecile s glatkim guzičicama i kratkim rahitičnim nožicama.” (smijeh u katedrali)

“Ta je anđeoska nedonoščad odvrćala od pobožnosti, stoga sam nakanio ovdje, u ovoj monumentalnoj katedrali, progovoriti o anđelima kao apostolatu, o anđelima jednog fra Angelica koji potiču na molitvu, o prisutnosti anđela u različitim oblicima naše apsolutne egzistencije, o anđeoskom svijetu kao duševnom svijetu koji se opire sotonskom kozmosu. Mudri su nas ljudi poučavali da se anđeo prepoznaje po vjeri. Nama je potrebna anđeoska zaštita, kako je govorio sv. Toma Akvinski. Ali ako smo odustali od Boga, naš je razgovor o anđelima suvišan. Jesmo li odustali od Boga?” (smijeh u katedrali)

“Onda, zbogom! Vama više nitko ne može pomoći. Predavanje je završeno, a ja

odoh na randevu s jednim čarobnim prsatim anđelom. Neka mi je Bog na pomoći.” (smijeh i pljesak)

Evgenija Ljvovna Zabolocka

Nije bilo lako doći do Evgenije Ljvovne Zabolocke o kojoj je, sjećate se, govorio Ante Palaversa. Njezin sluga Kiril nije dopuštao da se dođe do nje; već sam dva puta poljubio vrata. Kiril se pridržavao nekog reda iz starih i sretnih vremena, a to je sada djelovalo komično i luckasto, jer Evgeniju Ljvovnu nitko nije posjećivao. I sam bih odustao od tog posjeta, znatiželja me već napustila, ali me neko moje posebno čulo za ljude i sudbine gonilo da ustrajem i od toga načinim pripovijest koja će se uklopiti u ovaj neplanirani roman.

Evgenija Zabolocka živjela je u Ulici Gavrila Principa u Beogradu. To je bila stara zgrada, solidno građena. Na dvokrilnim masivnim vratima boje mahagonija nanizano je više raznih pločica s imenima stanara i to je načas zbunjivalo. Dugo sam čekao pred vratima i zvonio više puta. Iz stana bi odjeknulo samo nekoliko glazbenih taktova umjesto zvonca, a onda bi zavladao tišina. Nitko se ne javlja, tu nema žive duše.

Tek što sam bio zakoračio niz kamene stube, začuh mekan glas sa stranim naglaskom - dolazio je odozgor, iz potkrovlja.

“Tražiš gospođu Evgeniju Ljvovnu?”

“Da”, reko.

“Onda dođi gore!”

Popeo sam se malim drvenim stubištem koje je vodilo do uskih vrata u potkrovlju. Kada sam tamo ušao, ugledao sam čovječuljka u kućnom ogrtaču.

Njegova napadno obojena kosa bješe stegnuta mrežicom. Predstavio se kao sluga Evgenije Zabolocke. Rekao je da ona nikomu ne otvara, a on je zadužen za posjetitelje, prihvaća ih i provjerava, često ih ispituje o svakojakim, pa i intimnim stvarima.

“Čemu ta procedura?” upitah.

“Evgenija Ljvovna Zabolocka živi od prošlosti.”

Dao mi je škrte podatke o sebi. Reкао je da ne zna mnogo o svom podrijetlu.

Misli da ga je Evgenija posvojila kao nahoče i nadjenula mu ime Kiril. Bijaše preplanuo, jer je dobar dio dana provodio na krovu baveći se golubovima. Kad je sjeo u fotelju prekrivenu prljavim platnom, rekao je da ima pedeset tri godine. To pokućstva što je bilo u sobi, bijaše propalo i pod prašinom. Neki stari radioaparati na stoliću nazivao je drugom u samoći. Ponudio mi je da sjednem na krevet koji je bio zastrt grubom iskrpljenom vojničkom dekom. Kroz svjetlarnik je dopiralo kvrcanje golubova. Sjeo sam i zagledao se u milicionarsku šapku koja je postavljena na ormaru tako da dominira u sobi.

Kiril se zanimao za razloge mog posjeta. Rekoh da ponešto znam o Evgeniji, spomenuh i Antu Palaversu, ali me Kiril prekinu.

“O njoj nitko ništa ne zna, čak ni ja!”

Gledao me podbočivši bradu sklopljenim šakama. Nastavio sam s pričom koju nije posve pratio sve dok nisam rekao kako o njoj želim pisati.

“Evgenija je legenda”, rekao je.

Zainteresirao se za mene i u više navrata ponavljao kako ta žena zaslužuje roman. Pitao me o čemu pišem i kakav je moj stil. Oraspoložio se, a nestalo je i onog nepovjerenja prema meni. Osmjehnuo se i rekao:

“Muči li te ona šapka na vrhu šifonjera?”

Nagnuo je glavu, a potom stavio palac u usta.

“Imam i ja svoju tajnu. Što će biti ako ti je povjerim?”

“Ne znam zašto bi je baš meni povjerio”, rekoh.

“Jer cijenim pisce. Oni se bave tajnom ljudske duše.”

Gledao me sišući kažiprst. Svoje kratke noge podigao je na fotelju; bio je malen i sklupčan kao kakav sirotan.

“Ova moja soba mračna je kao Rusija. Kroz nju je protekao roman dostojan

Fjodora Mihajloviča. U toj rijeci prljavštine upecao sam i tu šapku. Ona sada bdi je nada mnom i štiti me od nasrtljivaca, prije svega od muških kurvi koje imaju običaj, usred zadovoljstva, šapnuti na uho da to ne čine iz ljubavi. Obično stavim prst na usta: psssst, i pokažem na šapku. Da vidiš kako tada skupe svoje hlače i brišu odavde. Ponosan sam na svog čuvara.”

Kiril je s hitrinom odapeo svoje nožice kad je začuo kucanje o pod; bio je to poziv Evgenije Ljvovne da siđe.

“Vještica je nanjušila da ima nekoga”, rekao je.

Uvukao je malešno stopalo u papuču, rekao mi da ga pričekam i odstrugao niz stubište. Nije se dugo zadržao, a odmah po povratku ugovorili smo dan i sat posjeta Evgeniji Ljvovnoj. Osmjehnuo se i rekao:

“Bijeda u kraljevskoj pozi.”

Jedva je čekao da izađem, stajao je kod vrata i gledao me ispod oka ne ispuštajući palac iz usta. Na stubištu ga upitah:

“Kad ćeš mi povjeriti tajnu?”

“Samo ne danas, ne bih umio ispričati sve pojedinosti. Danas sam uznemiren, a tako je uvijek kad je Đavo negdje u blizini.”

Zalupio je vrata kao da je Sotona pred njima. Ključ u bravi okrenuo je dva puta.

Odustat ću od posjeta; tko zna u kakve sve neprilike mogu upasti. Nisam više mislio na Evgeniju Zabolocku, ni na Kirila, ali noć uoči ugovorenog posjeta sanjao sam Petru Sakru. Nagovarala me u snu da poljubim Evgeniju. Petra se ponekad javlja u mojim snovima i uvijek pretkazuje opasnost. U toj curi ima neke magije.

Na ugovoreni sastanak stigao sam točno u minutu. Kiril me uveo u dnevnu sobu prenatrpanu namještajem. Tu je bilo rijetkih primjeraka, čudesnih intarzija, starih lampi, goblena, ukrasnih predmeta - cijela jedna antikvarnica u kojoj me Kiril ostavio dok Evgenija Ljvovna ne bude spremna. Vonj je bio neugodan. Htio

sam otvoriti prozor, ali sve je bilo sklopljeno i zakovano. I tek što sam sjeo, pojavila se Evgenija Zabolocka. Bila je to malešna starica, mogao ju je vjetar otpuhnuti. Na tankim nožicama nabadala je prema meni, a kad sam ustao, rekla je:

“Sjedi, sjedi, dragi moj prinče. I nemoj da se rukuješ sa mnom. Ti se vucaraš svuda, a ja sam stara žena, lako se prima svaka klica. Čujem da opet haraju zarazne bolesti.”

Evgenija Zabolocka upiljila se u mene na onaj način kad se čovjek prisjeća zaboravljenog lika. Glava joj se tresla, a puder bijaše prosut po njezinim naramenicama.

“Ti nisi taj koga sam očekivala”, rekla je. “Sve što ima na tebi ne vredi pišljive kopejke. Ja očekujem bogatoga. Kiril me obmanuo, platit će mi razbojnik.”

“Griješite, Evgenija Ljvovna”, rekao sam. “Vi ste mene očekivali. Ja sam se preobukao u siromaha.”

“A tko si ti?” upitala je.

“Smrt”, rekao sam.

Nadao sam se da ću bapca šokirati i privoljeti na razgovor, ali sam krivo prosudio. Zakriještala je histerično i začas sam se našao pred njezinim vratima.

Kiril se pojavio iz svog sobička i pozvao me k sebi. Ponudio me orahovačom.

Suhe i tvrde kolače umakao je u čaj i slušao me dok sam se upinjao da mu objasnim kako sam želio proniknuti u sudbinu Evgenije Zabolocke. Njezin život bio je neobičan i bogat. Imala je izvanbračnu kćer Tatjanu, rođenu u Beogradu.

Ona se dvaput udavala da bi oba njezina braka svršila tragično. Prvi muž, uhićen 1948., usmrtio se u zatvoru; drugi je pak nju usmrtio u nastupu ljubomore. Od nje je ostala kći Olja (Petra Sakra). Ta mi je cura otvorila obiteljski dosje koji je već posjedovao nešto od romaneskne građe. Namjeravao sam ostvariti jednu erotski uzbudljivu knjigu pisanu u prvom licu. Eto zbog čega

sam htio zaviriti u dušu Evgenije Ljvovne. Nedostajala mi je ta sudbina.

“Ovdje je bilo toliko prljavštine i zla da bi svaki roman ispao lažan, a svakom romanopiscu prigovarali bi da pretjeruje”, rekao je Kiril. “Mi smo proživjeli nakazan život, prijatelju. To je crna kronika političkog kriminala i nasilja. Ovdje smo saslušavani i odavde odvođeni u istražni zatvor. Od četrdeset pete do četrdeset osme hapšen sam najmanje dvadesetak puta kao gestapovac, a od četrdeset osme pa negdje do pedeset prve isto toliko, ako ne i više, kao enkavedeovac. Ni danas me ne ostavljaju na miru, pozivaju me i mame da surađujem s njima. Može li čovjek živjeti kao izopćen cijelog svog života? Mislim da može, jer sam ja tako živio i još tako živim. Izopćen, popljuvan, izrugan. A tako može živjeti samo Rus. Za nas je patnja prirodno stanje. Evgeniju Ljvovnu ostavili su na miru tek posljednjih godina. Ona je luda stara slikarica koja nije, otkad je završila studije slikarstva, uzela kist u ruku. Pa ipak je slikarica. To ti je čudno?”

“Da, doista čudno”, rekoh.

“Za tebe je umjetnik samo onaj koji ostavi nekog traga iza sebe, a sve je ostalo smeće? Evgenija Ljvovna živjela je život dostojan i najvećeg slikara. Ona je svojim životom ostvarila i svoje umjetničko djelo. Nisam slučajno rekao da je ona legenda. Uzmite mene: ja sam sluga i zapisničar, malo udjela imam u umjetničkom životu Evgenije Ljvovne. Ne samo što nisam ni u čemu uspio, nego sam sebe i svoju struku zanemario. Završio sam studij matematike i biologije, ali dolaskom komunista i ono malo volje što je ostalo u meni survalo se zajedno s mojim duševnim snagama.

Danas ovdje razgovaram kao rastočen čovjek i nesiguran u svakom pogledu. Pred tobom je rezultat epohe koja se očešala o jedno nedužno biće. Ali tebe ne zanima moja biografija, ti hoćeš Evgeniju Ljvovnu u svoj roman. E, pa uzmi je!”

Zašutio je kao uvrijeđen, okrenuo je glavu na drugu stranu zagledan u prljavi

zid svjetlarnika. Na izbočinama su naslage golubljeg izmeta. Podsjetio sam ga da mi je obećao tajnu. Dolio je čaja i čudio se što se tako dugo ne oglašava Evgenija Ljvovna, a onda je rekao:

“Ja sam ti povjerio što sam imao, ostalo je priča. Evgenija Ljvovna maštala je da naslika svetog Nikolaja za trpezom. Njegovu desnu ruku, s izduženim palcem, ostavila bi u onom položaju u kojem ju je Svetitelj najčešće držao na ikonama. Oko duhovnog gledanja bilo bi u predjelu očiju i nosne kosti. Tebi je poznato da se to, prema učenju indijske mudrosti, naziva mistično oko. Nikolaj Čudotvorac gledao je tim centrom, a on je u ruskoj religijskoj svijesti ravan Kristu, što znači da nije gledao ni desno ni lijevo, ni naviše ni naniže, već je kroz vas gledao cijeli svijet. Njegova trpeza bila bi od rasušenih dasaka, na njoj pehar, a lijevo od Stvoritelja stajao bi Antikrist u položaju onoga koji moli da mu se odobri pristup trpezi. Bila je to lijepa i smjela zamisao, ali lik Antikrista nije se mogao oblikovati u njenoj svijesti. Tebi je poznato da nismo zadovoljni ni Kristovim likom koji nam se pokazuje u crkvenom slikarstvu, baš stoga što se Dobro ne može definirati kao vidljiva radnja. Zlo je suprotnost Dobru, ali nema smisla prikazivati ga u obliku nakaze kako je to činila crkvena propaganda.

Umjetniku dolaze ideje i izvana, potiču ga i vrše preokret. Tako se i slika Evgenije Ljvovne postavila, a hoće li biti dovršena, to ne znam. Bila ostvarena ili ne, svjedočit će o umjetničkom životu.

A sad ću ukratko i o tome. Kao što znaš, mi ovdje živimo od skromnih zaliha, tu i tamo prodamo poneki antikni komad, ali redovito izdajemo sobe za prenoćište.

Jedne večeri pojavio se mladić kao da je sišao s neke ruske ikone. Bio je blagorodan i odmjeren sa mnom, rekao je da čezne za jednim metrom postelje, svalio se na ležaj kao umorni putnik, dovršio svoj komad kruha i zaspao. Doveo sam Evgeniju Ljvovnu da ga vidi. Ona je stavila šaku na usta, bila je uzbuđena.

‘Pa to je Antikrist’, rekla je, ‘a nosi obilježje Kristovo.’ Neuhvatljivi lik pojavio se

da bi ušao u sliku kao njezina unutarnja pozicija. A sada ću ti konačno odati i tajnu: te sam večeri ljubio Antikrista. Nije mu tijelo studeno i nije mu jezik komad leda. On ne zna da je Antikrist, ali činjenica da ga umjetnik uzima kao model govori o tome da se u svemu prepoznaju znakovi Kraja vremena. Možeš o meni misliti što hoćeš, ali zar se već napola nije ostvarilo proročanstvo Solovjovljevo. A sada se već brinem zašto gospođa ne kuca svojim štapom u pod.”

Kiril je ustao, nije bio spreman odgovoriti na pitanje o kćeri Evgenije Zabolocke.

Sišli smo zajedno. Kiril me pozvao da se oprostim od Evgenije Ljvovne. Zatekli smo je u fotelji u kojoj sam danas sjedio. Oči su joj bile ukočene i širom otvorene, usta odškrinuta. U njoj više nije strujio život. Kiril je stajao i dugo je promatrao. Pomogao sam mu da je položimo na ležaj, bila je laka i hladna.

Sklopili smo joj oči i prekrili je platnom.

“Sad i ja osjećam krivnju”, rekao sam.

“Nemaš razloga”, rekao je Kiril, “njoj je upisan današnji dan.”

“Možda sam je prestrašio kad me upitala tko sam?”

“Što si odgovorio?”

“Rekoh da sam smrt.”

“Oh, Bože, zar si to rekao?”

“Da.”

“O, mili moj, ta ubio si jadnu staricu!”

“Ali to nije moguće, to nije istina”, rekao sam.

“Tješi se da u svakom od nas čuči Raskoljnikov. I sâm sam padao u iskušenje da je ubijem. Toliko sam puta bio blizu tom činu. A tko od nas nije imao takve napasti da ubije iz želje za ubojstvom ili iz koristoljublja, da ubije svog bližnjeg, pa čak i oca!”

“Ali ja sam se samo našalio”, rekao sam.

“Nije bio dan za šalu, jer je Antikrist tu negdje, blizu. Danas sam ponovno uznemiren. A sad zbogom, neka te vrag nosi. Jadna moja Evgenija”, zaplakao je.

Izuo ju je i usnama dodirnuo njezina usahla stopala.

Sutradan je u novinama izašla osmrtnica s fotografijom Evgenije Zabolocke iz mladih dana. Na glavi je imala šešir, izgledala je prekrasno i veselo kao da je na otvorenju izložbe. Tekst osmrtnice bio je neobično sastavljen:

“Ruka smrti pokucala je na vrata Evgenije Ljvovne Zabolocke i odvela je. Mi ćemo je pratiti na putu od Kapele do Vječnog počivališta. Svi koji je žale mogu nam se pridružiti u 15 sati na Novom groblju. U žalosti je njezin najodaniji Kiril.”

*

Beograd, 23. travnja

Ležim bolestan na raskošnom stilskom krevetu. Razmišljam o tom čudesnom komadu; nabavio sam ga u Subotici kod jedne starice koja je rasprodavala pokućstvo da bi plaćala starački dom i barem nešto ušparala. Rekla mi je da je na tom ležaju umrla neka slavna ličnost, ali sam zaboravio koja. Po svoj prilici neki mađarski grof. Ne znam ništa o

podrijetlu i stilu tog primjerka, premda sam jednom čuo prijatelja-kolekcionara koji je uzviknuo:

“Ah, kakva krasna rimska nosiljka!”

Posjećuje me Glavurtić, donosi jednu naranču. Razgovaramo desetak minuta o smrti, iako su mi usta suha. Glavurtić sjeda pri dnu ležaja, tamo gdje su moje noge.

“Da imam ovakav krevet, ne bih se dvoumio, umro bih na njemu”, reče.

*

Tea je bosa i mokra, ali topla i uzbudljiva. Iz njezina tijela zrači vrelina. Stavljam joj ruku među noge, pridižem je kako bih je odvojio od zemlje. Maloprije je hitnula sandalu kroz prozor, sada se vrhovima prstiju oslanja na moja stopala.

Još sam u opeklinama od vatre njezina tijela. Ona je komad požude koja diše pod rukom. Sklanjamo se od pljuska. Netko promiče s kapuljačom od najlon-vrećice. Naglo je odlučila da izađemo na kišu.

“Moram vidjeti svoju curicu”, rekla je.

Na sebi je imala tanku prozirnu haljinu; dojke su se nazirale kao kroz izmaglicu.

“Što ćemo večeras?” upitah.

“Ljubit ćemo se i pričati o djetinjstvu”, reče.

“S nama će opet biti udovica”, rekoše.

“Jadna žena”, reče.

I doista, udovica me poziva u ponoć i jeca. Šaljem je dovraga, vičem da je sve prošlo još onda nad jezerom. Jednom me uzbudila i poželjela da je ovjekovječim. Otad često dolazi, čak uživa kad je obasipam grdnjama. Sjeda u mračni kut sobe, ogrnuta i nepomična kao statua. Lice pokriva

prozirnim velom, promatra krevet i ljubavnu raskoš s Teom. Kad se orgija svrši i strast splasne, udovica prilazi i miluje naša tijela kao majka. Navlači rukavice od fine mekane kože, saginje se kao u nekom obredu, prosipa gustu i oštru kosu, svlači crninu i razbacuje rublje, mrmlja nerazgovijetne riječi, glas joj je izmijenjen, palaca šiljastim i vrelinim jezikom, cvokće zubima. Njezini su nokti na prstima kao pandže, a oko bradavica na dojčkama rastu dlake. Grize nas i ljubi, ostavlja pečate poljubaca na našim tijelima. Želi po tko zna koji put čuti pjesmu Žena nad jezerom.

ŽENA NAD JEZEROM

Kad ugledah ženu

U crnini za svojim mužem

Zadrhtah, ah

Lijepo je kad se zna prurušiti

Ona se svučē

Jer bijah uzbuđen

Kako je dobra i razumna

Isto bijah čvrst

I u najboljim godinama

I sam ganut smrću

Riješih da je pohebem

Nagnutu nad jezerom

Viknuh tada

Javi se sjen iz dubine

Uхватih dojke u padu
Ne tako
Ne prodiri dalje
Zakopčavam se do grla
Sve još stoji
Između dvije stijene
Ljetni izmet i sjeme strasti
Priroda je dobra
Ima svjetlosti
Ima zlata po njenoj kosi
Obilje blage puti
I ja sam dobar i obdaren
Jer vjerujem u mnoge
Sretne okolnosti
Koje su dovele do ovog spajanja
Vjerujem u ovu granu duha
U bezbroj pokreta
Načinjenih slavno
U pročitano djelo
U moć ovoga što sam dosegnuo

Zamahom snažnim

U gnijezdo njenog bića

Vjerujem u to čudo

Prirodnih stvari

Dok nad jezerom cvili mužjak

Za pticom koja roni.

(1972.)

Društvo izopačenih obrtnika ili urotnici On je ušao u moju sobu i odmah se izuo. Rekao mi je da je operiran od bruha.

Rana još nije zarasla. Kaže da zavrće nogavice dok hoda blatnjavom periferijom. U najlon-vrećici nosi ostatke jela i istresa ih pred pse. Prolazi iza Gradske bolnice najčešće u predvečernjim satima. Obuzima ga zebnja i strah od rastočenog starog bagrema koji škripi nad krovom. On često čupa vlasi pred ogledalom, lovi svoje misli dok lutaju prema ženi koja živi s uzetim mužem. Ona se žali na svoju sudbinu, niječe Boga, jer da ga ima, nju bi poštedio patnji.

Približio se toj ženici, primaknuo se sasvim blizu. Ona je u njemu našla utjehu, a On u njoj ljubavnicu. I svaki put se ponavlja ista slika: čeka je gol u postelji, a na stolu su dvije rakijice na pladnju. Ona se svlači i pažljivo slaže rublje na naslon stolca. Njezina muža posjećuje prijatelj koji hoda na vrhovima prstiju kad god prilazi kući. To je šeširdžija i često odlazi na Adu. Nastran je čovjek, voli žene samo kad imaju mjesečnicu. Proziran je i načinjen od gadne mase.

Njegov je prijatelj modni obućar, ženskar i lupež. To su hulje. Povezani su i sa staklorescem; u njegovoj radionici orgijaju. Mažu se krvlju i provode kao na đavoljem skupu. Čest gost na njihovim seansama mladi je svećenik; njega bičuju po stražnjici. Mantija služi kao vreća u koju vežu šesnaestogodišnjeg dječaka, liječe mu akne i mažu lice. Zar to nije

oskvrnjivanje plašta, svodenje njegova asketskog simbola na sarkički stav? Šeširdžija dovodi te hulje k svom uzetom prijatelju. Svi su imućni i štedljivi, ali rasipnici kad se udovoljava požudama. Koriste se slabostima drugih, nedaćama i duševnim stanjima, uvlače svijet u svoju klopku. Šeširdžija zlorabi siromaštvo i bračnu nesreću, ženi kupuje haljine i daruje ju bludnim obilježjima samo da bi onjušio njezin cvijet. On bi nešto poduzeo protiv te družine, ali vjeruje da je to urota većeg opsega, možda ogranak crne magije koju provodi određena grupa obrtnika i maloposjednika.

Zato i hrani pse, sad je to cijeli čopor. Pristižu i nove lutilice, razdiru tišinu i slušaju zapovijedi svoga hranitelja. To je njegova vojska u borbi protiv urotnika.

Otkad je pokrenuo taj čopor, izgubio je volju s ljubavnicom. Vrijeme koje je provodio s njom u krevetu sada je zamijenio slušanjem laveža. Kao muškarac je mrtav, ljubavne moći su iščeznule, sve se tako brzo sunovratilo. Udaljava se od svijeta i sve više povezuje s mrtvima. Često čuje sablasnu škripu staroga rastočenog bagrema. Misli da bi se riješio nevolja ako ga posiječe, ako mu iščupa korijen. Jedan od onih pasa lutilica, crn, sa smeđim pjegama po glavi, spuštenih ušiju, izdvaja se iz čopora i zadržava pred njegovim kućerkom, cvili da mu se otvore vrata, želi da su zajedno ako na njih nasrnu zavjerenici. Ali i taj pas ga iznevjerava, to je još jedno razočaranje u obilju nedaća, jer odlazi za nepoznatim čovjekom. On se tada zatvara i ograđuje i od ljudi i od životinja.

Uzetog muža odvozi hitna pomoć. Razgovara sa ženom o rušenju kuće, a ona prelazi kod kapadžije. Jedva hoda strmom popločanom ulicom u cipelama modnog obućara; oštre potpetice zabadaju se među spojeve kaldrme. U njihovu se kuću doseljava cvječar, najvjerojatnije član istog bratstva. On je jak čovjek, užarenih svijetlih očiju, sklon mladićima. Prodavaonica mu je na prometnome mjestu; rano odlazi, a kasno se vraća. Po cijeli dan je sama njegova trinaestogodišnja kćerčica. Sortira ruže kao u igri, preskače konopac, češlja se, zabacuje dugu kosu, mijenja haljine, pokazuje se u bikiniju; sise se tek naziru.

Oči su joj, kao u njezina oca, svijetle, prozirne i krupne. Stalno je u pokretu, zavodljiva je; na biciklu je prava mala neukrotiva zvjerčica. Majka ju je ostavila kao dvogodišnje dijete; nije se više nikad javila. Vragolanka se uvlači u njegove misli, posjećuje ju šesnaestogodišnji dječak, izdužen i bubuljičav. Ljube se na suncu, goli su u gumenoj kadi u dvorištu. Bude mu želje i uznemiruju ga. On se tako zbližava s njima, postaje tajni sudionik orgije. Stalno se proširuje taj krug koji ga rastače i On hoda svijetom kao udvojen: jedna je njegova strana

asketska, druga rasuta. Njegova je misao sklona miru, a volja razaranju.

Priznaje svoju vezu s djevojčicom, sklapa prijateljstvo s njezinim ocem.

Cvjećarnica je stjecište podzemnih tipova. Njegov se život mijenja; onaj isti čovjek koji je bježao od svijeta sada mu hrli u zagrljaj. Povezuje se s obučarom, kupuje cipele za djevojčicu, prodaje mu njezin mjesečni cvijet. Odlazi k svećeniku i sluša njegovu propovijed o Strašnom sudu kao eshatološkoj apokalipsi grijeha. Sve se može osuditi i sve se može iskupiti, čovječanstvo i opstaje kroz podijeljenost između blaženstva i muke. Propovijed se svršava Matijinim riječima: nema ništa skriveno što se neće otkriti, ni tajno što se neće doznati! Starinsko ogledalo, jedini vrijedan komad u svojoj potleušici, nosi u staklarsku radionicu na popravak. Izlazi, kreće se, obnavlja neke stare strasti, prihvaća poziv cvjećara koji mu priopćava da je mala zatrudnjela. Osjeća da nema spasa, pripadnost sekta ga ne ispunjava. Škripa rastočenog debla ponovno se javlja. Misli su mu uskovitlane, život je na nizbrdici. Članovi iz družine nagovaraju ga da sebi oduzme život.

“Pas bio ako lažem. Sve je ovo istina”, reče On. “Što da učinim ako netko pokuca na moja vrata? Ako zaplače dijete?”

“Ne boj se novorođenčeta”, rekoše. “Skupi se i obnovi u njemu. Pronađi se u novorođencu. Neka ti ga krsti onaj svećenik prethodno bičevan. Neka dijete uđe u svijet kako treba. Grešno, a ne čisto i netaknuto.”

“Tako sam i ja mislio”, reče On. “Što je čovjek bez grijeha?”

Zahvalio je i pozdravio se sa mnom. Otišao je a da i nisam čuo njegove korake na stubištu. Tek što sam okrenuo ključ u bravi, pokucao je na vrata. Zaboravio je cipele. Uzeo ih je i obuo se. Tragovi njegovih stopa ostali su na stubištu.

Čudna stvar: ti su otisci i dandanas vidljivi. Priča je istinita, a ničemu ne poučava. To što je zaboravio cipele, ne znači ništa, čak ni simboliku hodočasničke staze koju je želio prevaliti do rodilišta.

Hrvanje na snijegu

Nisam vjerovao da ću dospjeti u hotel Gerde Blum, ali prijatelji su mi pomogli da se nakon bolesti oporavljam baš u tom ugodnom pansionu na 1150 metara nadmorske visine. Stigao sam autobusom. Vožnja je bila oprezna, jer se na cesti, tamo gdje je sjenovito, zadržala poledica. Nije bilo opasno i nitko se nije bojao; među nama je bilo veselih putnika. Čim smo prošli Tarvisio, i sâm sam živnuo, pa sam na putu do Vil acha radosnije promatrao predjele pod snijegom, čak sam nekoliko riječi razmijenio sa suputnicom. To je bila mlađa žena. Rekla je da uživa u vedrim zimskim noćima i da je mjesečina mami da gazi snijeg sve do ruba šume.

Hotel je bio smješten na brežuljku. Odozgor je bilo ugodno promatrati krajolik pod snijegom i zaleđeno jezero na kojem se mladež kliže i vrti na klizaljkama.

Gosti hotela bjehu Austrijanci, mahom sredovječni ljudi, uvijek tihi i pristojni. U

restoranu je vladao red, pozdravljali smo se u tišini, bez osobite srdačnosti, ali uljudno. Meni je to odgovaralo, jer doista sam želio oporaviti se i ojačati. Budio sam se rano, izlazio u šetnju i udisao svjež zrak. Osjećao sam kako mi se pluća šire i kako malaksalost postupno iščezava. Sve mi je godilo, a ponajviše samoća i šetnje. Silazio sam do zaleđenog jezera, a onda bih se popeo do crkve na uzvisini. Pješao sam kroz šumu, gledao gibanje grana pod snijegom, a i pjev ptica sam osluškivao. Osvajao sam stazu po stazu, preskakao srušena stabla ili se provlačio ispod šiblja spletena u snježni slavluk. Otkrio sam puteljak koji je vodio do kapele čija je unutrašnjost oličena plavom bojom, a mali svod posut zlatnim prahom zvjezdica. Katkad su me oči boljele od bliještećeg treperenja snijega, a i okliznuo sam se više puta.

Dani u pansionu protjecali su mirno i ugodno, sve se svodilo na šetnje i obroke.

Popodnevni odmor koristio sam za čitanje lake literature. Odlazio sam i u mali

salon hotela i tu slušao glazbu. Vozio sam se saonicama do crkve, a jednom sam ljubazno pozdravio orguljaša. Oporavio sam se i dobio na težini, pa sam to jednog dana proslavio u šumi valjajući se po snijegu. Grudama sam pogađao stabla i zviždao kao kos. Znao sam i potrčati, iako je zrak oštro štípao nosnice.

Tamo sam ostao do zalaska Sunca. Mrak je naglo pao, mraz je stezao i ojačao snježnu koru. Krenuo sam stazom koju sam dobro poznavao, a onda se uputio prečacem prema hotelu. Tada se zbio neobičan događaj. Na uskoj prtini pojavila se žena; hodala je prema meni. Uklonih se da bi prošla, ali ona zastade. Bila je to lijepa plavojka od svojih tridesetak godina, dobro odjevena, ali prije za neku svečanost nego za šetnju po snijegu. Imala je krupne i u pomrčini svijetle oči.

“Vi ste gost u hotelu Gerde Blum?” rekla je.

“Da”, odgovorio sam.

“Ako vam je hladno, da se pohrvamo”, rekla je.

“Ah, ne”, rekao sam, “još sam slab. Cijelo sam popodne na zimi, studen oštro siječe i uvlači se u dušnik.”

“Hajde, hajde, mlad čovjek a ne usudi se pohrvati sa ženom. Kakav je to muškarac!”

“Da to odgodimo za drugi put, možda po danu”, rekao sam.

“Sad ili nikad”, rekla je, zgrabila me i stegnula kao kliještima, zanijela me na jednu pa na drugu stranu, odignula od zemlje i bacila u snijeg.

Bio sam uplašen i nisam imao snage ustati. Stajala je iznad mene, bunda joj se otkopčala tako da su bljesnula njezina bedra, a koža lakiranih čizama presijavala se u pomrčini.

“Bori se”, rekla je.

Tada sam naglo zario ruku između njezinih butina; bio je to uzbudljiv, ali svakako nečist zahvat.

“Samo fer”, rekla je. “Ako vas ja zgrabim za jaja, cviljet ćete kao jadni mali psić!”

Ritnula me nogom, a onda sam se pridigao iz tog ponižavajućeg položaja i uhvatio se s njom u koštac. Osjećao sam kako mi snaga nadolazi. Nosili smo se tu na malom prostoru, dok je pod nama prskala snježna kora, a noge propadale u dubok snijeg. Ona me čvrsto stezala i zgrčenim palcem bola u kičmeni stup.

Pali smo zajedno i otkotrljali se strminom do ruba provalije. Bio je to dubok ambis, opasan i za vidjela, a kamoli u pomrčini. Usto, kružile su priče da taj bezdan mami svoje žrtve i da je to privlačni kutak za samoubojice. Bili smo zadihani i na izmaku snaga, još smo stenjali, a onda smo naglo odustali od hrvanja, još časak-dva ostali ležati na snijegu već dobrano iznemogli. Razišli smo se bez riječi; svatko je otišao na svoju stranu.

Uzbuđen i malaksao ušao sam u hotel. Nemili događaj promijenio je moj red, nisam otišao u restoran, kako sam to činio nakon svake šetnje, već sam se skrasio u sobi tek da malko odahnem. Pošto sam se pribrao, sišao sam na večeru, sjeo za svoj stol i naručio bocu merlota. Nitko od gostiju nije ništa zapazio, a i sâm sam uspješno prikrivao uznemirenost. Večerali smo u tišini, uz svijeće i jednolično zveckanje pribora za jelo. I tek što sam popio prvu čašu vina, u restoran je ušla žena s kojom sam se do maloprije hrvao. Drhtavom rukom natočio sam i drugu čašu vina. Ona je sada bila u dugačkoj svijetloj haljini, gibala se u hodu, prilazila svakom stolu i dijelila gostima poneku ljubaznu riječ. Unijela je nešto srdačno i ugodno, lica su se ozarila i pomaknula iz one svečane tišine. Prišla je i mom stolu i rekla:

“Ja sam gospođa Gerda Blum, vlasnica hotela. Željela bih da porazgovaramo.”

“Sjednite.”

“Ne, hvala, ne mogu sjesti”, rekla je, “ali želim vam nešto reći, makar to vama izgledalo čudno.”

“Samo kažite”, rekao sam neljubazno.

“Sanjala sam da smo se hrvali na snijegu i da nas je sam Bog spasio da ne odletimo u provaliju.”

“Hm, nemojte mi reći”, osmjehnuo sam se zločesto. “Ništa vi niste sanjali i nije nas spasio Bog nego moja slabost. Još sam pod dojmom toga događaja. Ruke mi drhte. To je jedina sjena koja je pala na moj boravak u ovom prekrasnom hotelu.”

“Nećete reći da smo se doista hrvali?”

“Da, gospođo Blum, to je istina. Iako ne bih smio piti, naručio sam vino da se smirim i što prije zaboravim taj događaj.”

“Ah, nemojte”, osmjehnula se, “upravo sam stigla iz Italije. To sam u vlaku sanjala, a vi ste moj san doživjeli. U ovom času netko sanja i vaš san. To je beskonačnost”, rekla je i onim laganim lelujavim hodom udaljila se između stolova.

Ljuljačka

Prošla su dva tjedna od dolaska u odmaralište smješteno u nekadašnjem samostanu. Bješe mi preostalo još osam dana do kraja boravka, a već sam se dobro oporavio i osvježio. Nauživao sam se prirode i proljetnog cvjetanja.

Upijao sam svu onu blagost što ju je Stvoritelj ovdje utisnuo kao svoj pečat.

Pješačio sam i silazio do potoka, skakutao preko malih drvenih mostova kojih bješe na svakom koraku. Rekoše mi da je mostiće i brvna gradio jedan svećenik, te da ima mostova preko kojih još nitko nije kročio, jer su podignuti na nepristupačnim mjestima.

Odmaralište je sada pripadalo Sindikatu, bilo je jeftino, pa je to i određivalo nivo gostiju. No i među prostim i neukim svijetom uvijek bi se našao poneki mudrijaš. Nisam se upuštao u razgovore, iako su mnogi željeli da se zbližimo i da mi ponešto ispričaju iz svog života. Ni u blagovaonici nisam prihvaćao poznanstva, čak sam odbacio ponudu jedne zgodne radnice da seoskim kolima odemo do izvora. Uzalud me uvjeravala da je voda s tog izvora ljekovita.

Mnogi su mislili da sam osobenjak, a tako sam se i ponašao. Pa ipak me privlačio čovjek u svijetlom odijelu, s kačketom na glavi, mršav i ispaćen, odbojan i neljubazan, a s osobljem odmarališta grub i naprasit. Za ručkom bi skinuo kačket, uživao bi u objedu, a često je micao usnama kao da priča sam sa sobom. Nakon ručka odlazio je u šetnju noseći kačket u ruci i sako prebačen preko ramena. Susretali smo se u šumi, a jednom i na drvenom mostu.

Prvih dana nismo se javljali jedan drugom; mislim da se nismo podnosili.

Izbjegavali smo susrete, a ako bismo se našli na uskoj stazi, kad se više nema kud, onda bismo zagazili kroz lišće i promijenili smjer. Znali smo se skloniti iza stabla dok jedan od nas ne prođe, a katkad i šmugnuti u gusto raslinje pod cijenu da se izgrebemo. Čini mi se da nas je obojicu privlačilo to međusobno

izbjegavanje, ali što smo se više izbjegavali, to smo se češće susretali. Jednom smo se obreli u najgušćem dijelu šume kraj nadgrobnog spomenika na kojem je bilo čitljivo samo ime M. F. Taussig, dok je natpis ispod imena bio nejasan. On je kleknuo i pokušao odgonetnuti slova, ali nije uspio. Pridigao se otresajući travke i borove iglice s koljena.

“Ništa se ne vidi, ali što se i ima čitati kad se sve zna. Ovdje se objesio gvardijan ovog samostana. Sretnik”, rekao je.

Nastupio je trenutak da se zbližimo, pa smo već za ručkom sjedili zajedno.

Govorio je tiho, a kad bi netko pogledao u njega, još tiše.

“Nema ničeg goreg od ovog svijeta koji se oporavlja i liječi”, rekao je. “Njihova je svijest rascjepkana. Ja ne želim jedinstvo i solidarnost u nesreći. Ne znam čime se vi bavite, ali ja se bavim odbojnošću. Meni su ljudi neprijatelji.”

I za vrijeme večere prišao sam njegovu stolu. Bio je suzdržan i bezvoljan; nismo uopće razgovarali. Čim je objedovao, ustao je od stola i prešao za bar. Nisam se htio nametati pa sam nakon večere krenuo u svoju sobu, ali on se ispriječio i ponudio mi da zajedno popijemo butelju merlota. Rado sam pristao.

“Naš je položaj očajan”, rekao je, “a tko uspije umrijeti u času takve spoznaje, taj je sretnik. U mojoj obitelji svi su samoubojice. Otac se bojao da ne dođe u situaciju da moli, a kad je ulovio sebe kako se obraća Bogu da ga poštedi muka i bolesti, shvatio je svoj jadni ponižavajući položaj, trgnuo se na vrijeme, namaknuo konopac i objesio se. Svi smo mi poniženi, a spasit će se samo onaj koji to shvati na vrijeme. Život je lakrdija i ja imam sve manje volje sudjelovati u toj lakrdiji.”

Sutradan sam ga sreo u šumi, nosio je konopac i neki zavežljaj, djelovao je usplahireno, žurio je prema borovu gaju i studencu. Tamo su krasne šetnje, ima udolice i proplanaka, sunce obilno natapa šumu i grije punim zamahom proljeća. Tamo se obnavlja želja za životom. Mimoišli smo se; nismo ni riječ

izmijenili. Ako je taj čovjek donio odluku da prekrati svoj život, onda sam morao nešto poduzeti i spriječiti ga u toj nakani. Osvrnulo se i mahnuo mi kao da se oprašta. Podigao sam ruku i poželio mu sretan put. To je jedini i sigurni bijeg iz beznađa, mislio sam. Krenuo sam okomitom stazom posutom borovim iglicama.

Zadržao sam se na uzvisini da još jednom pogledom obujmim i upijem svu ljepotu doline. U tom jedinstvenom mirovanju gaja spazio sam uzdrhtalu krošnju, a potom i granu koju zateže konopac. Njega nisam mogao vidjeti, jer ga je zaklanjalo gusto raslinje. Pohitao sam tamo uvjeren da ga još mogu spasiti. Zadihan i preplašen stigao sam začas i zatekao ga vesela u ljuljački. Kad me ugledao, široko se osmjehnuo.

“Moramo se povremeno vraćati djetinjstvu i neporočnim stvarima. Njihaljka je za meditiranje o nebu i zemlji. Ovo su moji radosni sati”, rekao je.

Noć intime

Ovdje živimo nas troje, Ida, Grk i ja. Dobro nam je i zadovoljni smo; postigli bismo punu harmoniju da nas povremeno ne uznemiravaju vanjski događaji.

Najčešće sjedim u kutu, promatram škrinju i trule nogare. Mislim o tome kako se i truljenje može pratiti i kako je dobro da smo prisutni kad stvari propadaju.

Iznad škrinje su dva mutna zrcala i slika bosonoge djevojčice.

“Čuješ li crvotočce kako grizu nogare mamine škrinje”, rekoh.

Ida se svlači u drugom kutu sobe. Lojanica ne daje bogzna kakvo svjetlo, ali i toliko je dovoljno da se uskomešaju sjene. Da, da, te sjene se međusobno proždiru, a cijela prostorija podrhtava. Stakla na prozorima su mutna. Ida ih čisti i gleda van. Uzalud spominjem Renoira; Ida me ne čuje. Ispod prozora je hrast, a malo podalje već gluha periferija. Tuda ponekad projure psi u čoporu, a kad se pare motaju se u krug kao kakvo nerazmrsivo klupko. Sve do večeri djeca gađaju kamenjem u plot.

Grk unosi lavor mlake vode; ubrus mu je prebačen preko ramena. Ida podiže nogu na stolac, izvija se u struku i zabacuje kosu. Grk je pere i trlja spužvom, a jedan kraj ubrusa drži u zubima.

“Netko kuca”, reče Ida.

“Da otvorim?” upitah.

“Otvori”, reče Grk. “Klečiš tu po cijeli dan kao da se moliš.”

Dopuzim do vrata i otključam ih. Pojavljuje se moj Brat u košulji. Raspoložen je, razmetljivac i trezvenjak s manirama nekadašnjeg pijanca.

Prilazi zrcalu i zagleda svoj vrat. Visoko je podšišan tako da su njegove klempave uši došle do izražaja. Na rukama su mu gumene rukavice, skida ih i promatra svoje sparušene prste.

“Cijelog života bavim se prljavim poslovima”, reče.

Grk pomaže Idi dok oblači haljinu koja se pripija uz njezino tijelo. Brat mi se unosi u lice i kaže:

“Znaš li da nam je majka umrla!”

“I što očekuješ za tu vijest?” rekoh zajedljivo.

“Novac. Ne misliš da ću sam snositi troškove za njezin sprovod. Ni meni nije lako, živim od restauracije starog namještaja. Svojom krvlju bajcam”, reče Brat i počne hodati uznemireno.

Dok se Ida šminka Grk je obasipa poljupcima. Na njezinu licu gadljiv izraz. Brat se osvrće po sobi, vrelina bije iz zidova i dolazi izvana.

“Ako si donio tu vijest, ne znači da ćeš ostati s nama”, reče Ida.

Brat se smije i udara prstenom u mramornu ploču. Zapara otežava kretanje, dišem samo vrškom pluća. Ida se naslanja na prozor i zuri u mrak. Šminka se razlijeva niz njezino lice. Čudim se kako Grk ne može pronaći žarulju. Taj se čovjek zatvara u svoj oklop boli.

Netko tamo kresne upaljačem, traži stazu prema ulaznim vratima. Zar je tako mračno? Dolaze nam dva mladića. Uđu bez kucanja. U kariranim su košuljama, kruta držanja. Jedan je kao svetac pod aureolom kose boje slame. Na sebi ima zamašćene, zgužvane i uske hlače. Drugi je kao razbojnik, tamnopus, s niskom bijelih zuba. Te momke nitko ne poznaje. Što hoće?

“Čuli smo da je gospođa umrla”, reče plavokosi. “Htjeli bismo izjaviti sućut. Ne znamo jesmo li na pravom mjestu?”

“Kad je pogreb?” upita drugi, onaj tamnopusi.

“Još se nismo dogovorili”, reče Brat.

“Došli smo praznih ruku. Nismo bili sigurni da ćemo naći nekoga”, reče plavokosi.

“Da”, reče drugi, “mogli smo donijeti buket cvijeća. Ispadosmo dripci.”

Tada Ida viknu:

“Pogledajte Grka što čini! Sigurno ste ga razdražili. Reže moju haljinu.

Pogledajte idiota. Slini od zadovoljstva!”

Grk škljoca škarama, reže teško zagušljiv zrak sobe. Pokriva lice kao da se srami. Brat pretura po ladicama pisaćeg stola, vadi kutije s fotografijama i razgleda ih. Ida mi prilazi, osjećam njezin dah kao struju niz kičmu. Brat odlaže kutije s fotografijama, ustaje od stola i proteže se, zijeva, a onda štrcne kroz zube mlaz tanke pljuvačke.

“Obiteljske fotke su smeće. Ponekad me slatko nasmiju i to je sve. Nemam nikakve nostalgije za prohujalim vremenom, baš nikakve”, reče Brat.

U ormaru Grk pronalazi žarulju i raduje se. Ispadaju mamine stvarčice, novčanik od zmijske kože i šnalice. Grk se propinje, htio bi zašarafiti žarulju, ali se nesigurno osjeća na vrhovima prstiju. Plavokosi momak zavrne rukave košulje i s lakoćom pridigne Grka. Ida vikne:

“Gle, ova životinja ima na ruci tetoviranu zmiju.”

Momak se nadmoćno smije, napinje mišiće; sav je u blještavu obasjanju koje namah proširi sobu i proguta tamne kutove, čak i onaj u kojem sam šćućuren, tu blizu mamine škrinje. Oko žarulje stvori se roj mušica. Zunzare bezglavo ulijeću i udaraju o strop i zidove. Brat se raspituje za srebrnu majčinu pudrijeru i malo brušeno zrcalo. Ida opipava momka. On se napuhava i raste, svjestan svoje ljepote.

“Oblizuješ se kao kuja”, reče on.

Brat otvara škrinju, pronalazi tamburicu umotanu u komad svile. Grk uzima glazbalo, kucka noktima o kruškastu škrinjicu, zateže žice. Svirat će onu glazbu za koju su stari Grci vjerovali da odvraća od sna o zločinu. Grk prekriži noge, sjedne na mali turski sag i počne tamburati. Između mog Brata, Grka i tamnoputog mladića ostvaruje se glazbeni sklad. Ida priđe, upita me:

“Nešto očekuješ?”

“Da”, rekoh. “Nesreću.”

Čujem zvuk ciferšlusa: Ida izmigolji iz tijesne haljine i u dva elegantna skoka nađe se u postelji. Umata se u plahtu.

“Tako si brzo šmugnula da ne vidimo naslage celulita na tvojoj koži”, reče plavokosi momak.

Njezin trbuh diše ispod plahte. Zagušljivo je, iako pomalo pirka, ali nedovoljno da se razbistri ustajali zrak sobe. Ida palaca vrškom jezika. Plavokosi je uznemiren, skida hlače i prilazi postelji. Oblizuje se. Ukrućeni ud plavokosog sveca bljesnu u sobi.

“Gle, gle magarčine! Gle životinje!” uzvikne Ida. “Znaš li od čega mu je kupola tako crvena?” zapitkuje vragolasto.

Momak se bezazleno smije.

“Od stida, dečko! Stidi se svojih grijeha”, cereka se Ida.

Gmižem do svog kuta, tamo gdje trule nogari mamine škrinje. Ah, što je život, mislim. Kako bi mama sada uživala u komornoj glazbi. Ovo je noć intime.

1973.

Dosje nevjernosti

Ako već stupate u avanturu čitanja, onda morate slijediti sve moje mijene i preobrazbe, sve proturječnosti i kolebanja, nestašnosti i huljenja, jer samo tako postajete sudionici naše zajedničke pustolovine. Vjerujte mi, i kad sam bezočnik, na putu sam nekog postignuća.

Zdravica za sretnu novu 1973.

Bit će teško

Bit će još teže

Idućeg proljeća

Iduće jeseni

Uz uskrsni post

Bez plodova

Bez bračne ložnice.

U domu i na njivi.

Bit će teže

Bit će najteže

Idućeg ljeta

Iduće zime

Bez zdravlja

U nevidjelici

Bez roditelja.

Bez slobode.

Bit će golodno.

Bit će holodno.

Ali

Bit će teško

Bit će teže

Bit će još teže

Bit će najteže.

Blaženi osmijeh

Vidali smo se od 1968., isprva rijetko, a onda sve češće. Proveli bismo najmanje sat vremena zajedno, u nekoj krčmi ili na klupi u parku. Razgovarali smo malo i nepovezano. Pokazivao je mrzovolju prema svim temama. Jedino bi malko živnuo kad bi trebalo utvrditi vrijeme sljedećeg sastanka, a ostavljao mi je da o tome sam odlučim. Nikada nisam imao smjelosti pomaknuti sastanak dulje od tjedan dana. Mislim da je bio nezadovoljan što se češće ne viđamo, pa je tako i meni nametao osjećaj krivnje. Jednom sam se spetljao i rekao:

“Ako ti hoćeš, možemo se viđati svaki drugi dan.”

Bio je dirnut, iako to ničim nije pokazao. Predložio sam da se vidimo u nedjelju, a možemo ostati zajedno i dulje od sat vremena. Načas je bio ozaren, ali odmah potom skupio se u svoj oklop mrzovolje. Zaželio je da promijenimo mjesto viđanja i sam odlučio da to bude blizu hipodroma odakle se vide staze za utrke i konji. Blago se osmjehnuo i rekao:

“Volim pejzaž koji spaja suhoću i raslinje, travu i prašinu.”

Tada je iznio podulji popis svih mjesta gdje bismo se ubuduće mogli viđati.

Naredao je mnogo raznih i neobičnih kutaka, čak je proučio i prometne veze do tih odredišta. Da bi se ta njegova zamisao ostvarila, bilo bi nam potrebno viđanje svakog dana. Sve više sam shvaćao da postajem njegov zarobljenik. To bih još i razumio da me taj čovjek čime osvojio ili očarao. On je bio zatvoren, šutljiv, ponekad i grub.

Jednom je predložio da posjetimo Galeriju moderne umjetnosti i da odgonetamo apstraktne slike. Prihvatio sam tu ideju, koliko god imao otpora prema modernoj umjetnosti. On bi uvijek nešto promrmljao tražeći značenja pojedinih slika. Najčešće je izgovarao riječi: pustoš, vododerina, bezdan. Tada me upitao jesam li čuo za riječ mrtvica i znam li koliko ta riječ ima značenja?

Ne, ne znam!

Nakon posjeta Galeriji izašli smo na kišu. Hodali smo tramvajskim tračnicama, a zabavljali smo se tako što bismo spašavali jedan drugoga kad naiđe tramvaj.

Smijali smo se. On je rekao:

“Ovo je bio jedan od ljepših dana u mom životu.”

Krenuli smo prema mostu, jer je planirao da sat vremena promatramo rijeku odozgor, da se ne osvrćemo na gradski promet dok tutnji preko mosta. Jedino se možemo okrenuti i mahnuti putnicima kad naiđe vlak. On je zapazio moju neodlučnost, pa je upitao:

“Šta je? Što si objesio nos?”

Kolebao sam se, a onda odlučih da mu kažem kako je već postalo očito da se nas dvojica ne možemo zbližiti.

“Kako!” začudio se. “Da ne osjećam bliskost, ne bih se viđao s tobom. A ti, ako ne osjećaš isto što i ja, onda si licemjer!”

Bio je uvrijeđen, odvojio se od mene, ubrzao korak i udaljio se. Shvatio sam da se ne možemo tek tako razići i potrčao za njim. Pratio sam ga i na

svaki način nastojao izgaditi tu svoju nepromišljenost. Toliko sam se opravdavao da sam izgubio mjeru i predložio svakodnevno viđanje i još veću bliskost. To ga je oraspoložilo pa je, onako nezgrapno, poskočio u mjestu i načinio nekoliko smiješnih pokreta. Onda je zastao i rekao:

“Volio bih da vidiš gdje živim. Doduše, to je rupa, ali tu imam mir za stvaranje.”

Objasnio mi je kako da ga pronađem i još me zamolio da budem točan.

Sutradan sam lako pronašao ulaz i drveno stubište. Donio sam mu dar, knjigu na francuskom *Le Mythe de l’Eternel Retour*. Pokucao sam na vrata, ali nitko se nije oglasio. Gurnuo sam ih i ušao. Ugledao sam ga na ležaju umotana u stare deke i pod obasjanjem svijeće koja je titrala nad uzglavljem dajući mu pomalo sablastan izgled neke podbuhle i u riđu bradu zarasle spodobе. Obje ruke iza

šaka bjehu stegnute zavojima.

“Ovdje nema žarulje”, reče izmučenim glasom. “Ovo je jazbina za beskućnike.”

“Što ti je? Blijed si i malaksao”, rekoh.

“Pokušaj samoubojstva”, reče. “Htio sam te nazvati da ne dolaziš, ali nisam mogao ni do govornice. Od jučer ništa nisam jeo. Ako bi mi kupio deset deka salame i jogurt, dobro bi mi došlo.”

Poslušao sam ga i donio više nego što je tražio. Kupio sam nekoliko vrsta salame, sira, kruha, jogurta i voća.

“Čudno ti je što sam se htio ubiti?” reče, a iza čupave i riđe brade bljesnu osmijeh. “Nije mi ovo prvi put”, izusti žvačući pozamašan zalogaj. “Ništa čudno.

Samoubojstvo je flert sa smrću. U svakom čovjeku postoji samoubilački nagon.

To djeluje kao frazeta, ali je tako. Život je shema i mi po toj shemi živimo.”

“Rezao si vene?” upitah.

“Da”, reče. “Krv je u laboru, gurnuo sam ga ispod kreveta. Ako bi bio dobar da to opereš. Česma ti je u dvorištu. I bez priče sa susjedima. Ljudi su zli. Ne znam je li to samo u mojem dvorištu, ili je svuda tako? I da ti još nešto kažem: ne postoje dvije stvarnosti i ništa nije razgraničeno. Postoji samo jedna stvarnost, a to je stvarnost smrti!”

Pokrio sam labor krpom, iznio ga u dvorište i oprao. Tragovi krvi još su ostali kao tanak skoren vijenac pri dnu emajliranog labora. Kad sam se vratio, osjetio sam zadržak.

“Ti ovdje nemaš zraka”, rekoh. “Kako to da nema nikakvog prozorčića?”

“Ah, kako? Mnogo tražiš od jазbine za siromahe. Ja sam ti nesretnik, dragi moj prijatelju!”

“To je tvoj izbor”, rekoh. “Kao obrazovan čovjek imao si šansu.”

“A, nisam, tu griješiш, jer ja sam shvatio vlastitu beskorisnost. Sudjeluješ li ti, recimo, u proljetnom preporodu života? A ta velika akcija prirode ponavlja se

svake godine. Što si ti u toj akciji? Ništa! Jadni apologet, nemoćni stihoklepac!

No ja nisam samoubojica koji planira smrt, doduše, imam već takvog u familiji, malo kasnije ću o njemu, ali ja sam nešto drugo, ja se bavim narudžbom spasenja. Dakle, ja sam sebi samom istodobno mučitelj i spasitelj. Što je spas?

Prema kršćanskoj teologiji to je predmet nade, a prema mojoj postupni preobražaj samoga sebe do konačne promjene tijela. To je moje vršenje spasonosnih kreposti. Iz eshatološke perspektive spas je nešto što narasta, a iz moje nešto što preoblikuje. Možda je sad kucnuo čas da nešto kažem o

sebi, ali ne zaboravi, ti si itekako prisutan u mom životu, a ponekad si okrutan prema meni. Moja potreba za tobom je ljudska, ti si za mene, u neku ruku, pojam simboličkog spasenja. Možda to pronalazim u tvom talentu, jer iz obdarenih ljudi se crpi kako god što oni crpu, a ono što uzimam iz drugoga jest duh, snaga i pouzdanje da se dođe do sebe samog. Ti se sjećaš kad sam ti rekao da mi ova rupa pogoduje za stvaranje. E, pa nisam ti lagao, ja ovdje radim na jednom Rječniku smrti koji se grana u više smjerova, čak sam iz tog Rječnika izveo i naše porodično stablo. Kasnije ćeš vidjeti to drvo. Sad se vraćam na riječ mrtvica, za koju nisi našao značenje. Tebi nejasna riječ mrtvica ima dvadeset devet značenja. Između ostalih mrtvica je žena koja ne daje glasa od sebe dok se ševi. Mrtvica je i mrtva voda, ali i oranica koja ne rađa, crnica-mršavica.

Također i bljedobolja, kloroza, te vrsta bolesti Morbus Werlhofii u obliku krvavih pjegica-mrtvica. I da ti ne navodim ostala značenja; rječnik smrti savršeno poznajem. Postoji i riječ mrtašac, to znači mrtvo dojenče, a mrtvak je jaje s uginulim zametkom pileta, ali i riječno korito tamo gdje je voda duboka i mirna.

Ustajala baruština zove se mrtvača, ponegdje i mrtvaja. Stjepan Ivšić je za daću ili podušje našao lijepu riječ mrtvaština. Mrtvorij ili mortorij katkad je na Korčuli značilo isto što i ukop, a mrtvopoj je pogrebna pjesma. U nekim krajevima Hrvatske mrca je ime kokoške, a u okolici Pirota mrcotina je slabo i mršavo

kljuse. Postoje i prezimena Mrtavić, Mrc, Mrtan, Mrtaški, Mrtvać, Mrtvaljev, a u Hercegovini Mrtvolezina, Mrtvopuhalo, Krepo i Mrcun. Moji su preci porijeklom iz Crne Gore, iz Mrtvog Dubokog. Ima jedno neplodno polje u mom kraju koje se zove Mrcvaljevina. Postoje mnogi toponimi koji su nastali iz tog golemog Rječnika smrti. Imamo Mrtvodol, Mrtvolaz, Smrtinu, Umirvrh, Mrtvu glavicu, Mrtvoku, Krepavce i još puno takvih imena. Iz onog što je povezano sa smrću, što se vrzma oko smrti i umiranja iskovao sam ili pronašao preko četristo trideset i osam riječi. To je blago, prijatelju. Ima tu krasnih kovanica, duhovitih, šašavih, ubitačnih, ali, ako baš hoćeš, meni je najdraža riječ mrijeti, koja dolazi od praslavenske merti ili staroslavenske mreti; ta me riječ ispunjava radošću.

Sad znaš zašto sam rekao da mi ova rupa pogoduje stvaranju. Hoćeš li mi nešto učiniti?”

“Da čujem.”

“Uzmi ovu svijeću, podigni zastor na zidu i obasjaj taj kutak: tu je moj drugi rad koji proistječe iz ovog prvog. Tu je to porodično stablo o kojem sam ti govorio.”

Učinio sam što je tražio. Sklonio sam prljavu plahu koja je pokrivala stablo iscrtano i bojeno na zidu. Slijedio sam ga i upirao prstom tamo gdje bi me on uputio.

“Ta grana, taj skršeni suharak”, reče, “to je grana moje matere, ona je izvedena iz račve stabla, razgranao sam je na sudbinu njezine braće koja su pod zemljom već dvadesetak godina. Ti pupoljci označavaju krikove i oplodjenja, u njima su ti imena; tebe to neće zanimati. Očeva je grana, kao što vidiš, puna grančica onih koji su rano preminuli. Crni krugovi označavaju prirodnu smrt, crveni prisilnu, plavi dragovoljnu. Na očevoj grani plavih krugova nema, premda je bilo ozbiljnih delirija i duševnih potresa, mnogo više nego na majčinoj strani.

Sada je na redu ono što sam maloprije odgodio, kratka priča o mom bratu.

Njegovu sam granu ironizirao, tu sam stavio pticu, jer on u svojim pismima

cvrkuće o smrti evo punih desetak godina otkad se povukao. O njemu ukratko: hapsio je i ganjao ljude negdje između 1947. i 1954. godine, a onda su popustili živci, pa se povukao i osamio. Hvataju ga rastrojstva i traži saveznika u izboru smrti. Posjedujem zbirku njegovih pisama u kojima razrađuje vlastitu smrt.

Neodlučan je, nije u stanju izabrati smrt za sebe. Tu ima mnogo varijanti, a neke smrti su neizvedive. Piše mi da bi želio krenuti pješice u Sibir i na tom hodočasničkom putu umrijeti. Želio bi osvanuti u nekom logoru u kojem bi ga logoraši sjekli na komade kao provokatora. Ima tu i besmislica o kojima piše i suza nad samim sobom, a bogme i sve više

znakova duševno poremećena čovjeka. U posljednjem pismu, dobio sam ga neki dan, kaže da su iscrpljene sve varijante smrti i da mu još preostaje život kao dugo-dugo umiranje. Sve u svemu, to je njegov košmar, pravog poteza tu nema, jer on je uistinu mrtav čovjek koji još samo sanja svoju smrt i u tim sanjama uživa. O tome više nećemo. Vрати zastor tamo gdje je bio. Porodično stablo je melodrama”, izgovori slabim glasom, a hladan znoj orosi mu čelo.

Podmetač ispod njegove glave bio je samo hrpa starog rublja, gruba vreća krpetina koje su zaudarale. Zubi su mu počeli cvokotati pa je povukao deku do brade. Gledao me ugašenim, ali još dobrodušnim očima. Bio je umoran, iznemogao. Privukao me da sjednem na rub kreveta. Objе ruke, s povezima iza šaka, gurao je među moje dlanove kao ljubavnik željan dodira voljene osobe.

Nakon kratke šutnje izgovori:

“Što se mene tiče, ja sam duševno spreman za smrt. Još samo želim namjestiti jedan blaženi osmijeh kako bih ostao urezan u tvom sjećanju. Blaženi osmijeh umirućeg prijatelja. Napiši priču, ovjekovječi me! To je sve što tražim od tebe, jer vjerujem u tvoj dar. Sad idi, vrijeme posjeta je isteklo.”

“Mogu li ovo opisati kao tvoju stvarnu smrt?” upitah.

“Da”, reče, a blaženi osmijeh razli se po njegovu licu.

Svi smo mi nebeski zaručnici

Nazvao me telefonom, predstavio se kao prijatelj Lovrenskog.

“Imate li malo vremena za mene?” rekao je.

Nisam nikad znao naći kakav zgodan izgovor da izbjegnem sastanke s neznancima, pa sam i ovog puta pristao da se vidimo i još neoprezno rekao da može doći u svako doba. Nije prošlo ni pola sata otkad se najavio, a već je zadihan stajao pred mojim vratima. Bio je to čovjek srednjih godina, rumenih obraza, ponizan, jedan od onih bezbojnih i nimalo naočitih

tipova. Kosa na tjemenu bila mu je slijepljena i prorijeđena, kao da su maloprije zupci češlja prošli kroz nju. Lijevom rukom stalno je poravnavao ionako mrtve vlasi ispod kojih se sjajila ćela. Vrat mu je bio u naborima sala, ramena obla, a tijelo kratko. Sako ga je stezao, zakopčano dugme jedva se držalo na njegovu trbuščiću. Sve je na njemu bilo sivo, kao uostalom i cijela njegova pojava. Ušao je bojažljivo i sjeo, a obje svoje šake položio je na ofucanu aktovku - bjehu to najkraći prsti koje sam ikad vidio. Čelo mu se najednom orosilo znojem, pronašao je rupčić i lagano ga prinio čelu kao neki upijač. Pomislio sam da mu nije dobro i ponudio ga slatkim i vodom.

“Nisam za slatko, a čašu vode ne odbijam”, rekao je.

Čim sam ga poslužio otpio je nekoliko gutljaja i rekao:

“Možda vam je čudno što sam se pozvao na Lovrenskog, ali bit će vam jasnije kad me saslušate do kraja. Ako sam bezobrazan, vi mi samo recite. Nisam vam se ni predstavio, mislim da vam ništa ne znači moje ime. Vas ne može impresionirati mali bankarski činovnik, ja sam toga svjestan.”

“Molim vas, nemojte od mene praviti veličinu”, rekao sam. “Za mene svaki susret ima draži, jer ja iz svega crpim.”

“Ne vjerujem da će vam ovaj susret koristiti”, rekao je, “jer od mog jadnog

života ne može se ništa umijesiti čak ni vašim rukama. Ali, kao što rekoste, čovjek mora nositi neko ime, pa ga i ja imam. Zovem se Ivan Ilić. Vi još ne pitate što sam ovdje. Pa da počnem!”

Raširio je oči i gledao me netremice, čekao je odobrenje. Sledio sam se od pomisli da će se ponoviti prošlogodišnja mora kada sam cijelog tjedna morao slušati roman jednog profesora književnosti, a na kraju nisam imao snage kazati što mislim. Prisjetih se kako je profesor sjedio na tom istom mjestu i zamolio me da neko vrijeme, barem dok se ne dogovorimo, ne palim svjetlo. Ukratko mi je ispričao o sebi, opisivao je s mnogo pojedinosti svoj radni dan, ali i onih nekoliko večernjih sati što ih posvećuje mladim prijateljima. Imao je šezdesetak godina, bio je neženja,

mršav i uvijek lijepo odjeven. Uživao je u svom rukopisu i svom načinu čitanja, u svojoj glumi i oponašanju dijalekata, a nakon što bi završio određeni broj stranica, odmah bi ustao i krenuo, a da me nijednom nije upitao za mišljenje, čak ni onda kad je označio kraj svog romana. Otada se više nismo vidjeli.

“Onda počnimo, prijatelju”, rekoh.

Kako je samo živnuo moj sadašnji gost, izvukao iz aktovke rokovnik iskrzanih rubova, tvrdo ukoričen, iz 1964. godine. Nije ga listao, jer je vrpcom obilježen početak rukopisa, rasklopio ga je i odmah počeo čitati. Bacio sam pogled na rukopis, bio je ujednačen i gotovo kaligrafski ispisan crnom tintom. Čitao je otežući i bez predaha, bio se potpuno zanio. Slušao sam njegov glas i mislio o tome koja to sila posreduje između mene i neznanaca, tko ugovara te susrete i tko nas povezuje. Ivan se znojio, pa je povremeno doticao rupčićem čelo i vrat.

Usta su mu se sušila, u nekoliko navrata posegnuo je za čašom vode, pa ipak nije navlažio usta sve dok čitanje nije priveo kraju. Kad je završio, Ivan je još bio u zanosu i pod dojmom pročitano, pa je zurio u mene očekujući da s njim podijelim zadovoljstvo i da ga odmah pohvalim. Bio je napregnut, uznemiren.

Popio je vodu ne skidajući pogled s mene. Nisam bio oduševljen pripovijetkom, kanio sam mu to reći; bila je zgodna prilika da ga se otarasim.

“I što kažete? Kako vam se sviđa?” sav je blistao i treptao u iščekivanju mog odgovora.

“Ne valja”, rekao sam.

Zanimio je. Usne su mu podrhtavale, a mali kratki prsti nervozno su bubnjali po rokovniku.

“Vi se šalite”, rekao je. “Možda sam je slabo pročitao.”

“Pripovijetka ne valja”, rekao sam. “I to je sve što vam mogu kazati.”

“Znate li vi ko je to napisao?”

“Ne, ne znam. Valjda vi. Ali to ne mijenja stvar.”

“Vi ste je napisali”, rekao je. “Izašla je u NIN-u od 7. juna 1964. godine pod naslovom Propovjednici. Sigurno vas zanima kako se ta priča našla u mom rokovniku, prepisana mojom rukom? Upravo želim o tome porazgovarati.

Naravno, ako ste me voljni saslušati. Ovdje se upleće Lovrenski, bez njega ne bi bilo ovog susreta. Ili je to sudbina sve zakuhala. U svakom slučaju, vi ste prisutni u mom životu. I to ne možete izbjeći, čak i ako se odreknete onoga što ste napisali.”

Bio sam uvučen u njegovu priču, štoviše, počela me zanimati i već sam se osjećao kao sudionik.

“I vi pišete?”

“Ne! Nikad ni reda nisam napisao. Osim ako ne računate što sam prepisao vašu pripovijetku”, nasmijao se, naglo stisnuo usnice i pogledao me. “Iznenaden sam da vam se priča ne sviđa.”

“Ako ste vi od toga napravili neku svoju povijest, onda se i moj odnos mijenja”, rekao sam. “Sada je sve drugo važnije od same pripovijetke. Prepisana vašom rukom i tu ukoričena dobila je novo značenje.”

“Da, imate pravo”, gledao me pomalo zbunjeno i neodređeno. “To ste lijepo kazali. I sam osjećam da vas gnjavim, ali istovremeno i polažem pravo na vas.

Vi morate čuti sve ovo. E, pa vidite, ima razdoblja u životu kada vas uzastopno pogađa nedaća za nedaćom. Za mene je 1964. teška godina. I do tada je bilo trzavica u mom životu, ali ne takvih da bi ostali ožiljci. Pa ipak mi ne fali ožiljaka”, osmijehnuo se i odmah nastavio: “Šta mislite, jesam li oženjen?”

“Ne znam po čemu se prepoznaju oženjeni ljudi.”

“Ah, ja bogme znam. Ali nisam oženjen. Bio sam zaljubljen u jednu ženu više od četiri godine. Bila je došljakinja, a čujte, svi smo mi došljaci, a upoznali smo se takoreći prvog dana njena boravka u Beogradu. Da ne duljim o tome, poznanstvo je palo u banci, a iste večeri to sam kazao mami. Znae, živio sam s roditeljima u skromnom dvosobnom stanu. Otac mi je bio teško bolestan, nekada inspektor na željeznici, ali dugo je vremena bio prikovan za postelju.

Majka je bila stroga, njen autoritet učinio je i mene i oca slabićima. Ja sam svjestan toga. Tada mi je zapovjedila da istražim sve o toj ženi, jer da ne bih smio u ovim godinama zaljubiti se u pogrešnu osobu. Samo još ovo u vezi majke, da ne zaboravim, toliko sam trpio taj njen autoritet da sam još na studijima redao neuspjehe kod žena. Da vam ne lažem, sve su to bili promašaji i to bez izgleda na oporavak. Pa ni s ovom ženom nije odmah sve krenulo kako treba, ali ona je bila strpljiva. I bila je odana. Ovamo je stigla iz Osijeka, tamo je radila u Astrinoj prodavaonici cipela, a u Beogradu je namjeravala zaposliti se kao financijski stručnjak. Djevojka se zvala Jelena i postala mi je zaručnica.

Dakle, sve sam to predočio majci, ali ona ju nije željela upoznati, izgovarala se na oca kako je postao netrpeljiv, te da je još kratko u životu, pa je tražila da se strpim i pričekam sa ženidbom. Otac je umro, ali to još nije ta 1964. godina.

Majka je bila u žalosti godinu dana, za to vrijeme nisam smio ni spomenuti zaručnicu. Ona je živjela u maloj unajmljenoj sobi, nije bila zaposlena, a njena

ušteđevina već se polako tanjila. Pomagao sam koliko sam mogao. Kad je istekla godina dana žalosti, razgovarao sam s majkom o svojoj ženidbi, ali ona je rekla:

‘Posljednje godine života želim provesti sa svojim sinom.’

O Jeleni nije željela bilo što čuti, a više puta me upozorila kako će me ta žena iskoristiti, iako za takve sumnje nije bilo nikakvog razloga. Ponekad smo se znali posvađati, ali nemojte misliti da ja sada govorim protiv majke! Bože sačuvaj! Ja sam njoj odan i zahvalan, njenu sam sisu dojio, a

to nije nimalo bezazleno. Što mlijeko simbolizira i u obliku čega se vraća na nos i grlo ako huliš na majku, to vi bolje znate od mene. Zamara li vas ova moja priča?”

“Ne, ne, sve me to živo zanima. Gdje se u to vrijeme vidate s Jelenom? Vodite li ljubav?” upitao sam.

“Jelenu sam uvjerio da se ne bi trebalo trošiti prije braka, a i sam nisam bio daleko od tog uvjerenja, pa ipak, kad god su nam vremenske prilike dopuštale, mi smo i to obavljali, u kakvom zgodnom šumarku, na Kalemegdanu ili drugdje, mada neke radosti od toga nisam imao, a čini mi se ni ona. Nismo uživali. I nekako, majka bi se uvijek tu ispriječila. Sve u svemu, mi smo se okrenuli drugim zadovoljstvima, bilo ih je na pretek, da ih sad ne navodim, a najveće zadovoljstvo bili su nam posjeti Zoološkom vrtu. Tu bih imao jednu svoju priču, ali otišli bismo predaleko, vrijeme je da i ovu privedem kraju. Majci sam se svakodnevno javljao iz banke kao svaki dobar sin, što ćete, mi obični smrtnici u tome nalazimo neki smisao; ne zaboravite da sam ja sitni bankarski činovnik i da je moja ljestvica uzbuđenja ograničena. Drugo ste vi, krećete se u nekom drugom svijetu, opsjedaju vas demoni vaše književnosti, pa i nije grijeh ako zaboravite majku i bližnje. Sada dolazi ono što se graniči s misterijem, nećete mi vjerovati, ali kunem se da je istina. U uobičajeno vrijeme, kad to činim svakodnevno, pozvao sam majku, telefon je dugo zvonio, bio sam zabrinut, jer

to je vrijeme kad ona čeka da je nazovem. Najzad je podigla slušalicu.

‘Za ime Boga, što se ne javiš?’ rekao sam usplahireno.

‘Mrtva sam’, odgovorila je glasom koji je odmah iščeznuo.

Veza je bila prekinuta. Kao u nekom bunilu istrčao sam iz banke, uskočio u taksu i nasrnuo na vrata vlastitog stana. Majku sam zatekao mrtvu. Sad ja vas pitam, je li moguće da sam s mrtvom majkom uspostavio vezu? Dogaća li vam se da ne možete objasniti svoj položaj i svoje mjesto u svijetu? Kad počnem pronalaziti stotinu nekih čudnih podudarnosti, uvijek pomislim da i ne živim u realnom svijetu. Pa ipak je činjenica da ja

uočavam banalnost svog života i to mi govori da u svijetu vladaju zakoni realizma.

Ali sad vam povjeravam nešto što i samom sebi nisam u stanju objasniti: Jeleni nisam rekao da mi je majka umrla; prikrio sam njenu smrt. Još dok je lež bio u sobi našao sam se sa svojom zaručnicom, rekao sam joj da odlazim na službeni put i da se to može oduljiti cio mjesec dana. Ona je zapazila promjenu na meni, ali bila je obzirna, vladala je sobom i svojim emocijama, nikad se nije izletjela, pa ni ovog puta.

‘Čekat ću da mi se javiš’, rekla je na rastanku.

Poslije majčina pogreba uzeo sam dopust, zatvorio sam se u stan i nisam izlazio šest tjedana. Ne zaboravite, to je ta 1964. godina, ta godina o kojoj bi se mogla napisati knjiga. I nakon tih šest tjedana, nakon dobrovoljnog progonstva, javio sam se zaručnici, sve je već bila doznala i ukorila me:

‘Što si tajio majčinu smrt, možda bi uz mene sve lakše podnio.’”

“A kako ste proveli tih šest tjedana?” upitao sam.

“Što da vam kažem, kao prognanik. Majku sam ožalio, a mnoge svoje grijehe i zablude pročistio. Jedino je točno, makar to izgledalo proturječno, mi se produljujemo u smrti. Majčin gubitak predočio mi je i čas vlastite smrti, to me potaknulo da što prije sklopim brak s Jelenom i da mi izrodi djecu. Ali Bog tako

nije htio. Sad ćete čuti kako vas Lovrenski uvodi u moj život. Stajali smo na autobusnoj kad se pojavila Jelena, izronila je odnekud iz svjetine koja se gurala u autobus, javila se kao priviđenje, ali se isti čas izgubila kao da ju je progutala ta masa koja je hrlila na vrata vozila.

‘Ko bi ova žena?’ upitao je Lovrenski.

‘Moja zaručnica’, rekao sam.

On mi je tada rekao da je izronila i iščeznula kao da je lik iz vaše proze, spomenuo je vaše ime, ali ja za vas nisam znao, nisam nikad ni čuo.

Uostalom, zna li za vas neki mali bankarski činovnik, tako je svejedno. Pa ipak sam se zainteresirao i pitao Lovrenskog što mi preporučuje od vas, što bih vaše mogao pročitati. Jer ako će moja zaručnica, i mogu slobodno reći jedina moja ljubav, iščeznuti kao u vašoj prozi, onda, oprostite, ja moram znati kako. Lovrenski mi je preporučio Propovjednike, bili su tek objavljeni u NIN-u, ali tamo nisam pronašao nikakvih podudarnosti, pa ipak me pripovijetka osvojila, moguće da sam i sâm bio u nekom stanju raspadanja, ili da sam sve doživljavao kao obmanu. Vi ćete sada povjerovati da izmišljam, ali griješite; moja zaručnica je stvarno iščeznula, a nakon mjesec dana njen je leš izbacila Sava. Utopljenicu sam pokopao u grob svojih roditelja, mada znam da im to ne bi bilo po volji. Ali sjedinio sam ih u smrti. Ako mi vjerujete, na njenom pogrebu bio je samo jedan čovjek, jedan odvratan tip kojeg nisam htio čak ni upoznati. Sada je na redu i ono zbog čega sam kod vas. Taj grob je sve što ja imam od života. Tu su oni koje sam volio, a tu ću biti i ja. Štedio sam i odvajao za grobnicu, sad sam je podigao, došao je čas da se ukleše i neki natpis, a boljeg pisca od vas sudbina mi nije mogla dati.”

“Kad sam već u vašoj priči, to mi je sad i obveza”, osmjehnuh se.

“Onda čekam da vaš duh kresne i obilježi moj grob”, rekao je.

On je zašutio očekujući da izbacim taj natpis. Tišina se otegnula a meni ništa

nije padalo na pamet. Bio sam umoran, njegova me priča iscrpla. U sobi je bilo zagušljivo, otvorio sam prozor. Rijetko kad ugledam nebo u onoj jasnoći kakvu nosim iz djetinjstva, ali sad mi se učinilo blisko, bacilo je odsjaj prolaznosti i potaklo me da svom sugovorniku predložim natpis: SVI SMO MI NEBESKI ZARUČNICI. Bio je oduševljen, zapisao je to u svoj rokovnik, zahvalio i otišao.

Ali tu nije kraj. Sutradan se javio telefonom i rekao:

“Ne čini li vam se da je natpis religiozan?”

“Ne”, rekao sam. “Da smo napisali Božji zaručnici, to bi bilo nešto drugo. Nebo je naš smrtni pokrov i ono pripada svima. A Bog je privilegij

pojedince, i to onoga kojeg On izabere.”

“Da, da, sve je to lijepo rečeno, ali Bog ne postoji. A ako postoji, moj je najveći krvnik.”

Više se nismo čuli. Godinu dana kasnije našoh se drugim poslom kod kamenoresca u Grobljanskoj ulici. Ondje bijaše uza zid prislonjena mramorna ploča s natpisom: SVI SMO MI NEBESKI ZARUČNICI. Raspitivao sam se o mušteriji, ali kamenorezac nije bio voljan govoriti, samo je rekao:

“Narudžba je plaćena, a naručitelj se nikad više nije pojavio.”

P. S.

PROPOVJEDNICI

Bijaše to golema pustinja, dan hoda od grada Mekidota. Jedno selo južno od Ašelmona zvalo se Rafidin. Tamo je bilo cedrova drveta i vode i nabreklih skakavaca koji su se raspadali na vrućini, a iz njih je istjecala smrdljivo-žučkasta tekućina. Predvečer su se mogle vidjeti ovce, a na brijegu Devanu žene su se molile klečeći na pijesku ili na svojim prostirkama. Jednoga dana naiđe čovjek,

predstavi se kao Ahir, tako nekako, kaza ženama da pustinju obilazi čovjek po imenu Jerih sa svojih četrdeset pomoćnika, propovijeda i čini sve, zacjeljuje rane i otvara ih, podiže mrtve, a ubija zle. Žene iz Rafidina bijahu nabrale svakojakog bilja da bi dočekale propovjednike, jer moljahu se za materinstvo.

Nijedna od tih žena nije mogla imati porod, iako bijahu zdrave i obnažene na suncu. Muževi i pustinjski namjernici nisu ih mogli zadovoljiti, pa su se one bacale na zemlju ne bi li tako Zloga istisnule iz sebe. Pustinjom su također prohodili moćni istočnjaci, ali ni oni nisu uspjeli oploditi žene rafidinske.

Kada su povjerovala da su zadobile milost Božju, naiđe taj Ahir, ili tako nekako, kaza za propovjednika Jeriha, a žene tada odluče da ga čekaju.

Budući da je Jerih poslan od Boga, znale su da će ih samo dotaknuti i da će im tako oživiti djecu u utrobi. Pripremale su pića Jerihu i njegovim pomoćnicima, a navečer se na brijegu Devanu zahvališe Bogu što im ga šalje.

I dođe dan usred pustinje, bijaše Sunce upeklo, voda se pojavi, a žene su povjerovala da je dovoljno gutljaj popiti da bi se začelo. To im nije pomoglo, a na njihovim tijelima izbijali su prištevi. Predvečer vjetar nanese hrpe lišća, žene se ponadaše da im to Jerih šalje lijek za rane. I u pustinju, u selo Rafidin, jednoga dana dođe konj. Žene shvate da ga Jerih šalje, ubiju ga i pojedu. I čekale su da začnu, ali su znale da to neće ići lako.

Opet nastane dugo ljeto. Lutale su izbezumljene žene, a u to vrijeme njihovi muževi počeli su prosipati sjeme kao Onan. Vitke, dugonoge i gole ljepotice i dalje su se zakopavale u pijesak; tada ih je obuzimala slatka drhtavica. I ne samo što nisu mogle začeti, već nisu ništa osjećale od dodira s muškarcem. A muževi im bijahu dobri, premda su ih one smatrale nesposobnima. Tko god bi se pojavio u to vrijeme, one su ga ispitivale i zagledale, a tko god bi naišao, mislile su da ga šalje Jerih.

I tako jednog dana pojavi se prosjak, Elim valjda, kaza se Jerihovim

pomoćnikom, nakupi zlatnika i nakiti vrat, isproba najbolju ženu, a dadoše mu i jednu ovcu. On reče neka ta žena čeka devet mjeseci, a ako ništa ne bude, on će se ponovno vratiti. I žena koja je bila s prosjakom Elimom ispriča da je s njim bilo drukčije, da je osjećala radost i blagotvornu drhtavicu i da joj se učinilo da ju je tako mogla dodirnuti samo Božja ruka. Nastade veselje među ženama, a onu koja je bila s prosjakom visoko uzdigoše. Nakon devet mjeseci ne bi poroda, žene se uplaše da ni Bog tu neće moći ništa učiniti. Muževi posumnjahu u sve, osim u Boga. Rekoše da je to bio lažac, skitnica i prosjak. A žena koja je bila s Elimom, bijaše joj ime Nojemina, možda baš tako, počne patiti za tim prosjakom (ili Bogom), iako nije donijela na svijet njegov porod.

Nojemina je čekala da se on vrati i govorila: makar ne imala poroda s njim, samo da se vrati! Žene to nisu shvaćale, ali svima bijaše jasno da

Nojemina pati. Njezin muž nije to mogao podnositi, odjahao je na deva da potraži Elima.

Vratio se nakon šest dana i rekao da ga je pogubio. Nojemina jeknu, osjeti bol u utrobi i umrije za Elimom.

Nakon toga opet nastade iščekivanje Jeriha. Svi su vjerovali da se Nojemini nešto ukazalo i da je neku tajnu odnijela u grob. To je nešto više od ljubavi prema Elimu, koji ju nije mogao oploditi.

Brisao je vreli pustinjski vjetar. Iz pješčanog kovitlaca izroni četrdesetak konjanika. Žene postavle trpezu, a pored pečenog ovnujskog mesa privedu i žive ovnove. Propovjednici se približe, a razboriti Jerih naredi da se svi muškarci povuku. Žene bijahu opčinjene Jerihovim držanjem i izgledom, iako je na sebi imao jedan sivi stari hiton. Vidjele su Elima pa mu rekoše da je Nojemina umrla za njim, a on se nasmija i reče: oživit će je Jerih. A Jerih zatim kaza da ga šalje Bog tamo gdje je čovjek slab. Prevalili smo veliki put da bih vas ja dodirnuo, a iz ovog mjehura poškropio vodom, tako je govorio. Prvo zapovjedi da se srebro i zlato, nakit i sve što zaudara na bogatstvo prospe pred njegove noge. A kad

žene začnu, ponovno će im se vratiti odloženo zlato i srebro kao nekoć prezreno blago.

Naredi Jerih, propovjednik nad propovjednicima, da se žene okupe i da za umorne pomoćnike iznesu pića. I počnu propovjednici lokati i žderati. Okupane žene približe im se, gledaju ih kako jedu, a ispod poderane i stare odjeće vidjeli su im se propovjednički alati. Jerih i propovjednici, podnapiti i siti, poobaraju žene, a hihot i vriska podiže se nad Rafidinom kao pustinjski pijesak.

Propovjednici su ležali među toplim ženskim nogama. Jerih tada uzvikne da je propovijed svršena i neka žene čekaju djecu, neka jedu jela, neka se kupaju i boje Boga. Pokupe blago i sve što im je bilo pri ruci i odu. Zadovoljene žene ostale su čekati. U selu Rafidinu zavlada glad i nečistoća. Žene počnu slabjeti, kraste i rane napadahu njihova tijela. Jedna od njih mnogo prije vremena pobaci. Ali vjera u Božju riječ bila je jača od sumnje koja bi ih s vremena na vrijeme ophrvla.

Jednoga dana, južno od Rafidina, usred pustinje pojavi se voda. Nedaleko od nje ležao je Elim, bolestan i poluraspadnut, jedva je sricao neke riječi. Pored toga što je spomenuo Nojeminino ime, rekao je da su oni najprljaviji propovjednici, da su najgori đavoli i razbojnici i da su svim ženama koje su dotaknuli ostavili bolest; uskoro će se i žene sela Rafidina raspadati. Mi smo zloće i lopuže, prenosimo zaraze, govorio je Elim, stoga ne čekajte više nikoga da vas spasi, pogotovu one koji bi došli u ime Boga! Privikavajte se na raspadanje, raspadajte se kao i ja! I tu, pored vode, južno od Rafidina, umrije Elim, valjda je to bio on. A sad: tko bio da bio, mrtav je, pa čak ako je to bio i sam Bog.

Na odru

Svakodnevno sam listao Sveto pismo, jedno lijepo izdanje britanskoga biblijskog društva iz 1956. godine. Na posebnoj stranici pisalo je SERBIAN BIBLE.

Ponekad sam čitao naglas i uživao u starom jeziku. Bio sam tada potišten pa mi je čitanje Biblije pomoglo. S unutarnje strane korica odlijepio se karton, tako se pojavio jedan džepić zgodan da se tu nešto sakrije: pisamce, novčanica ili neki tajni detalj. Baš sam tu pronašao papirić presavijen tri puta. To je bio moj papirić i moj rukopis, veoma sitan, ali čitljiv i lijep. Napisan je i datum, 27. IV.

1963. godine. To mi ništa nije značilo, ničega se nisam sjetio što bi me s tim datumom povezalo. Otvorio sam papirić i ugledao svoju pjesmu Rastanak. Tek tada mi je sinulo da je to datum očeve smrti i da je ta pjesma njemu posvećena. Napisana je nakon pogreba. Mene je ganula očeva smrt, zato sam i napisao pjesmu. On je bio strog, zbog njega sam rano pobjegao od kuće, ali to nije razlog da ga zaboravim, pa ću sada, nakon deset godina, reći još koju o njegovoj smrti. Svega se sjećam, svaki mi je detalj jasan, premda nije lako pisati o smrti roditelja, ali sada sam uzeo pero u ruke i neću odustati pod cijenu da priča ne uspije.

Živio sam tada u potkrovlju, u sobičku tri sa tri. Često sam promaljao glavu kroz prozorčić na krovu. Katkad sam u tom položaju ostajao i po kvarat vremena.

Nisam imao što vidjeti, ali sam se osvrtao na sve strane, gledao u nebo i čađave krovove. Tu sam proveo zimu 1963. godine, a proljeće mi nije donijelo nikakve radosti ni promjene, čak nisam zapazio kad su drvoredi ozelenjeli. Vijest da mi je otac na samrti pokrenula me iz tog mrtvila, živnuo sam i avionom otputovao u Crnu Goru. Stigao sam noću, a od autobusne postaje do kuće hodao sam kao pokajnik, jer oca nisam vidio četiri godine. Majka me presrela i odmah izgrdila što tako dugo nije bilo nikakva glasa od mene. Rekla je da oca

neću prepoznati i opomenula me da ne zaplačem pred njim.

“Mislili smo da će umrijet još prošle nedjelje”, rekla je. “Samo što nije izda’no.

Kost i koža, nema u nj tries’ kila.”

Ušao sam u sobu i ugledao ga na postelji. Spavao je. Da nije tog hripanja iz pluća, pomislio bih da je već mrtav. Njegovo lice bijaše sitno i upalo, brada gotovo sastavljena s kukastim nosom. Kraj njega je sjedio moj stric i mlada lijepa bolničarka Anica.

“Pa kako ti izgleda otac?” upitala je majka stisnuvši tanke ozlojeđene usnice.

Kada sam ga posljednji put vidio, prije četiri godine, bio je još krepak i u dobroj snazi, a sada je preda mnom već ležao kao mrtvac, premda je tek bio navršio šezdeset prvu godinu. Bilo mi je teško kad sam ga ugledao u takvu stanju, a rodbina me još obasipala prijekorima i grdnjama. Utješila me samo Anica kad je rekla da je stari posljednjih dana stalno govorio o meni. Porodičnu napetost prekinuo je sam otac, otvorio je oči koje bjehu već ugašene i upale ispod čeonih kostiju.

“Dobro je što si stigo”, izustio je. “Sa’rana bez tebe ne bi valjala.”

Nisam se mogao obuzdati, briznuo sam u plač. Stric mi je pomogao da se priberem. Rodbina i susjedi još su pristizali, mnogi su me željeli vidjeti i ponešto upitati. Na staklu od kredenca ugledao sam svoju fotografiju, bila je izrezana iz Ilustrovane politike, zajedno s tekstom M. S. Maksimovića:

prvi roman najistaknutijeg prozaiste naše najmlađe književne generacije. Soba je izgledala isto onako siromašno kao kad sam je ostavio. Ovdje smo nekad zajedno disali u slozi kukavna života, a isto tako i nadali se boljim danima. Od novog pokušaja ugledao sam samo bijeli bolnički nahtkasn. Majka mi je narezala sira cijelca i natočila rakiju. Okrepa mi je godila, jelo zbližava, toga časa razmirice se zaboravljaju; povezujemo se i uspostavljamo neki novi sklad. Trpeza je uvijek obiteljsko središte.

Dogovorili smo se da spavam kod susjeda; tu sam nekad provodio dobar dio vremena i sa svojim drugarom i vršnjakom maštao o slavnom pjesničkom pohodu u svijet. Malo-pomalo opustili smo se, živnuo je i otac na smrtnoj postelji. Počele su šale i zadjevice, postalo je čak i veselo. Otac se isticao u dosjetkama, opet je vodio glavnu riječ. Uvijek je bio duhovit, okružen veseljacima i mlađim svijetom, osvajao je humorom, a njegove su se anegdote prepričavale, čak je zbog njih jednom odležao četrdeset dana zatvora.

Anica ga je pridigla, podmetnula mu jastuk. Otac je rekao da se osjeća bolje, čak i sasvim dobro i da je sada prava šteta što će ga smrt otrgnuti od nas.

Onda me natjerao da mu opisujem sve pojedinosti od uzlijetanja do spuštanja aviona.

Slušao me pažljivo i zapitkivao, htio je da mu razjasnim i ono što ni sam nisam znao.

“Umrijež, a ne podigoh se ni pedalj od zemlje”, rekao je. “Ma koliko ni kokoš. A dako sad poletim na oni svijet.”

U sobi su brujali glasovi, svatko je imao svoje mišljenje o prednostima i manama aviona, svi su htjeli ponešto kazati, jedino je majka bila zabrinuta i šutljiva, pozvala me na stranu i rekla da su ovo njegovi posljednji trenuci, a predsmrtne se ure uvijek prosvijetle, tada se nesretniku olakša i povrati moć.

Bog je to sve sredio kako bi oslobodio muka onoga koji je bio dobar. Zloće se, vala, napate i odu tamo kao kažnjenici.

“Ogriješio bi se da nijesi došo”, rekla je majka. “I tako si bio grub šnjim, za četiri godine napiso si mu dva pisma. A sve što je o tebi izašlo, iseko je iz novina i to složio pod stramac. Ne znam kako ću vezati kraj s krajem sad kad umre. Taman je stigla povišica penzije, nakupilo se od toga šest mjeseci unatrag, a sa’rana će nas koštati još toliko. Ako si nešto donio, daj da uplatimo pogrebnom.”

“Nemam ni prebijene pare”, rekao sam. “Ni za povratak.”

Pogledala me nepovjerljivo; ražalostio sam je.

“A ja se oslonila na tebe”, rekla je. “Sad mi neće biti lako. Udovica sa četeres’

sedam godina i malim primanjima. Četiri mjeseca oblijećem oko njega i dvorim ga ko sluškinja, znam da ću počinut, ma jopet, biće mi teže bez njega.”

Otac je poželio da ga premjestimo u njegovu naslonjaču, htjeli smo mu ispuniti želju, ali majka se usprotivila. Onda me pozvao da sjednem kod njega na krevet i da razgovaramo o književnosti.

“Što ne napišeš nešto ko Daleko je sunce”, rekao je, “pa da te Bog vidi, da zaradiš i pomogneš majku.”

Šutio sam i gledao to sitno i smežurano lice, oči koje se još naprežu da nešto vide posljednji put. Čovjek želi ponijeti u grob bar jedno saznanje više. Njegova kao grana suha ruka spustila se na moju. Radovao se što me dodiruje. Čini mi se da je htio svoju hladnu i malu ruku ugrijati u mojoj. Ili se tako pozdravljao sa mnom za dolazak i rastanak u isto vrijeme.

“Gledaj nekako da nabaviš majci jednu peć na naftu, da se ne muči, jadnica, oko drva.”

To je bilo posljednje što je u razgovoru sa mnom izustio. Umorio se i klonuo, a časak kasnije zaspao. Anica se brinula oko njega, protresla je kušine i namjestila mu glavu, a ja sam je sve vrijeme požudno promatrao.

Ona je to osjetila pa smo se sporazumjeli bez riječi. Predložila je da prenoćim kod nje.

“Što da se stiska tamo kod susjeda i grči na podu, kad ja imam dvije sobe”, rekla je.

Anica je stanovala podalje od centra, iza bolnice. Njen stan nije imao dvije sobe, čak ni dva ležaja - bila je to garsonijera s kaučem na rasklapanje i oskudnim pokućstvom. Na podu bjehu rasprostrte kože, pali smo na njih za tili čas, kao da je sve već davno bilo ugovoreno. Ljubio sam je i čudio se toj

neobuzdanoj želji i strasti; tako sam bio nestrpljiv i posve divalj. Uspio sam samo smaknuti mokasinke, sve drugo u čemu sam doputovao ostalo je na meni. Tek kasnije skinuli smo se i tuširali. Anica je razvukla divan i pospremila ga. Mirisalo je čisto rublje. Ležali smo goli i milovali se još dugo; bogme smo se nauživali na toj mirisnoj postelji. Nakon svih drhtaja i pomamnih pokreta, nakon svih tih putenih užitaka, osjećao sam ono što se u svetim knjigama naziva punina radosti, a uza sve to i neku duboku bliskost s ovom milom djevojkom koja već nekoliko mjeseci njeguje mog oca. Ljubio sam je sve dok nisam klonuo od umora i zaspao na njenim dojčkama.

Poslije ponoći zazvonio je telefon. Anica mi je prepustila slušalicu.

“Umro ti je otac”, začuo sam majčin glas.

Zašutjela je, a onda briznula u plač. Nisam znao što kazati, nikakva blaga ni dobra riječ nije mi pala na um. Upitao sam je:

“Kad je umro?”

“Prije dva sata”, rekla je, “ali nijesam šćela da te budim, znam da si umoran.

Već smo ga okupali i presvukli, metnuli na astal, a ti dođi, neko mora bit už njega.”

“Eto, umro je”, rekao sam i spustio slušalicu.

Gola Anica ležala je pokraj mene, a ja sam je opet milovao i naslađivao se njenim lijepim putenim tijelom. Dirao sam je vršcima prstiju, čupkao njene kovrčaste vlasi, gladio tu finu baršunastu kožu i polako se opraštao od nje.

“Kad li će biti sahrana? Šta misliš?” upitao sam.

“Sutra sigurno neće”, rekla je gledajući me netremice. Oči su joj se punile suzama. “Hoćemo li se više ikad vidjeti?” uzdahnula je i privukla me k sebi. “Ti ćeš me zaboraviti. Zagrlji me čvrsto, molim te! Stegni me! Tvoj stari mi je toliko pričao o tebi da sam se zaljubila. Čekala sam te kao vjerenica. Poslije sahrane ti ćeš otići, a meni je suđeno da ovdje propadnem.”

Anica je plakala. Ljubio sam je. Okus njenih suza ostao mi je u ustima.

Kad sam došao kući zatekao sam pospana strica kraj očeva odra. Soba je bila ispražnjena. Kuhinjski stol s očevim tijelom stajao je na sredini, a s jedne i druge strane stola postavljene su dugačke klupe. Gola sijalica visjela je sa stropa i davala slabo svjetlo. Na očevim nogama bijahu čiste vunene čarape.

“Gdje su mu cipele?” upitao sam strica.

“Nema ih. Nema se o'kle”, rekao je. “A i neće tamo ićit pješke. To su glupi običaji da se mrtvac oprema i oblači u najbolje što ima. Ne ide u svatove, već na gozbu crvima”, rekao je.

“Hajde ti, naspavaj se”, rekao sam.

Suočen s mrtvim ocem na trpezi, sam u sobi, promatrao sam žohara kako pretrčava duž poda i umigolji u pukotinu. Ruke su mi još mirisale na Aničinu kožu. Zurio sam u očevo lice, bijaše upalo i tek izbrijano, a brada podvezana maramom. Dodirnuo sam ga; pomilovao sam to lice. Sagnuo sam se i usnama taknuo njegovo čelo; bilo je hladno, mrtvo, bez ijedne misli. Naglo sam se rasplakao kad sam na njemu spazio svoju iznošenu

odjeću, sako od tvida, prsluk, košulju s duplim manšetama i kravatu s lastikom svezanu jednom zavazda. Dirljiv je i siromašak koji se odijeva u iznošene gradske prnje, a kamoli mrtvac. Sada je to ocu sve bilo preveliko; tu sam mu odjeću poslao lani dok je još dobro izgledao. Jesam li se rasplakao nad neimaštinom ili sam u trenu sagledao vlastiti odar?

RASTANAK

Sad je gotovo.

Sve ono što je do

maločas izgledalo blago

postade ozbiljno.

Odlučeno je da se udaljimo.

Obilno ste nas darivali

i dobrom i zlom

i lošim ukusom

i zrelim plodovima

i smokvama

i radostima dragih

nam stvorenja

i krasnom djecom

i ženama koje smo ljubili

i gledali ih dok spavaju.

Imali smo razloga ostati

ali sad je gotovo.

Zadržite nas u uspomeni

ozbiljno je.

Nećemo se više vidjeti

ali smo povezani

vodama i zemljom

i različitim krajevima

i materijom

i Bogom konačno.

Sad je gotovo.

Sve ono što je do

maločas izgledalo blago

postade ozbiljno.

(1963.)

1974.

Svi drhte

Mir, srdačnost s ljudima, nedjeljne blagdane, putovanja u zavičaj, ugled među rodbinom, porodična zadovoljstva, davanje bližnjima, prijateljstva, ljubav, sreću u jednostavnostima, radosti u svakdanjem, darovanja djeci, mirnu savjest, staleške obveze, konačno i vlastitu smrt - sve, sve ću to pokvariti svojim knjigama.

Putovanje s Tinom

1.

Taj pjesnik, mag koji niže riječi prstima duha, genij u bolničkom rublju, s povezom oko glave i paučinom sijedih vlasi ispod zavoja, ulazi u moju špilju okovanu ledom u kojoj ležah gol, u zipci od snijega. Iznad mene, visoko u toj špilji, na glatkoj prozirnoj stijeni, slika S. M.-a Udvojeni Tin. Pjesnik stiže iz nekog meni neshvatljiva svijeta, ali njegov je jezik prisan, riječi zvuče umilno, ima u njima draganja. Glas mu je blag, lice svježe izbrijano. Šaku lijeve ruke drži rasklopljenu dok je u desnoj rubac; maločas je u nj pljunuo i sakrio ga kao da nije znao kako se otarasiti ispljuvka i rupca.

“Dolazim da bih te izbavio, ne samo iz pećine i leda, nego i iz sna. San je starost duha, klonulost i klecanje. Da bi san bio umjetnička sreća, morao bi biti savršen, jedna jarka slikarska kompozicija. Takva sna nema. San je magla, ne samo grad u magli, nego magla u magli, magla iza magle.”

“Kako ću gol? Što mi nisi donio neki haljetak, bilo što da pokrijem goloću?”

“Tvoj sam vodič, a ne dobrotvor. Usto, goloća je ideal duše, a i Propovjednik kaže: gol si izašao iz utrobe majke svoje, gol ćeš i otići.”

“Kamo me vodiš?” upitah.

“Uvijek negdje postoji neka mala crkva u koju se možemo skloniti. A postoji i Dalmacija kao utočište. Tiha Dalmacija vinove loze i maslinika

gdje se pjesnički puteljci veru i križaju pod svodovima čempresa i u mirisu borovih smola. Bit će nam potreban prehistorijski mir brežuljaka, crkvice i raskrižja s kapelicama i malim kipovima obojenih i dotjeranih Bogorodica. Tamo ćemo cjelovito uskrsnuti”, reče.

2.

Grijao sam ruke dahom iz usta, a onda trljao bosa stopala. Mrak je sve pokrio, pa i moju goloću. Zastali smo podno obrušena zida do kojeg dolazi snijeg, a već iza međe naslućuju se opustošeni vinogradi i umor primorskih sela. Snijeg je granica dvaju svjetova, a tu, gdje ga naglo siječe jedna linija umnine, počinje naše sveto tlo za kojim čeznemo. Tamo ćemo stići, makar i na koljenima, puzeći. A onda će nam se ukazati more. Ono je u oštru sukobu s crtom planina, naša mistika i naša erotika. More je u nama. Svijet bez mora je apokalipsa. I Otkrivenje opijeva novu sablasnu zemlju u kojoj mora više nema.

3.

Slušam Tinov glas u pomrčini, ali njegov lik ne vidim. Taj glas, blag i smirujući, povremeno prijeđe u šapat:

“Snijezi su nekada znali napadati i zatvoriti svaki izlaz. Mi smo se probijali kroz tunele, virili smo i gledali i sve nam je bilo nepoznato. Samo još ukućani i domaće životinje bijahu prisni, drugo sve sumorno i protivu nas. Sad te snijezi ne priječe, noge su čvršće, gaze lavića i ljuticu. Ima suputnika, svi se cjelivamo i žudimo za jasnoćom. Nitko ne može izmišljati, u nama su ostaci raspadnutog svijeta što ga ne poznamo; još nešto traje slično vremenu. Sad možemo sanjati Makarsku ili Vrgorac. Možemo snatriti o kući u kojoj ćemo se sastati, podvoreni od lijepih žena iz Imotske krajine. Još 1925. godine izjavio sam u Beogradu: slavni pjesnici i lijepe žene rađaju se uvijek u istom mjestu. Neka je studen uokolo, naša su stopala žeravice. Ući ćemo u Zdilarevu krčmu i iskapiti po vrč kujundžuše. Sad nam je svejedno jesmo li budni ili ne. Možda sanjamo, ali mi smo već nadomak cilja. Ako se i razdvojimo, svatko će nastaviti pješice i svojim putem. Nas more mami. Magarci, magariće, na kojima seljaci vuku vreće, maže.

Koze što brste po šikarju. Čempresi na grobljima. Kadulja na škripu. Tamo hodim, tamo pješačim i hodočastim. Moru, mojem izvoru nadahnuća i ocu erotizma. A sad zbogom!”

4.

Osvrćem se, ali ga više ne čujem. Cijeli je krajolik pod pahuljama, pahalicama; utrkuju se, sustižu i grabe da što prije i nježnije dotaknu mekoću tla i vječnost zemlje. Dalje je ravnina pod bijelim pokrovom i nekoliko osamljenih kuća kraj Vrljike. Još gore svjetla, malo ih je koji su budni, a i oni se već spremaju na počinak. Uskoro će sve prekriti mrak, ugazit će se i posljednja žarulja. U toj gluhoći čekat ću, kao i dosad, da se odozgor, iz tmine nebesa sruči na moju slabašnost točna i neponovljiva riječ koja će biti otkrivenje i koja će me obasjati.

Gol i smrznut, kao izbačen iz atelijera nekog kipara, naprežem se i napinjem svaku žilu i mišić, borim se da oživim i da ledenom komadu dadnem znake života, da prohodam u bjelini, da sapeta usta otvorim i viknem što glasnije u gluhu divljinu predjela:

“Oče moj, zašto si me ostavio!”

5.

“Svijet se može usporediti s majkom roditeljom. Ona je sva mlijeko, ali ga dijete prima kroz dojku. Svijet je također mlijeko života, ali ga primamo kroz Boga”, slušam ga dok ulazim u ćeliju, gol i smrznut, bosih stopala na kojima se skorila krv.

Ugledah ga na tvrdu ležaju. To je omalen franjevac, crven u licu, podbuhao.

Kosa mu je puna peruti, trijebi je poluuzdignut na ležaju. Usne mu vlažne, glas tih. Samostanska crkva zvoni, a jutarnje zrake daju sjaja mom tijelu, pribijaju ga u kut ćelije kao neko staro raspeće.

“Vjeruješ li u anđele?” upita, a potom izvuče prašnjavu odoru i ogrnu me.

“Ne”, reko. “Ni u anđele, ni u crkvu. Ovamo sam ušao da mi posudite kakav

ogrtač, a ispričaj vam san i putovanje s Tinom.”

“Pomoći ću ti koliko mogu”, reče jednako kruneći perut koja se komešala u jutarnjim šipkama sunca što su okomito padale na njegov ležaj. “Samo nemoj tražiti da ti tumačim san. To mi vjera ne dopušta. Ne misliš valjda da se sanja svijet strave a da on nije prisutan. Mi sanjamo prisutni nevidljivi svijet koji nas okružuje. U snu se povezuju slike ovozemaljskoga sa slikama neshvatljivoga.

Sve što je mutno i nejasno ne spada u ovo o čemu govorim. San je najsavršenija jasnoća. Govorim ti kao kršćanin koji vjeruje u ono što se ne vidi.

Ti vidiš jedan svijet, a drugi postoji.”

“I ovo je san?” upitah.

“Da, da”, reče, “stoga te i šaljem k sestri Agnezi. Prođi kroz vrt i ispričaj joj san.

Neka te ona obuče. Biti gol u njezinim rukama, to je svetost. Idi, sine, sretan ti put! Obasjana ti je desna strana”, reče i sve se rasprsnu u bezbroj svjetlećih čestica dana koji se uzdizao nad krovovima mediteranskoga grada. Probudih se u mekim perinama jedne savršene jasnoće. Izadoh na balkon. Tu sam dugo stajao pod zvučnim i elegičnim treperenjem zvona.

Refleksije

1. NEŠTO SAM BACIO S PROZORA

Ne znam što, ali vjetar je to podigao i s prašinom i papirićima zakovitlao u stup koji se okretao duž ceste kao neko nezgrapno svrdlo spojeno s niskim nebom.

Taj kovitlac selio se preko pješćane pustare i udaljavao uz onaj poznati fijuk vjetra toliko puta opisan u knjigama ili preslušavan na vrpcama.

Oblaci su plovili prema rubu još uvijek vidljiva prostora, telegrafski stupovi označavali su liniju obzora, a žuto obojeni poštanski autobus vukao se kao pretučena zmija.

Pojavile su se i ptičurine, kriještale su sablasno i u jatima padale na sparušene brežuljke. Neke su se njihale na telegrafskim žicama. Napokon je pao mrak; psi su u čoporu trčali za sakatom kujom koja se provukla ispod drvene ograde.

Najednom mi je sijevnulo: ta ja sam bacio Bierceov Đavolji rječnik. Zašto sam to učinio?

2. STALJINOVA SLIKA

Neki čovjek u kratkom sakou, kokošnjih prsiju i hrom, ušao je u moju sobu noseći pod pazuhom uokvirenu sliku. On je odmah razvezao smušenu priču o tome kako je ispod naslaga vremena i prašine iskopao vrijednu Staljinovu sliku, a čim je taj posao obavio, javljeno mu je iz Moskve da je objesi na moj zid, iznad rimske nosiljke o kojoj se priča kao o antiknom komadu bajoslovne vrijednosti.

“Rečeno mi je da te izvedem na večeru u hotel Central, tamo nas čeka stol za tri osobe. Central je izgorio u sinoćnjem požaru, ali to ne smije utjecati na nas, moramo se pridržavati dogovora i poruke koja je stigla prije požara”, govorio je

i zakucavao Staljinovu sliku na zid iznad mog ležaja.

Kasnije sam čuo bezbrojne udarce i dugo mistično pribijanje kao na Golgoti.

“Možda me ovaj čovjek raspinje na nekom imaginarnom križu”, pomislio sam.

3. ŠETNJA S FILOZOFOM

“Beskrajan je samo ljudski život, a sve drugo mjerljivo je i uhvatljivo”, podsjećam ga na te njegove riječi koje je izustio prije dvadesetak dana za

vrijeme jedne od naših šetnji.

“Moguće je da sam rekao nešto takvo, čovjek katkad izvali i točnu misao.”

Pratio sam ga do crkve sv. Marka i tu ga najednom izgubio. Osvrtao sam se i zastajkivao. Večer je sišla i zgrabila sve one do maloprije jasne stvari. Kad sam ga sreo, možda koji tjedan nakon tog iščezavanja kod crkve, preduhitrio me i rekao:

“Ako mi opet budeš citirao što sam posljednji put kazao, znaš što, povjerovat ću da sam idiot koji ne govori ljudskim jezikom.”

4. ŠTO MOŽE PISAC HIC ET NUNC

“Vi ćete odgovoriti na pitanje što može pisac ovdje i sada”, reče urednik.

“Govorit ćete u mikrofon i to na moj znak rukom.”

“Mogu li se malo iskašljati?” upitah.

“Možda ste htjeli jaje da pročistite grlo”, obrecnu se urednik. “Molim tehniku, imamo li za gospodina jedno svježe jaje?”

“Želim svoju misao izgovoriti što čistijim glasom”, rekoh.

“Dakle, što može pisac ovdje i sada”, postavi pitanje urednik i udari me u rebra da počnem.

“Pisac može, danas i ovdje, uzviknuti: aaaaa!” rekoh. “Može se iščuđavati: auuuu! Može gundati: hm, hm! Može pljunuti: pfuj! Pisac može, hic et nunc, reći: jebi ga!”

“Hvala vam što ste sudjelovali u emisiji”, reče urednik odlažući slušalice, a onda me pričepi tako snažno da vrisnuh od bola. “I drugi put mi ne dolazite bosu u emisiju”, reče.

5. MALI ESEJ O AAAAA

Iz golemih razjapljenih usta oteže se: aaaaa! To se čovjek čudi svemu, životu i smrti, slavi i posrnuću podjednako. I kad god više: aaaaa, njegov se glas umnožava i odjekuje izobličen, kao da stiže iz bezdana. Aaaaa je posljednje što čovjek može izustiti na rastanku s dušom. Ili je to aaaaa samo zahvala Bogu što je smrt pridošla. Aaaaa je blaženstvo na licu umirućega, zadovoljstvo na licu pobjednika. U svakom slučaju aaaaa izražava olakšanje.

6. MALI ESEJ O PFUJ

Pfuj može značiti i pih, a u nekim krajevima zapadne Hercegovine upotrebljava se kao: plju, plju, đavle! Ako se kaže: pfuj, jebi ga, to izražava neko nezadovoljstvo ili malodušnost. Pfuj se kaže djetetu da ne stavlja prljav prst u usta ili duđu koja je maloprije pala na zemlju, ili bilo što kakano. Isto tako, pfuj se kaže psu da nešto smrdljivo ne njuši, da ne prilazi crknutom štakoru ili mrtvoj ptici, da njuškom ne dodiruje ono što je kužno. Doduše, psi su poslušniji kad im se podvikne: fuj, a to je samo kraći oblik od pfuj i bliži značenju pih. Kad hoćeš nekoga ocrniti, a da ne pričaš naširoko o njegovu karakteru, onda je najbolje sva objašnjenja sažeti u odrješito i ubitačno: pfuj! To je mnogo bolje

nego plju, pih ili fuj!

Ena Z.

Vidao sam je u Klubu književnika, najčešće s jednom ili dvije prijateljice, a katkad i samu. Dolazila je prije svih; boemi i umjetnici pojavljivali su se kasnije, a tek iza ponoći u Klubu je bilo živo i bučno. Pjevale su se starogradske pjesme, izbijale su svađe, a o politici se raspravljalo žustro i netolerantno. Klub je bio mala oaza slobodna duha, tu su glumci recitali čak i nepoželjne stihove, tu se moglo čuti i ono što je drugdje bilo nezamislivo. Istina, mnogi su umjetnici odvođeni u zatvor ravno iz Kluba, ali to nas ne bi pokolebalo da se nadvikujemo i često pijanim glasovima upućujemo pogrde režimu. Neke su teme bile apsolutni tabui. Nije se smjela izustiti nijedna zamjerka na račun Tita i armije, ali i tu smo se snalazili. Imali smo razrađen šifrirani jezik koji estetičari zovu ezopovski, a policajci specijalni jezik. Mi smo poznavali policajce zadužene za Klub, s njima smo pili iz noći u noć, a oni su već postali dio nas, odijevali su se

umjetnički, a s vremena na vrijeme upozoravali nas da i zidovi imaju uši, opominjali nas tako što bi stavili prst preko usana ili migom očiju pokazali na luster ili kakvu zagonetnu kutiju na stropu.

Ta je dama uvijek imala mnogo nakita na sebi, za moj ukus i previše, ali znala je istaknuti poneki detalj, što ju je činilo šik-ženskom i metom udvarača.

Otmjeno je žličicom jela kolače, živo strijeljala očima oko sebe, a osmijeh ju je tako krasio da svatko pomisli kako je izabranik te lijepe žene. Znao sam se namjestiti blizu nje i zavodljivo se osmjehivati. Najzad sam joj prišao, ali me hladno odbila. Nakon tog neuspjeha izbjegavao sam je, iako ni drugim muškarcima nije dopuštala da joj priđu.

Jednog dana sreli smo se u tramvaju, pogledala me i rekla:

“Vidite, bundu su mi izrezali žiletom. Ovo je užasan svijet.”

Sišla je na prvoj postaji, žurila je, a komad bunde, kao kakav rep, landarao je

za njom i svi su se osvrtni.

Počela je sve češće iznenadno iskrsavati, pojavi se ondje gdje sam i ja; ta mogla je pomisliti da je pratim. Pred poštom smo se gotovo sudarili. Zastala je i osmjehnula se.

“Ponekad se susreti događaju kao da su ugovoreni”, rekao sam.

Ona zasigurno bješe prevalila tridesetu godinu svog života, premda je teško odrediti godine tako vitkoj i njegovanoj ženi. Njezino lice bješe pomalo bljedunjavo, a pokreti nemirni i uzbuđljivi, pogotovu kad zabaci kosu ili je rukom odgurne s vrata. Rekla mi je da se zove Ena, nosi muževljevo prezime, Židovka je i ljubiteljica književnosti, obožava Diderota i Čehova, ali prati i nova književna imena, pa sam bio u krugu njezinih pisaca.

“Čitala sam vašu knjigu”, rekla je.

“To je za mene velika čast. I što kažete?”

“Razočarali ste me.”

“Žao mi je.”

“Čemu tolike gadosti? Svijet je zasićen gnusnim stvarima”, rekla je.

Bilo mi je neugodno, osjećao sam se krivim, ali kako sad ublažiti njezino razočaranje.

“I što vam najviše smeta?” upitao sam.

“Inzistiranje na gadnom. Nisam čistunica, ali mislim da na ovaj način učvršćujete postojeći mrak. Preko vas i takve literature jača moć mračnjaka, jer pod firmom čistoće jezika i zdravlja oni biju bitku za sveopći mrak, a vi im izlazite u susret. Umjesto da ih zbunjujete, vi im povlađujete.”

Bilo mi je tog trena istinski žao što ne pišem drukčije; mora da sam pred njom bio zbunjen. Oštrica njezine kritike pogadala me i, što je najgore, činila mi se točnom. Htio sam prekratiti vlastite muke jednom već isprobanom doskočicom:

“Vi me uzbuđujete.”

“Stvarno vas uzbuđujem?” zastala je u znatiželjnoj pozi.

“Da, već dugo. Zaspivam misleći na vas.”

“Imate li gajbu?”

“Imam.”

“Onda me vodite.”

U taksiju nismo razgovarali, samo sam se igrao pramičkom njezine kose; navrtao sam ga na prst. Bilo je u toj mojoj gesti čak i neke oholosti, ona je to osjećala pa mi je u dva maha odgurnula ruku. I doista, imala je pravo, to

je loš odnos prema drugome; moramo biti svjesni svojih nedostataka i nikako ih ne smijemo opravdavati. Kad je ušla u moju sobu zapahnuo ju je samački vonj; sinoć prevrnuta boca vina još je hlapila na ćilimu. Ena je stajala kao uhvaćena u zamci nereda; činilo mi se da će pobjeći iz ovoga kužnoga kutka.

“Želite li ovo dovesti u red?” upitao sam zajedljivo.

“Ne”, rekla je, “ne želim. I nikome ne dopuštam da me svlači.”

Kad sam je pokušao poljubiti, okrenula je glavu. Izbjegavala je svaki dodir.

Sklonila je moju ruku sa svojih dojki. Izmigoljila je iz mog zagrljaja, ali kako nisam nasrtljivac, udaljio sam se i sjeo u fotelju.

“Nemam vas čime ponuditi”, rekao sam.

“Ne bih ništa ni uzela, ovdje je sve kužno. Ovdje osjećam bolest iz vaših knjiga.

Ne zamjerite mi, ali ne mogu s vama na ovom krevetu, osjećam se kao jedna od onih droca koje vam služe da biste izoštravali zapažanja o gnusnom. Ne želim biti predmet za opisivanje, niti prototip za neku vašu laku žensku koja se odmah podaje.”

“Vi griješite”, rekao sam. “Literatura je jedno, a život drugo. Razlučite to dvoje barem u ovom trenutku.”

Nagovarao sam je da pristane i legne sa mnom, ali ona se opirala i femkala, a ja sam kasno shvatio da je to sastavni dio njezine igre. Bio sam već umoran,

iznurila me ta dama, a kad god bih odustao, ona bi svaki put preokrenula tok naše priče i ponovno me uvukla u erotsku fantaziju. To nadigravanje potrajalo je do kasno u noć, a onda je, najednom, kao tigrica nasrnula na mene. Ona fina i otmjena gospođa postala je vulgarna. Nisam još sreo ženu koja raspolaže tolikom količinom prostačkih riječi, a izgovara ih sa

strašću, punim ustima, nekako sočno, tako da postaju prirodne, a ljubavni odnos bez njih nezamisliv.

Usto, i sâm sam se trudio parirati njezinu podzemnom rječniku i da je nadmašim u maštovitosti, ali u tome nisam uspio. Iz nje su poput jecaja izvirale bujice bestidnih riječi i to bez predaha, gotovo gušeći se u tim virovima opscene. Kad prođe strast, ona se vraća u svoju potištenost, nameće sjetu, služi se biranim riječima, govori malo i odmjereno, naizust zna cijele pasuse iz Diderota, a čim se preda seksu, iz nje provali vulgarni govor. Ruku na srce, draža mi je bila ta šatrovačka životinjica u njoj od intelektualke. Oboje smo na kraju bili bezvoljni; nitko od nas nije više ni spomenuo neki novi ljubavni sastanak.

“Još se vidate s onom starijom ženom?” upitala je.

“Zašto vas to zanima?”

“Imala sam i ja čovjeka koji je bio stariji od mene trideset i jednu godinu. Mogu li telefonirati?”

Ena je okrenula broj i najednom zaridala u slušalicu. Njezine lijepe grudi podrhtavale su od plača; opet sam ih milovao i ljubio. Kako sam tako popustljiv i slab?

“Da, mili moj, ja sam ništarija i drolja”, jecala je, a onda osluškivala glas s druge strane, da bi potom ponavljala u nekom sadomazohističkom grču: “Nisko sam pala i kajem se! Oh, da, iskupit će se tvoja mala gadura!”

Počela je kiša. Gust mrak stezao je kao oklop. Šum kiše unosio je svježinu, otvoreni prozor spajao se s tminom, dopirali su glasovi onih koji bježe pred

nepogodom. Spremala se olujna večer. Strast je nadolazila, ponovno sam grlio njezino tijelo, a negdje pred zoru svršila se još jedna vulgarna procedura jezičnih vratolomija. Ležali smo u nekom iščekivanju, nepovezani s vremenom i vanjskim svijetom. S tržnice je dopirao miris trulog voća. Telefon je zazvonio, podigao sam slušalicu i začuo starački

glas koji me oslovio po imenu, tako prisno i s uvažavanjem, a onda je uslijedio kratak astmatični napadaj. Čim se pribrao, rekao je:

“Ena vas je dugo željela. A to što ste s njom, nije vaša zasluga već njezina.

Samo vas molim, budite obzirni, ne tjerajte je na gadosti. I ne ponižavajte je!

Ona je tragično dijete jedne obiteljske nesreće. Ako dopusti da joj svučete čarape, vidjet ćete da su njezini listovi nogu ošureni vrelom vodom. Ona je u kadi dobila epileptični napadaj, jedva je preživjela. Molio bih vas da se prema njoj odnosite kao prema bolesnoj osobi. I učinite nešto da ta nesretna žena zadobije malo milosti, da se preobrati i uđe iz ove tmuše i tmine u Božje odaje.

To je za nju jedini spas. Jeste li vi ateist?”

“Da”, rekao sam.

“Ne mari”, nastavio je, “grijesi su nam zajednički. Njezin je otac potkazivao svoje sunarodnjake u logoru, a kažnjen je dugovječnim životom. Majka joj je bila radnica, rezala je vene u bolničkom zahodu. Ne poigravajte se s nesrećom.

Vi još ne slutite sav očaj tog tijela u svom krevetu. To i nije bila erotika, već bol i kidanje duše! I prije nego se oprostimo, još samo ovo: progonit će vas taj trenutak sladostrašća, jer ste općili s bolesnicom!”

Glas mu je bio sve slabiji, nadjačalo ga je hripanje iz pluća, a potom kašalj.

Slušalica u mojoj ruci bila je vlažna. Ena se mirno odijevala; haljina je istaknula njezine obline. Zakopčala je narukvicu i popravila naušnice. Blag i zadovoljan osmijeh lebdio je na njezinu licu.

“Evo me, spremna sam da me izbacite kao kuju.”

Pridigao sam se i zapalio cigaretu, iako sam bio nepušač. Uvijek bi tu ostale nečije cigarete koje sam potom pušio u trenucima beznađa.

“Nešto vas muči?” upitala je.

“Da. Tko je ugovorio ovaj razgovor i odakle je vaš starac imao broj mog telefona? Njegov glas još mi odzvanja u ušima, a to sipljivo hripanje iz pluća progonit će me i u snu. Ne znam zašto ste mi priredili ovakav doživljaj, draga damo?”

“Neke su stvari neobjašnjive”, rekla je i nasmijala se. “Zar ne vjerujete u općenje s mrtvima?”

“Ne!”

“A sami ste o tome pisali u jednoj priči.”

“Ali ovo je stvarnost”, rekao sam.

“Vidite, ja vjerujem da je sve ono što se događa u životu najprije napisano u knjigama. I ovaj moj starac već je opisan, možda baš u vašoj priči.”

“Tko je on?”

“Mrtvac koji čeka u redu za ukop. Taj čovjek živi u staračkom domu i zna sve o meni kao da je najbliži rod. I kad god zgriješim ili učinim nešto nevaljano, kad se kajem ili uživam u poroku, onda imam potrebu da ga nazovem i da mu se ispovjedim. Svaki razgovor s njim doživljavam kao odnos s mrtvima. To vam je realistična strana priče, ali postoji i ona druga, o kojoj i vi ponešto znate. A sad mi pozovite taksi i imajte na umu jednu Diderotovu misao: sve ono što se objašnjava postaje neobjašnjivo.”

*

Beograd, subota, 16. ožujka

“Ako ikada budeš išta pisao o meni, a možda hoćeš, neka to bude najprije tvoj najbolji roman, a onda i roman o razočaranom komunistu. Samo ne zaboravi jednu stvar: kada bih ponovno živio, moj životni put bio bi isti, uključujući i razočaranje. Jer što bih ja bio bez toga? Tupavi komunist koji se zaklinje u ono u što ne vjeruje, ili koji vjeruje u ono što ne postoji. Ako sam za tebe zanimljiva romaneskna ličnost, izvoli, piši. I nemoj me krivo

shvatiti, jer ja ne mislim da je razočaranje privilegij duhovnih ljudi, već bih prije rekao nesretnih. Ili barem onih koji su predodređeni za nesreću. Ili onih koji sumnjaju. A negdje sam davno pročitao da sumnja najviše pogađa one koji sumnjaju.”

*

Banuo je nenajavljen i odmah se predstavio kao bivši policajac degradiran prije dvije godine. Bio je to krupan čovjek od svojih pedesetak godina. Sada je radio s knjigama, kao akviziter, putovao je i uzgred sakupljao stare rukotvorine. Imao je lijepu kolekciju preslica. Čim je ušao izvukao je iz najlon-vrećice fascikl pun raznih papira, a podmetnuo mi je i jednu moju knjigu da je potpišem.

“To je za moju kćer, zove se Ljiljana. Imam još i sina, ali on ne čita, dok je kći opsjednuta knjigama. Imam veliku biblioteku, a mali stan; zagušit će nas knjige.

Napišite joj nešto lijepo, sad je na maturi. Ali nisam ovdje zbog toga. Sigurno i vi sakupljate neke raritete, pa sam vam donio jednu stvar, možda će vas zanimati. Ovdje je vaša pjesma iz 1972. godine. Tada sam u Službi državne bezbjednosti pokrивao resor kulture. Pjesma je trebala izaći u jednom listu, vi

ćete znati u kojem, ali urednik T. M. poslao ju je meni s napomenom da je sumnjiva. Evo, ovdje je njegov rukopis, tu sa strane, lijepo piše kako mu se čini da su aluzije providne, a sam naslov kaže sve. Eto, sad vam to ostavljam, imam fotokopiju za svoju dokumentaciju. Jednog ću dana otkriti mnoge pisce koji su radili za nas. Bit ćete iznenađeni. Jeste li znali za tu pjesmu?”

“Da”, rekoh. “Spomenuti urednik ju je odbio jer mu se nije sviđala. Rekao mi je:

‘Što će to tebi, ti si prozni pisac, a prozni pisci su slabi pjesnici. Pjesma neće izaći, ali to je za tvoje dobro.’”

“Što se tiče ovog našeg Geometra i njegova puta, potpuno se slažem da nije istinit”, reče moj iznenadni posjetitelj i ode.

OVAJ PUT NIJE ISTINIT

Kako sam došao dovde čudim se

Ima razloga da posumnjam u Geometra

Ovaj put nije istinit

A koji drugi imamo?

Vraćam medalju neokaljanu

Još poštujem nekoliko pokojnika

Među njima oca

Majka će me prezreti

Ne čitam više Evandjelja

A Dostojevskog obožavaju snobovi.

Ostat ću sam dok sve spava

Kaos tek dolazi

Mnoge će postelje buknuti

Bit će svi ranjeni

A ja ću živjeti tako dugo

Dok sve ne zaboravim.

Svoju sam sudbinu zapečatio

Prije nego sam stigao dovde

Nitko se neće spasiti
U zemlji bez oslonca.
Ostaje mi lirska rezignacija
I vječni san o izlasku.
Mi smo zatočenici svoje tmine
Stanovnici iza gvozdene rešetke.
Kako sam došao dovde čudim se
A jedan će jedini izaći
Onaj koji je s nama dijelio javu.
Bio je sretan jer je bio sam
Blagoslovimo njegov izlazak.

(1972.)

ANĐEO ČUVAR

U studeno beogradsko predvečerje, dok se naglo smrkava a bjegunaca od košave sve je više, čekam trinaesticu na trolejbusnoj postaji, sam i promrzao.

Mjesec je ožujak, zovu ga još i “ljuta baba Marta”, a za prevrtljive ljude kaže se da su “nestalni kao mart”. I sada, dok čekam trolejbus, košava briše pa su rijetki prolaznici pognuti, brzo promiču, bježe i sklanjaju se. Sviraju raštimate tipke predvečerja. Čovjek, kao na krilima, pretrčava ulicu, naprosto leti. U

dugačku je maslinastozelenu ogrtaču, zadihan i gotovo modar od hladnoće.

“Brrr, hladno!” trlja promrzle ruke. “Dugo čekaš?”

“Dugo”, reko i spazih da me, slučajni moj suputnik, netremice gleda.

“Mi se poznajemo”, reče. “U stvari, ja o tebi znam ponešto. I slobodan sam da te zamolim da pozdraviš onog čovjeka. Ti dobro znaš kojeg!”

“Ne znam”, reko.

“S njim te upoznala gospođa Born”, reče tajanstveno. “Zajedno ste ručali u Metropolu.”

“Gospođa Born?” začudih se.

“Da, da! Sad ne znam kako se zove. Nekad se zvala gospođa Born. Ta obavještajka mijenja prezimena kao rukavice.”

“Ti si iz UDB-e?”

“Hm! Ja sam iz povijesti! Onda znaš koga ćeš pozdraviti?”

“Mislim da mi je sad jasno. Samo ne znam od koga.”

“Ti mu samo reci da ga je pozdravio čovjek koji je bio zadužen da ga smakne u zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Njemu će sve biti jasno. Što kažeš na ovu košavu, a? Briše li, briše kao luda! Vije panonski pijesak. Strašan kovitlac, a? Kao na Peđinim slikama”, govori sve brže, jer odozgor se pojavljuje trolejbus, osvijetljen i poluprazan. Uspio je još doviknuti prije nego što sam uskočio:

“Ja sam tvoj anđeo čuvar!”

Ostao je sam na postaji, nije ni namjeravao ući u trolejbus. Promatrao sam ga sa stražnje platforme: na isti način kako je doletio, u svega nekoliko skokova, odlepršao je preko ulice šireći krilca svog zamašćenog i po rubovima iskrzanog ogrtača i šmugnuo iza zida jednokatnice sklone padu, uronivši u ožujsku pomrčinu.

Voda se popela do grla

D. je bio moj prijatelj, čovjek srednjih godina, krupan, ugojen, neženja i strastven pušač. Uvijek je napadno zaudarao na duhan; pušio je tomпус-cigare, lulu, gauloises, a i sam je motao cigarete mahom od finog i kao dukat žutog hercegovačkog flora. Bio je obrazovan i načitan, vrstan znalac književnosti, ali nesistematičan, jer ono što bi započeo, razorio bi, a ono što je razoreno nikada nije pokušao sastaviti. Takav je bio njegov život, pa i njegova karijera.

Kao mladić izašao je iz rata u činu kapetana, a već 1948. godine bio je pukovnik UDB-e. Sam je rijetko preuzimao hapšenja, ali je s uživanjem vodio istražne postupke. Kako je bio inteligentan i duhovit, volio je kad naiđe na uhićenike sebi ravne. One koji se odmah predaju i popuste nije podnosio, ali nije ih ni mučio, samo ih je prepuštao drugima. Plašljivaca se gadio, dok je one razborite informbiroovce nastojao preobratiti. Njegove su ga žrtve poštovale i uvijek imale poneku lijepu riječ za nj, iako je D. bio uporan kao istražitelj, a njegova su ispitivanja bila iscrpljujuća. Nije nikad povisio glas, udario žrtvu ili iznudio priznanje. Njegova je uloga bila da nadmudri činjenicama i opsjeni svojim znanjem i izlaganjem. Odvrćao je od ideološke zatucanosti, oslobađao ljude od slijepe vjere u autoritet, a poslušnost je smatrao izvorom neljudskih djela.

Njegov način razmišljanja bio je opasan za svaki autoritarni poredak.

D. je među prvima počeo razarati Staljinov mit pred licem mnogih informbiroovaca koji su prošli kroz njegove ruke. Bio je obdaren da pronade usporedbe koje bi i okorjeli staljinist prihvaćao sa simpatijama.

“Ne znam kako netko može biti za Staljina, za onog puha, za onu brkatu babu”, govorio bi, a onda u tom stilu nastavio, da bi na koncu sve začinio sočnim psovkaama.

Govorio je ruski, pomalo i ukrajinski, služio se citatima ili čitao uhapšenima

pasuse iz knjiga. Na stolu je uvijek držao knjige, a neke je i posuđivao odabranim zatvorenicima. Još tada se u CZ-u u Beogradu, ili u zatvoru na Adi Ciganliji, čitao Bilans sovjetskog termidora Ž. Pavlovića, Krasnaja katorga M. Z.

Ninkonov-Smorodina, Rosija v konclagere I. L. Soloneviča i dr.

D. je kao istražitelj bio slobodouman, a kao vojnik krut. Bio je poznavatelj nedaća i boli, ali istodobno i čovjek na dužnosti koji je i sam pridonosio boli i tragedijama. Kao pjesnik uspoređivao je rane sa zvijezdama, a kao službenik državne sigurnosti umio je te iste rane zagrepsti. Pa ipak, to dvojstvo u njemu lomilo se i sukobljavalo da bi već negdje pri kraju 1949. zatražio da ga oslobode dužnosti. Nije mogao podnijeti hapšenje nekolicine svojih ratnih drugova, a torturu kojoj su bili podvrgnuti nazvao je staljinističkom metodom. D. je bio pozvan u Ministarstvo unutarnjih poslova, ali tamo je otklonio sve sumnje, pogotovu one da je istomišljenik svojih uhićenih prijatelja. Dobio je tri tjedna odmora u Vrnjačkoj Banji, koja su se, doduše, otegnula na tri mjeseca. Za to vrijeme imao je dobar smještaj u hotelu, liječničku njegu i svog pratioca, ali i nevolje sa snom i sve veću sklonost prema piću. Nakon tri mjeseca došli su po njega, smjestili ga u duševnu bolnicu u Beogradu gdje je temeljito ispitan i upućen na oporavak u Opatiju. Mirno je sve podnio, a u razgovoru s ministrom tek je malčice bio zajedljiv:

“Ako vama odgovara da se ponašam kao luđak kako bih opravdao dijagnozu, to mi neće pasti teško.”

U Opatiji je boravio dva mjeseca, onda mu je javljeno da je dobio posao u Komisiji za međunarodnu trgovinu; tu je ostao punih šesnaest godina, a nakon pada Rankovića 1966. godine uručeno mu je rješenje o mirovini. Vjerojatno je sve to vrijeme u međunarodnoj trgovini obavljao dvostruki posao: kao referent izvoza i kao udbaša.

Kad sam se zbližio s njim bio je već umirovljenik, lajav i osion, nezadrživ u

izrugivanjima. Okupljao je oko sebe mahom nezadovoljne i dokone, pred njima je bio smion, glasno je pričao i uvijek suprotno od službene politike. Izazivajući i lomeći druge, ipak je naćeo samog sebe. Sve više ga je opsjedala manija proganjanja. Tvrdio je da ga prisluškuju i prate, nije imao povjerenja ni u najbliže prijatelje, optuživao ih je da ga potkazuju; mnoge je od njih otpisao, a neki su se sami udaljili. Njegov stol u kavani Mažestik već se bio osuo. Sjedio je sam mrzeći druge i svijet koji kuje

zavjere protiv njega. Začudo, baš je tada mene prihvatio, povjeravao mi se, premda uvijek s oprezom.

Svi naši razgovori započinjali su oko književnosti. On mi je preporučio Remizova, oduševljavao se Platonovom, poklonio mi je roman Parhomenko Vsevolda Ivanova. Sve što je rusko za njega je bilo nedostižno. Kao turist putovao je u Sovjetski Savez i vraćao se opčinjen. Nikad nije zaboravio naglasiti kako su sva čudesa što ih je tamo vidio Staljinovo djelo. Beriju je od milja zvao

“veliki Lavrentije”. Za njega komunističko društvo može biti homogeno samo ako je podređeno vrhovnom autoritetu, idealno tek kad se ukinu svi izvori sukobljavanja, a slobodno samo ako se pravilno provode zapovijedi vrhovnog autoriteta. Onaj čovjek koji je svojedobno kao istražitelj psovao Staljina, završio je u idolopoklonstvu kao štovatelj njegova kipa. Jednom je rekao povjeravajući mi se:

“Da ti nešto kažem: svi ti ljudi što sam ih ja preobratio, gadili su mi se. Ja sam govorio naučenu lekciju, bio sam glumac, mali glumac koji je lako razarao krvava ideološka uvjerenja. Spremajući svoje uloge i čitajući knjige protiv Staljina, sve sam mu se više divio.”

Subotom smo se nalazili u kavani hotela Park. Ako bi se dogodilo da jedan od nas izostane, morao bi naći načina da obavijesti drugoga. Jedne subote čekao sam ga cio sat. Nije došao, a nije me ni obavijestio. Sutradan ga nije bilo ni u Mažestiku. Okrenuo sam njegov telefon; nitko se nije javljao. Požalio sam se

jednom njegovu drugaru s kojim je bio čas u zavadi čas u prijateljstvu, ali ni on nije znao o njemu ništa. Rekao je da bi D. morao zavezati jezičinu, previše pljučka na rukovodstvo, a SUP motri na nj. Već u utorak ugledao sam ga u Mažestiku, sjedio je sam za stolom šireći oko sebe zadah duhana. Bio je smrknut. Mislio sam da neće dopustiti da sjednem, pa sam stajao i osvrtao se kao da tražim nekoga. Pozvao me prstom, jer se u tom času bješe zagrcnuo; iskašljavao se i balio u rupčić, a jednom je pljunuo na pod. Sjeo sam i rekao:

“Gdje si ti u subotu?”

“Sinoć sam stigao iz Moskve”, rekao je. “Bio sam na večeri kod Brežnjeva.”

To je izgovorio tako kao da nedjeljom obvezatno objедуje s Brežnjevom.

“Sad je vrijeme da otvorimo karte jedan pred drugim”, nastavio je isto tako ozbiljno kao i maloprije.

“Ne krijem ništa”, rekao sam.

“Krijemo i ti i ja”, rekao je. “Ti znaš da ja radim za KGB, a ja znam da ti radiš za Intelidžens-servis. Vrijeme je da razmijenimo informacije.”

Mislio sam da je šala, ali me njegova strogost obvezala da pričekam ishod te šale. Ako je odlučio da se i sa mnom razide, mogao je pronaći bolji povod. Ako glumi, neće me valjda dugo držati u neizvjesnosti. Ali ovaj put bila je to zbilja.

D. je predložio da se sutradan nađemo u kavani hotela Park, u vrijeme kad nas nitko ne očekuje i da otvorimo prvu seriju informacija.

“Moramo biti oprezni. Prate nas. A sad na posao, valja se dobro pripremiti”, rekao je, ustao od stola i otišao.

Preostalo mi je da se i sam barem malo informiram i izađem na sastanak. Svoje oskudno znanje o obavještajnim službama upotpunio sam isto tako oskudnim podacima iz Opće enciklopedije. Došao sam u dogovoreno vrijeme, zatekao sam ga za stolom, bio je uznemiren i crven u licu, puhao je na nos.

“Šta ti je?” upitao sam.

“Pogledaj onog tamo”, rekao je, “ta svinja je zadužena za mene. Toliko sam uzrujan da nisam u stanju misliti. A ti si opasan i možeš me preći.”

Za stolom je sjedio omanji čovjek, možda svojih tridesetak godina, izrazito tamne puti, imao je gustu i kovrčavu kosu. Pio je limunadu i promatrao nas. D.

je naglo i ljutito ustao i prišao njegovu stolu. Pitao ga je po čijem ga nalogu prati, otkad je zadužen za njega i zašto odugovlače s likvidacijom. Čovjek ga je gledao začuđeno, ništa nije razumio. Bio je to hotelski gost, grčki državljanin. D.

se nakratko smirio, a poslije je rekao da je Grčka za njih strateški važna, pogotovu kao pravoslavna zemlja.

Sutradan smo se sastali na Kalemegdanu. Mrak je već pao. D. je iz aktovke izvadio mali tranzistor i pustio glazbu. Osvrtao se, čak je obišao i prostor nekih dvadesetak metara oko klupe. I tek što smo sjeli i pribili se jedan uz drugog da bismo razmijenili informacije, slučaj je htio, a on uvijek ide na ruku pripovjedaču, da iz grmlja izroni milicionar i legitimira nas. D. je bio zaprepašten, vrtio je glavom.

“I baš ste našli javni park”, rekao je milicionar. “Čistite se odavde!”

Spustili smo se padinom do tramvajske pruge. Predložio je da uđemo u tramvaj kako bismo zametnuli trag.

“Sav sam se preznojio”, rekao je. “U taški su mi dva pisma Brežnjevju. Ali unutra je i pištolj. Da je onaj magarac tražio da otvorim, ubio bih ga!”

Ušli smo u tramvaj; bio je poluprazan. D. mi je rekao da sjednem iza njega. Sve ono što se, po prirodi stvari, događa svakodnevno, za njega su bile zamke.

Nema slučaja, nema nepredviđenog događaja. U prirodi je sve povezano. Za njega je svijet šifriran, ali on je obdaren da odgonetne znakove, stoga je uvijek napregnut i nepovjerljiv. Vozeći se tramvajem mislio sam: upuštam li se u jednu opasnu igru s luđakom. Kad je tramvaj stao kod Ekonomskog fakulteta, iznenada se digao i dao mi znak da ga slijedim. Iskočili smo i požurili prema

stubištu koje vodi Kamenitom ulicom do tržnice Zeleni venac. Rekao je da se moramo razići; mrak pogoduje da im umaknemo. Naglo je iščeznuo, nisam ni zapazio kako. Dva tjedna nije ga bilo, a nisam se previše ni raspitivao za nj.

Korio sam sebe što podupirem njegovu bolest.

Jednog jutra ugledao sam ga ispred svog stana. Uznemireno je šetao pušeći cigaretu za cigaretom. Sišao sam i pozvao ga, ali odbio je rekavši da je moj stan ozvučen isto kao i njegov i predložio da se sastanemo na ruskom groblju.

Objasnio mi je kako ću pronaći parcelu i dao opis staze kojom se dolazi do groba Borisa Aleksandroviča Čistogradova na kojem je mramorna rasklopljena knjiga s imenom Ane Smirovne Vasiljevne.

“Tu me pričekaj”, rekao je.

Za tih petnaestak dana koliko ga nisam vidio, učinilo mi se da se još udebljao.

Imao je velike podočnjake i podbuhlo lice. Kad smo se našli na groblju rekao sam mu da se promijenio, da je blijed i da izgleda umorno. Odmahnuo je rukom odbacivši moje primjedbe kao nevažne.

“Ne mislim na zdravlje”, rekao je. “Stalo mi je do života koliko do lanjskog snijega. Htio bih da ovdje pretresemo globalne strategije. Ti znaš da Sovjetski Savez na Jugoslaviju gleda jednim okom, a drugim namiguje da radi tako kako radi. Jugoslavija je za nas zatvorenica kojoj ne ograničavamo slobodu kretanja.

Nadziremo samo ono što vaša služba podržava. Tamo gdje vi sipate šakom i kapom, to vam je vreća bez dna koju smo mi probušili. Naša je namjera da onemogućimo jedni druge, a ne da ovdje mijenjamo postojeće stanje. Ni vas ni nas ne zanima kako funkcionira ovaj sistem, već koja od naše dvije strane dobiva, a koja gubi. Vi biste ovdje željeli nekakvu federalističku revoluciju, a mi oktobarsku. Sad mi reci koje su vaše metode eliminacije naših utjecaja?” upitao je zagledan u mene i nekako snužden na grobu stanovitog Borisa Aleksandroviča Čistogradova. “Ja znam da ti misliš da sam luđak”, nastavio je.

“Ima ih još koji tako misle. Ako vam odgovara, mogu biti i to. Ali činjenica je da previše znam i da se to ne može izbrisati iz mog

pamćenja.”

“Uvjeren sam da puno toga znaš”, rekao sam. “Samo ne znam zašto si mene izabrao za drugu stranu?”

Osmjehnuo se nepovjerljivo kao lisac, zadržavši dug pogled na meni kao istražitelj koji čeka da žrtva promijeni iskaz.

“Pored gospođe Trevisan, s kojom si blizak, ti se još viđaš i s agentom CIA”, rekao je.

“Kojim to?” upitao sam.

Otparao je podstavu na sakou, izvadio minijturni notes; tu je pod šiframa vodio moje susrete sa stranim dopisnicima. O svima je imao svoj sud i svi su odreda radili za neku od obavještajnih službi. Dana Morgana, dopisnika Washington Posta, proglasio je dvostrukim špijunom. Nije bio pošteđen ni Franco Petrone, dopisnik Unite iz Beograda. Zapadnoeuropske komunističke partije za njega su i tako bile prodane vladajućoj buržoaziji.

“Ako ti odbiješ da se viđamo i da surađuješ sa mnom, onda mi ostaje da prosviram sebi metak kroz glavu”, rekao je.

Onaj čovjek bistrih zapažanja i smjelih obrata, ljubitelj književnosti, usmeni pripovjedač i kozer, sada je bio pognut i pod teretom međunarodnih briga. Zar ga je to, ili nešto drugo, za kratko vrijeme tako postaralo da je već bilo vidljivo kako iz dana u dan nezadrživo propada. Preostalo mi je da ustrajem kao sudionik u njegovoj bolesti.

“Pa da čujem”, rekao je, “riječ-dvije o vašoj strategiji?”

“Nama je cilj izazvati nestabilnost, ali ne i rušiti poredak, barem zasad ne”, rekao sam. “Oslonce vaših utjecaja potkopavamo tako što potičemo nacionalne komunizme i slabimo monolitnost partije. Neka desetak puta olabave stege, sistem je već napola srušen. Mi uzburkamo, a vi vraćate na staro; to je

zanimljiva igra. Dugoročno i sustavno, financiranjem publicistike, razvijamo kritiku koja jednom mora uroditi plodom. Mi o Staljinu odavno govorimo da je ubojica-manijak i da komunistička mitologija od tupavog vođe pravi genijalca.

Studentska glasila bez ikakva ustezanja nazivaju Brežnjeva nosorogom.”

“Da, da”, gotovo je jeknuo. Pušio je cigaretu za cigaretom. Obrisao je znoj, a usne su mu bile vlažne. Vidjeh: podrhtavaju mu ruke. Ponadao sam se da će sada provaliti ona njegova oštromna i drska priroda, da će se nasmijati i reći kako je sve ovo bila samoironija.

“Da, da, sve je to tako, samo što mi uvijek možemo pustiti krv piletu”, rekao je, a onda nastavio smireno o međuljudskim odnosima kao težnji za uništenjem; stoga su revolucije volja masa. Staljin je bio oličenje narodne volje. Bio je pravedan, nije poštedio ni najbližeg. Čisteći svijet rađala se nada u Novo.

Revolucionarna vlast nije bolja od one koja je zbačena, ali revolucija je ispunjenje sna o krvi. Ako je krv pravednika i nevinoga prolivena, ona više iz zemlje prema Bogu i traži pravdu. Revolucija je utopija o savršenom bratstvu utemeljenom na krvi. Bratstvo je prastari san o novom čovjeku. D. se pozivao na Bibliju i citirao Knjigu postanka: načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična.

Rastali smo se. On je bio zadovoljan, a ja iscrpljen i potišten.

Vidjeli smo se još četiri ili pet puta i uvijek na različitim i skrovitim mjestima.

Nije od mene tražio da mu iznosim podatke, mogu reći da više i nije slušao, niti je odgovarao na pitanja; vodio je monolog. Bilo je sve manje podataka o naoružanju i vojnim bazama, o sovjetskim prednostima u kozmosu, a sve više smušenih ideja o “cjelokupnosti stvorenoga”, o gradovima i pustinjama u kojima se kuje novo jedinstvo.

Prošlo je šest mjeseci, a o njemu ništa nisam znao, ne samo ja, nego nitko iz kruga u kojem smo se prije kretali. Onda sam jednog dana pred zgradom

SUP-a u Ulici 29. novembra sreo školskog druga s kojim se nisam vidio najmanje

desetak godina. Završio je pravo i zaposlio se u SUP-u. Pozvao me u svoj ured, želio mi je nešto reći. Kada sam ušao u zagušljivu prostoriju, zapahnuo me težak i ustajao kancelarijski zrak unatoč tomu što je prozor bio odškrinut.

Dvojica službenika sjedila su jedan nasuprot drugome, pognuti i zadubljeni u svoje spise.

“Znate li tko je ovaj čovjek?” rekao je moj drugar.

Obojica su podigla glave i zagledala se u mene. Jedan je bio razrok, a drugi blijed i mršav kao asket.

“To vam je onaj što radi za Intelidžens-servis”, rekao je i ponudio mi da sjednem.

“Još da privedemo i Kardelja, pa su obojica u našim rukama”, dodao je službenik asketskog izgleda.

Smijali smo se, a onda su mi objasnili da je moj prijatelj D. pismeno dostavio SUP-u da radim za britansku obavještajnu službu. Isto upozorenje poslao je i za Kardelja. Rekli su mi da je odjavio telefon, da se zatvorio u stan i piše pisma Brežnjevu.

Istog dana poslije podne, kao da sam ga prizvao, pojavio se u samoposluživanju u Gospodar Jovanovoj ulici. Bio je otežao, kratko očištan i neobrijan, nadutih podočnjaka. Krišom sam gledao kako pohlepno slaže namirnice u košaru. Dok je uzimao kruh, osvrnuo se i ugledao me. Razrogačio je oči, kao da je ugledao opasnu zvjerku. Zapjenio je i podviknuo glasno:

“Ne prilazi mi, špijunu!”

Bilo mi je neugodno pa sam se odmah udaljio, ostavio svoju košaru i neobavljena posla napustio samoposluživanje.

Moj prijatelj D. dospio je u zatvorsku duševnu bolnicu. Ondje je napisao roman Riječi izgovorene u ropcu. Vidio sam taj rukopis kod našeg zajedničkog prijatelja, odvjetnika Barovića, koji ga je povremeno posjećivao. D. mu je

ostavio u nasljedstvo rukopis i rekao:

“Ovo zapečati do moje smrti.”

To je bio nečitljiv i aljkav rukopis, na pojedinim stranicama razabirala se samo brojka 1948; najvjerojatnije godina kojom se roman bavio. Čitljivo je bila ispisana samo posljednja rečenica: voda se popela do grla. Na kraju se potpisao, a onda je precrtao potpis i stavio križ kako to čine nepismeni.

Umro je 19. prosinca 1974. godine. Tada je pao snijeg, zemlja se zabijeljela. Na pokopu je bilo malo ljudi; mnoge sam od njih poznao ili već negdje sreo. U

kapeli, kraj odra, stajala je krupna žena u crnini s prozirnim velom preko lica.

Uz nju su bila dva tupa ravnodušna muškarca. Kada je sanduk položen u zemlju, nitko nije riječ izustio, niti je za njim bacio cvijetak ili šaku zemlje. Brzo se smračilo pa se i pratnja odmah razišla. Potrčao sam prema tramvaju, pobjegao sam od groblja i tmine koja se širila i halapljivo gutala pahuljice. Bijah se skupio na sjedalu kad netko spusti ruku na moje rame i reče:

“Mi ništa ne znamo jedni o drugima, a mnoge tajne odlaze s nama u grob!”

Ugledah čovjeka koji se na pogrebu vrzmao oko mene, a u dva-tri me maha i dotaknuo, čak je želio zapodjenuti razgovor. Sada sam bio raspoložen da popričamo o svemu, pa i o smrti; htio sam ga pozvati da sjedne, ali njega više nije bilo u tramvaju. Ruka tog neznanca, koja se maloprije spustila na moje rame, pritiskala me sve vrijeme kao težak nadgrobni kamen. Tko je bio taj čovjek?

Posljednja večera

Prodorno zvonce na vratima trgnulo me iz čvrsta sna. Probudio sam se i pogledao na sat; bilo je tri po ponoći. U susjednim stanovima čuo sam nerazgovijetne, pospane i tvrde noćne glasove. Negdje u prizemlju plakala je beba. Netko je puštao vodu u WC-u; to je u ovo doba bilo zvučno. Na te šumove nikada nisam obraćao pažnju, ali sada je klokotalo i kroz cijevi u mom stanu. Zvonce se drugi put oglasilo. Ustao sam, prišao vratima i upitao:

“Tko je?”

Glas s druge strane bio je suzdržan, kao da vodi računa o susjedima, gotovo tajanstven. Jedva sam razabrao da je policija. Što će u ovo doba? Otvorio sam vrata i ugledao sredovječnog čovjeka. Učinilo mi se da ga poznajem, kao da sam ga viđao u Gradskoj kavani, ali kad je ušao i skinuo kačket bilo mi je jasno da ga prvi put vidim. Lice mu je bilo mršavo, oči boje višnje, vrlo prodorne i žive, kosa prorijeđena, sijeda i kratko šišana. Na sebi je imao mantil bež boje, elegantan i moderno krojen. Pokazao mi je svoju legitimaciju i predstavio se kao istražitelj Kapetanović. Odmah sam htio upitati što sam skrivio, ali takvo pitanje bilo je suvišno. Bolje se strpjeti i njemu prepustiti da to objasni. Prišao je pisaćem stolu, otvorio ladicu i počeo premetati i čitati moje papire. Htio sam mu pomoći, ali opet sam se suzdržao. Snužden, u pidžami, sjeo sam u fotelju i gledao istražitelja kako lista moje bilježnice i zagleda svaki papirić. Iščekivao sam da nešto progovori, ali on je, očigledno namjerno, odugovlačio, pa je tišina postala mučna i neizvjesna. Kad je završio s premetanjem ladica, usredotočio se na moju kolekciju crteža, pažljivo ih je zagledao izbliza, a onda poizdalje.

“Lijep ti je ovaj Šejka”, rekao je. “Glavurtić je morbidan, ali je majstor”, rekao je i zagledao se u mene; mora da je čitao strah s mog lica.

Bio sam uznemiren, ali ipak toliko priseban da se ne upustim u suvišan dijalog.

Vodio sam računa da ne napravim neki smeten pokret.

“Glavurtić je katolik?” upitao je.

“Nadam se da to nije zabranjeno”, rekao sam.

“Tko kaže da je zabranjeno? Ništa nije zabranjeno ako ne ugrožava druge.

Inače, veliki talent”, rekao je i zašutio.

Htio sam predložiti da što prije počne s ispitivanjima, da me uhiti i vodi u zatvor, ali sam opet uspješno vladao sobom i svojim postupcima. On je i nadalje otezao i postizao onu nužnu napetost. Činilo se da ga više zanimaju slike, knjige, predmeti na policama nego ja. Pa ipak nisam izdržao, nisam se mogao nositi s njegovim iskustvom, pa sam upitao:

“Jesam li uhapšen?”

“Mnogo se govori o tebi i to na svim nivoima. Kao što znaš, ni novine te ne štede. Izašao je u Politici i feljton o tebi u dva nastavka. Mnoge si ogorčio svojim pisanjem. Knjige bi trebale donositi radost ljudima, a ne da ih bacaju u očaj. Bar ja tako mislim. Pročitao sam i ja neke knjige, nisam nepismen. Obuci se, čekam te dolje, u kolima. I nemoj dugo.”

Nije htio liftom. Čuo sam njegove korake na stubištu sve dok nije izašao. Samo u jednom stanu susjedne zgrade gorjelo je svjetlo. Negdje podalje čula se uzbudljiva noćna vožnja. Obukao sam se, zaključao vrata, pozvao lift i sišao pred zgradu. Njegov fiat 1300 otisnuo se blagom strminom, gotovo nečujno, do ulaznih vrata. Bio je sam u kolima. Žar cigarete sijevnuo je, opušak je izbačen kroz prozor i raspršio se na pločniku. Tek kada sam ušao u kola, upalio je motor. Vozio me prema centru.

Beograd je u ovo doba bio prazan, ulice oprane, a prolaznici rijetki. S vremena na vrijeme projurio bi poneki GSP-taksi. Jedan vojnik ljubio se s Cigančicom, a dvojica pozornika pojaviše se iza ugla; promatrao sam njihov gegav hod. Kad smo krenuli prema Centralnom zatvoru, obuzela me nelagoda pa i blaga

drhtavica. Srce je tuklo i pojačavalo zebnju. Dok je vozio pogledavao je prema meni. Stigli smo u Bačvansku ulicu, blizu CZ-a. Usporio je, a onda

se predomislio, naglo dodao gas i dovezao me u park Šumice. Uzeo je fascikl sa stražnjeg sjedala i rekao mi da izađem.

Hodali smo kroz park, bilo je mračno i pusto. Sjeli smo na klupu. Prostor oko nas osvijetlio je baterijskom lampom, a onda ju je uperio u moje oči; mora da je u njima vidio strah. Požalio mi se da već noćima ne spava i da se svim silama bori da povрати san. Tvrdio je da je nesanica razorila njegovu izdržljivost i da utječe na koncentraciju koja mu je nužna u ovom poslu. Još samo da okonča moj slučaj, pa će u mirovinu. Pravdao se da mora obaviti dio posla kojim nije oduševljen, ali on je cijelog života provodio zamisli drugoga. Jadao se na život i malu plaću, a ponajviše na zatrovane međuljudske odnose. Pored toga bio je uvjeren da ima tumor i da otuda dolaze njegove teške glavobolje. Najviše je strepio za starost, pogotovu kad je čovjek samac i kad onemoća.

“Sjećaš li se one Kafkine priče Stari momak Blumfeld? Ponekad i mene zadese nevolje tog Kafkinog junaka. I po mojoj sobi često skakuću dvije loptice, a noću netko kuca na vrata. Tuga samačkog života. Vraćaš se kući, nosiš tri jabuke u vrećici i znaš da te nitko ne čeka. Nema žene da se priljubiš uz nju. I kako reče Kafka: diviš se tuđoj djeci.”

“Niste nikad bili oženjeni?” upitah.

“Ne, nikad. Posvetio sam se revoluciji, ona mi je bila sve: i žena i ljubavnica, pa ako hoćeš i kurva.”

Nakon što se izjadao prešao je na moj dosje. Sumnjao je da raspolaže cjelokupnom dokumentacijom, ali u fasciklu ima dovoljno argumenata; ovo ispitivanje pokazat će koliko su valjani. Bilo je prohladno, iako je bio rujan i ljeto još u jeku. On je izvukao jedan papir i osvijetlio ga baterijom. Bio je to izrezak iz Washington Posta, tekst Dana Morgana pod naslovom Hot summer for

Yugoslav writers, od 9. srpnja. Tamo je, pored ostaloga, pisalo da me ratni veterani napadaju kao antikomunista, traže zabranu knjige i krivično gonjenje.

Istražitelj Kapetanović govorio je o povezivanju opozicije čak i kad je na različitim osnovama. Zanimalo ga je koliko imam udjela u tom tekstu i kakva je sprega između mene i profesora Pavlovića, budući da g. Morgan u istom članku piše o njemu kao optuženom profesoru koji svojom pogubnom ideologijom truje studente. Objasnio sam mu da nemam utjecaja na dopisnika Washington Posta, a s Pavlovićem sam prijatelj.

“Znači, ti si ga kao prijatelja udjenuo u svoju rubriku Noćnik koju si vodio u Književnim novinama 1968. godine. Ovdje profesor Pavlović izjavljuje da su studentski događaji bili eksplozija na zafarbavanoj kartonskoj fasadi. Tu lijepo piše: ‘Puklo je, pukotina je ostala i svi su svesni da ta fasada nije zid, nije građevina, nije velelepni dvorac, nego jedna lažna Potemkinova kulisa.’ Dakle, molim lijepo, sve ono zbog čega smo se žrtvovali, zbog čega sam, na kraju krajeva, ostao neženja - sve je to, prema profesoru Pavloviću, samo lažna Potemkinova kulisa!”

Spustio je šaku na papire i fascikl, časak-dva razmišljao, a onda podigao oči prema meni.

“I sad mi još kaži da niste istomišljenici”, rekao je. “Hoću da mi potvrdiš je li ovaj nastrani profesor naš neprijatelj!”

“Je li za vas neprijatelj onaj tko drukčije misli?”

“Ne isljeđuješ ti mene”, podviknuo je. “Odbio si posvjedočiti. To mi je hvala što prema tebi ljudski postupam. Budi pametan: tvoja je sudbina u mojim rukama!

Ja mogu okrenuti ploču i uvrnuti šiju, pa i stegnuti jaja, a tada svatko propišti.

Lako mogu dobiti od tebe i ono što ne tražim. Ovo je Balkan, momče! Ovdje mrak začas proguta!”

Naglo je poskočio, više uvrijeđen nego ljut, pokupio svoje stvari i udaljio se

prema kolima. Ostavio me na klupi u parku; nije se ni osvrnuo. Nisam znao kako da se ponašam, mislio sam da će se vratiti i da me ovako provjerava glumeći uvrijeđenog. Sjedio sam na klupi i gledao kako se iznad visokog drveća prosvjetljava nebo, a zora već najavljuje vedar rujanski dan. Opet sam se stresao, zubi su mi cvokotali. Ustao sam i krenuo iz parka. Sada su se prolaznici žurili, a pločnikom su odzvanjale potpetice ugostiteljskih radnica i prodavačica.

Pred jednim marketom stajale su gajbe mlijeka i jogurta. Lak povjetarac donosio je miris voća s tržnice. Već su se gasile ulične svjetiljke. Na cesti je ležala pregažena mačka. Prošao je prazan autobus. Ondje gdje je osvjetljen broj i linija na kojoj vozi, pisalo je: za garažu. Stigao sam kući, isključio telefon i odmah zaspao. Sanjao sam one dvije Kafkine loptice kako skakuću po mojoj sobi. Činilo mi se da netko dugo i uporno kuca na vrata. Probudio sam se oko dva sata poslije podne.

Prošlo je nekoliko dana, a istražitelj se nije javljao. Neka me zebnja stalno obuzimala, živio sam u iščekivanju njegova poziva. Navečer sam donio odluku da oputujem iz Beograda, a već ujutro, negdje oko deset sati, istražitelj se javio. Bio je ljubazan i dobronamjerman, žalio se na nesanicu i samački život.

“Bi li ti sad mogao doći u moju kancelariju”, rekao je. “Znaš gdje je to? Ma ne”, predomislio se, “zašto da se ponašamo birokratski, bolje da se nađemo u kavani Drina.”

Stigao je prije mene i čekao me nestrpljivo. Bio je sportski odjeven, na sebi je imao jaknu i traperice. Prije nisam zapažao prsten na njegovoj ruci; sada se poigravao njime. Ponudio me cigaretom i naručio dvije kave.

“Nastoj da ne ideš iz Beograda”, rekao je. “U protivnom ću izdati tjeralicu.”

“Trebam li se javljati svakog dana?” upitao sam.

“Javljat ću se ja tebi”, rekao je. “Ovaj slučaj počeo je naopako. Ili sam ti ja sklon, ili imaš privilegij kojeg nisam svjestan.”

Dao mi je posjetnicu i upozorio me da je tu samo adresa i kućni telefon.

Naglasio je da sam jedan od rijetkih ljudi koji mogu dobiti njegov broj.

Stanovao je u Novom Beogradu.

“Čeka me mnogo obaveza”, rekao je, ustao od stola, pozvao konobara, platio i pozdravio se sa mnom.

I opet se nismo čuli ni vidjeli puna tri tjedna. Jednog popodneva iznenada je banuo u moju sobu. Zatekao me s curom. Bio je stidljiv, iako radoznao. Rekao je da će ostati kratko i da ima jednu molbu.

“Želio bih da izađemo zajedno u Klub književnika”, rekao je. “Tamo sam te prvi put vidio. Bio si s glumcem Perovićem. To je moj omiljeni glumac. Htio bih da me upoznaš s njim. Eto, to je sve. Pa ti odluči kad možeš.”

Prihvatio sam da izađemo iste večeri. Našli smo se pred Klubom. On je bio elegantan, u odijelu od listera tamnoplave boje. Imao je kravatu s cvjetićima i zlatnu dugmad na manšeti košulje. Dobili smo stol u kutu. Predložio sam da bude moj gost, ali je odbio.

“Ispalo bi da me potkupljuješ”, rekao je.

Večerali smo i razgovarali o svemu, a ponajmanje o mojim političkim grijesima.

Povjerio mi je svoje nedaće sa ženama i raskid s porodicom. Imao je dvije sestre, brata i majku, ali ih nije vidio još od 1946. godine. To se raspalo bez svađe i mržnje.

“Možda bi mi mogao pomoći da se oženim”, rekao je u jednom trenutku dirljivo i iskreno.

Glumac Perović te večeri nije navraćao u Klub. Bilo je malo poznatih, tako da smo sve vrijeme bili sami. Hvalili smo kuhinju Kluba književnika i popili dvije boce burgunca. Nakon kolača i kave izašli smo. Noć je bila blaga i topla, iako je već započelo jesensko razdoblje. Šetali smo dugo, a on je te večeri bio raspoložen i govornjiv.

“Većina od nas provede svoj vijek u dvoličnosti”, rekao je. “Kao mlad bio sam sličan tebi, pisao sam i pjesme o beznadu. Također sam bio nihilist. Ali revolucija me usmjerila, nešto mi je uskratila, ali mnogo više dala. Vidiš, sud o tebi i tvojim stavovima donijet ću po svojoj dužnosti, ali ne i po svojoj savjesti.

Možda se s tobom i slažem, ali sam tu da gušim tvoje neslaganje. To je nezahvalna uloga, ali uzde netko mora držati. Da Staljin nije bio jaka ličnost i, u povjerenju, veliki čovjek, Rusija bi se raspala na desetke frakcija. Pa i naš Ranković bio je pošten, to kažem samo tebi, a smakli su ga jer im je smetao.

Nakon njegova pada mnogi su ljudi otišli razočarani i poniženi. Nekoliko godina kasnije to nam se osvetilo, dobili smo šezdeset osmu, pa sedamdeset prvu. To su sve posljedice popuštanja. Ti se čudiš i ljutiš što se policija brine o kulturi.

Mora tako. Pa nije Staljin pisce likvidirao zato što je manijak ili što mrzi literaturu! Sam je bio pisac, mnogo je čitao i bio obrazovan, ali je znao da su oni nepouzđani i da kad-tad posumnjaju u sve, pa i u autoritet. Ja staljinist nisam, ali vjerujem da liberalizam nagriza zdravo tkivo i treba ga u korijenu sasjeći. Sad sam ja dobio tu nezahvalnu ulogu da sasiječem tebe i ograničim tvoje moguće utjecaje. Dakle, potrebni su nam i policajci duha, a ne samo kriminalisti.”

Pogledao je na sat i zaprepastio se da je kasno. Rekao je da mu vrijeme sa mnom leti i da ga to zabrinjava. Na rastanku sam se uljudno zahvalio na večeri, a on je požurio za taksijem. Uvijek se razidemo bez dogovora, a to unosi novi nemir. Zaželio sam da me već jednom uhiti.

Proteklo je još nekoliko neizvjesnih dana, a onda je došla subota. Javio se poslije podne.

“Mi se, evo, zbližavamo, umjesto da se među nama pojačava razdor”, rekao je.

“Večeras stvari završavamo. Pa i ako bude sve spremno za tvoje hapšenje, učinit ću da se to dogodi za dan-dva dok ne posvršavaš svoje poslove. Je li

pošteno?”

“Da, pošteno je”, zacvilio sam drhtavim glasom.

“Onda večeras kod mene oko osam sati”, rekao je. “Čekam te.”

Objasnio mi je kako da nađem ulicu i koji autobus hvatam za Novi Beograd.

Odmah nakon poziva izašao sam u grad. Bio sam potišten, lunjao sam ulicama i svratio u antikvarnicu. Dok sam listao i pregledao neka stara izdanja, zapazio sam da mi drhte ruke. Taj osjećaj da ću već za dan-dva biti u zatvoru toliko me uznemirio da nisam bio u stanju pozdraviti poznanika, a od prijatelja sam pobjegao i pretrčao ulicu. Ništa nisam poduzeo, nikomu se nisam obratio, a imao sam prijatelja kojima bih se mogao izjadati i koji bi mi sve vjerovali. Nisam ni u svoju bilježnicu ništa zapisao što bi poslužilo kao neki dokaz u slučaju da mi se zamete trag.

I dok su me svakojake misli mučile, najednom sam se prisjetio starog prijatelja B. Z.-a, iako ga dugo nisam vidio, možda već dvije godine. Svojedobno sam mu pomagao oko knjige Ratne uspomene i umnogome poboljšao njegov stil. B. Z.

je radio u gradskom SUP-u kao načelnik kadrovske službe. Stanovao je u Prizrenskoj ulici. Pozvonio sam i zatekao ga u subotnjem obiteljskom okrilju.

Začudio se, ali i obradovao mom posjetu. Predstavio me rođacima koji su se tu našli, a onda smo se osamili. Ispričao sam mu sve, do u potankosti. Držao je šaku na ustima i slušao me. Ponekad su mu se širile zjenice, jedno oko mu je suzilo i u nekoliko navrata doticao ga je dlanom. Na kraju je sklopio šake na potiljku i zavalio se u naslonjač.

“Napiši prijavu i strpat ćemo ga u zatvor”, rekao je. “Znam o njemu sve. Poslije Rankovićevog pada šutnut je iz službe, malo je falilo da ode u aps. To je nesretnik, ali nije budala, pa smo ga spasili i otjerali u penziju. A to što sam čuo, govori mi da nije pri čistoj pameti. Žaloso je to, ali nešto bi

se moralo učiniti. To su opasne stvari koje katkad krenu naopako. Ako hoćeš, sad ću ga

nazvati i zaprijetiti mu!”

Zamolio sam prijatelja da ništa ne poduzima, sam ću ovo privesti kraju. Još sam tu kratko sjedio, miran i lišen one domaloprijašnje tjeskobe. Oprostio sam se od B. Z.-a, zahvalio sam mu i veselo odskakutao niza stube. Sad mi je vreva grada godila, sve se preokrenulo. Osjećao sam bliskost s drugima i radovao se da što prije vidim svoga nesretnog istražitelja. Stigao sam točno u osam i pozvonio na vrata. Otvorio mi je mlad milicionar, a iz pozadine se pojavio i moj istražitelj; zakopčavao je dugmad na manšetama košulje. Izbjegavao je gledati me u oči kao da mu je neugodno zbog milicionara. Stol je bio postavljen za večeru, ali samo za dvoje. U svijećnjaku su bile pobodene tri nove svijeće. Bilo je svih pića i različitih vina.

Rekao je da je cijelog dana kuhao i da se nada da će mi se svidjeti njegova kuhinja. Osjećao sam sažaljenje i nisam bio nimalo veseo. Svi smo mi podjednako osamljeni, mislio sam. Pa ipak sam se prerano odao i bez straha i nelagode upitao:

“Zar će me hapsiti ovaj dječak?”

Mladić se osmjehnuo, a istražitelj je sjeo. Zapalio je cigaretu, potegnuo nekoliko dimova i ugasio je. Reкао je da je momak njegov nećak, s njim jedino održava obiteljske veze i pomaže mu dok se školuje. Dao mu je nešto novca i ispratio ga. Bilo je dovoljno da izustim tih nekoliko riječi pa da iskusnom istražitelju sve postane jasno. Gledao me i nešto se dvoumio. Između nas više nije bilo ničega.

Spustio se skrušeno u fotelju, pokrio je lice rukama i smogao snage da izusti:

“Eto, ovo je naša posljednja večera.”

1975.

Spas

Dok se penjem izlizanim skalinama, ugodan osjećaj: stotinama godina tuda su gazile ljudske noge, noge hodočasnika, bose, u sandalama, u različitoj obući; tuda su klecale naviše i naniže, jedne čilo i lako, a druge umorno, tromo i uz počinke, ali sve me to u ovom trenu ispunjava radošću što će i moje noge i moja obuća pridonijeti da se stube uglašaju. A kada se jednom nađemo pri dnu stubišta, nemoćni da se uspnemo, imat ćemo taj osjećaj da smo bili graditelji, da smo i mi hodajući nešto oblikovali i ovim skalinama dali vječnu Formu.

Razgovor u katedrali

*

“Ponekad mi se čini da je sve što pišeš zahvaćeno iz mraka”, reče o. Leon.

*

“Zašto pišem? Razumije se da to pitanje postavljam sebi, a pitajući se odgovaram: jer se opet gušim! Pišem i stoga što me nešto nejasno uznemiruje.

Pišući stalno pitaš samog sebe: zašto pišeš? Pitajući se pišeš da bi odgovorio i na to pitanje, a usput, pišući, otkrivaš kako se svakodnevno ruše i osipaju tvoji temelji. Dakle, pišući se pitam, a pitajući se odgonetam!”

*

“Pisanje je, uostalom, još jedina tvar koju promatraš kroz djelovanje. A pisac se pita: čemu pisci? I dok mnogi pokušavaju odgovoriti, on zaprepašteno gleda svijet oko sebe i na koncu duhovito odgovara sebi samom: pisci i služe zato da bi se pitali čemu pisci!”

*

“Pisac uvijek stoji pred tom dilemom: pisati ili ne pisati. Međutim, stalno piše i time potire samu prirodu tog pitanja. Što je pisanje? Je li to ono što Kolakowski iznosi za filozofsku praksu da je to jedan dobro utvrđen običaj. Takav odgovor piscu bi se učinio nedostatnim, jer bi mu ukinuo pitanje bez kojega, vjerojatno,

ne bi bilo pisanja.”

*

“Vjerujem, također, da i sam danomice ispisujem jednu beskrajnu povijest stradanja, a u osnovi toga uvijek je ista priča, možda baš o Kristu. Nju često variram, katkad uspješno, a katkad, bogme, neuspješno.”

*

“Krist je univerzalni model i to u rasponu od najuzvišenijega do najnižega, ako je Bog gornja točka, a Čovjek donja”, reče o. Leon.

*

“Prije nekoliko dana izašao sam iz zatvora i napisao dramski tekst Isus na koži.

U sobi sam bio s mladićem koji je od svojih dvadeset sedam godina života već šest proveo u zatvoru. Na prsima je imao u tetoviranog rasetoga Krista. Kad sam ga upitao zašto je baš Krista izabrao za ures svojoj koži, odgovorio je: to je jedini dokaz da sam ljudsko biće.”

*

“Claudel savjetuje pjesniku da se zatvori u svoju crkvu, u crkvu svoga duha i da blagim glasom, oslušujući Glas u sebi, priopći pjesničkim jezikom sve što Glas unutarnji kaže da je istinito, a to istinito Glasu unutarnjem oglasio je Glas Božji!”

*

“Claudel veli da je poezija uspomena na zatvorenu crkvu”, reče o. Leon.

*

“Posvećujem dvije pjesme o. Leonu. Prva je napisana 1969. kad smo se sreli u Dubrovniku i otada, usprkos mnogim neslaganjima, to prijateljstvo traje. Druga je napisana za ovaj susret. Da ih pročitam?”

*

“Pjesma je kao molitva i uvijek dobro dođe”, reče o. Leon.

VRAĆAMO SE STARIM MOLITVENICIMA

Mi ljudi sa sela divimo se

Slatkorječivim građanima,

Šarmu gospodica.

To je naša prostodušnost.

Mi smo slušali riječi,

Na koljenima, u tišini selâ,

U našim južnim perivojima.

Za nas ljude sa sela

Riječ je velika i zadana,

Zato se nježno ophodimo

Sa slatkorječivom gospodom,

Jer smo se učili smjernosti

U miru našeg doma.

Mi smo na koljenima slušali riječi -

Riječi istine,
Stoga smo naviknuti da se divimo
Sve dok krasnorječiva gospoda
Ne počne s prodikama.
Onda se razdvajamo,
Vraćamo se razočarani
Našim starim molitvenicima.

Claudel kaže:

“Slijedi Evanđelje koje upućuje
Da se zatvore vrata tvoje sobe.”

KONAČNO ZADRŽAVANJE U VREMENU

Svi nose grozdove i prolaze,
Vraćaju se iz vinograda.
I onaj momak, u sakou od velura,
Izbačen iz ljubavne postelje.
Dječak umoran od branja oraha,
Zaspiva na rubu trpeze.
Pastir će uskoro rasjeći maslinu
Kao oko u Andaluzijskom psu.
A sve je usmjereno na molitvu,

Jer je najpogodniji čas za to.

Pohvala vrijednostima, stvarima

Sretno dovršenim; molitva Bogu.

Konačno zadržavanje u vremenu.

(1975.)

Adrijana i Tonka

Dobro sam poznao Adrijanu i njezinu kćer Tonku, često sam s njima sjedio u dnevnoj sobi, a ponekad stajao leđima prislonjen uz kaljevu peć. Pomagao sam im oko loženja, čistio sam tu peć i iznosio pepeo. Kartali smo utroje za okruglim stolom; najčešće smo igrali remi, a dok sam bio na poslu one su bacale pasijans. Živio sam u suterenu, u sobici, a sada sam i ja ostario, premda nisam Metuzalem, samo mi zglobovi otiču, bole me palčevi ruku i nogu, kao da imam giht. Ne tajim da sam došljak, ali nikako nisam seljačina, štoviše zanimljiv sam čovjek. Bio sam i u zatvoru kao sitni kriminalac, manje-više džepar; to je bilo davno, u ranoj mladosti, u osamnaestoj godini. U zatvoru sam naučio mnogo trikova s kartama, pa sam to umijeće demonstrirao staricama koje su se iskreno divile i zbog toga me cijenile.

Kad rekoh staricama, onda je red da navedem njihove godine. Adrijana je imala devedeset dvije, a njezina kći Tonka sedamdeset četiri. Obje su bile živahne i vedre starice, s njima je bilo zabavno, pa bih kod njih uvijek predahnuo i opustio se nakon svakidašnjeg posla u skladištu gdje sam izdavao, mjerio i rezao željeznu armaturu. Nije mi bilo teško donijeti im ručak iz menze, ponešto im kupiti na tržnici ili iznijeti drva i složiti ih u sanduk na balkonu. Kad bi pao snijeg, ja sam ih vodio u šetnju i pazio da se ne poskliznu. Voljele su slatkiše, često su mijesile kolače i tada su se oko sastojaka i mjerica najviše svađale.

Kći Tonka imala je dva braka, ali je bila nerotkinja. U svađama s majkom znala je reći:

“Pokopala sam dva muža, pa ću i tebe!”

Kad bi se nadurile jedna na drugu, mogle su i po dva mjeseca ne progovoriti.

Mnogo sam ih puta mirio i nasmijavao. Također sam ih pratio kad su išle na groblje, nosio sam njihove torbice, kupovao svijeće, a u tramvaju često dizao

galamu na one dripce koji nisu htjeli ustupiti mjesto staricama. Imale su nešto ušteđevine, ulagale su u banku dio prihoda od iznajmljivanja stana koji je bio Tonkino vlasništvo u jednom primorskom gradu. Putovao sam u taj grad da bih naplatio dugove od stanara, brinuo se oko njihovih kamata i štednih knjižica, te oko računa za struju i komunalnih troškova. Ništa nisam činio iz bilo kakva interesa i nikada ih nisam ni za jedan novčić zakinuo, čak ni onda kad su bile senilne. Jednom sam se našao u vrtlogu njihove oštre svađe, letjeli su i tanjuri, a Tonka je tada podviknula:

“Ova će me moja kći otjerati u grob!”

“Tvoja kći! Pa to je tvoja majka!” rekoh.

“Pusti je. Ne zna što priča. Žvampila je!” reče Adrijana.

“Čuo si je. Vrijeđa majku. Bog će te kazniti, dijete!”

Najednom sam shvatio da je to za mene zgodna zabava, pa sam sve više sudjelovao u tim pomutnjama. Poigravao sam se njihovom senilnošću, ali ne iz zloće, već stoga što su te male zgode unosile vedrinu u moj unutarnji život.

Oduvijek sam znao da nije pošteno uživati na račun nečijih nedostataka, ali nisam mogao odoljeti toj strasti. I dok sam hodao ulicom ili u skladištu vukao željezne šipke, prisjetio bih se neke njihove zgode i počeo se smijati. Adrijana je bila bistrijeg uma, ali i ona se dala pokolebati. Jednom sam igrao briškule s Adrijanom kad je zazvonio telefon. Podigao sam slušalicu. Javila se Tonka, bila je u posjetu kod neke prijateljice.

Rekoh:

“Adrijana, mama je na telefonu!”

“Mama!” začudi se Adrijana. “Oh, Bože, nismo se čule barem trideset godina.”

Bilo je mnogo humora, ali ja sam se do suza smijao kada sam zatekao Adrijanu kako uspavljuje Tonku kao bebu, gura joj palac u usta, a ona ga slatko ćuća.

Oko hrane sam također zbijao šale. Objedujemo zajedno, jedemo pečeni

krumpir, sir i vrhnje, a ja sve izokrenem pa kažem da su ukusni ovi njoki preliveći umakom od rajčica. One se na trenutak zamisle, a onda razvezu priče tko pravi bolje valjuške ili okruglice od sira, najzad se posvađaju tako da ja presudim koja je bolja, majka ili kći. To je bio zgodan moment da ponovno unesem zbrku i pomutnju tko je tko.

Te dvije starice ispunile su mi život tako da je bilo mnogo radosnih trenutaka.

Postao sam ovisan, trčao sam k njima čak iz ljubavne postelje. Žurio sam da otpratim dragu kako bih što dulje bio sa svojim bakicama, igrao karte i šalio se s njima.

Tonka me katkad zvala imenom svog dragog, ali i imenom svog oca. I Adrijana me jednom pomilovala i rekla:

“Mužu moj!”

No kada bih sve doživljao s njima ispričao ili zapisao, bilo bi zabave za veliko društvo. Ali i meni je vrijeme ograničeno, pa hitam preskačući mnoge bizarne i smiješne priče. Ima detalja koje ne bih nikomu povjerio, a u neke stvari, iz obzira i uljudnosti, ne smije se dirati.

Adrijana je nazebla, vrućica se popela na trideset devet stupnjeva, a izgubila je i tek. Pozvali smo hitnu pomoć, Tonka je razgovarala

telefonom, opisala je stanje bolesnice, hripanje iz pluća, suh kašalj, vrućicu i buncanje.

“Tko brine o njoj?” upitao je glas s druge strane.

“Ja. Tko bi drugi. Njezina majka”, rekla je Tonka.

“Nisi ti meni majka”, pridigla se Adrijana.

“Ne huli, kćeri moja. Ne huli”, rekla je Tonka.

Stigla su kola hitne pomoći, bolničko osoblje nije imalo razloga baktati se tim pitanjima tko je tu majka a tko kći; to je možda meni bilo važno, za zabavu i užitke, a i za njih dvije kao povod svađama. Liječnica se obratila Tonki:

“Vaša kći mora u bolnicu!”

“Nisam ja njezina kći, ja sam joj majka”, rekla je Adrijana.

“To je vaša stvar, vi se nagodite što ste jedna drugoj, ali ova starica mora u bolnicu. Ima pleuritis”, rekla je liječnica.

Stajao sam blizu i nisam ih prekidao, jer sam se nadao zanimljivoj svađi.

Adrijana je imala mnogo svojih ludih mušica, ali je bila posve sigurna da Tonka nije njezina majka. To je odbijala čak i onda kada bih joj ubacio crv sumnje i ostavio je nasamo da razmisli o toj mogućnosti. Svaki put odbacivala bi to na isti način:

“Ne i ne, to ne može biti! Ne znam je li Tonka moja kći, ali znam da mi nije majka!”

Za dugih zimskih večeri, kartajući se, znali smo razglabati o tome je li Adrijana uopće imala majku ili ju je roda donijela. Tonka bi se tada naljutila i počela grditi nezahvalnu Adrijanu u kojoj nema nimalo kćerinske ljubavi prema majci.

Doduše, ni Tonka nije uvijek bila sigurna da je Adrijana njezina kći, a bilo je dana kada ju je zvala: mama, majčice, i tepala joj sve dok ne izbije nova svada.

Začudo, najmanje su griješile s kartama, ali kad bi došlo do zbrke, tada bi razbacale špil i povukle se svaka u svoju sobu.

Adrijanu smo smjestili u bolnicu, Interni odjel. Ležala je u sobi s četiri bolesnice.

Za dan-dva vrućica je snižena, a oporavak je tekao uspješno. Posjećivali smo je nedjeljom i četvrtkom. Tonka bi joj uvijek spremila neke od njezinih omiljenih slatkiša, a ja sam kupovao napolitanke i naranče. Donosili smo joj rublje, lak za nokte, štampu i sve što bi poželjela. Pa ipak su se dva posjeta završila prepirkom, a jedan svadom u kojoj majka i kći nisu birale riječi. Mogao sam ih smiriti, imao sam utjecaja na njih, ali kad sam vidio da pristižu bolesnici iz susjednih soba, nisam im želio uskratiti zabavu.

“Hi, hi, još ostavljaš odrezane nokte u pepelu”, cerekala se Adrijana s bolesničkog uzglavlja.

“Da si bila dobra, ne bi upropastila dva braka, nerotkinjo”, kriještala je Tonka.

“Aha, da sam nerotkinja, ne bih rodila takvu zloću!”

I dok se Adrijana lagano oporavljala, Tonka je slabjela. To je bilo naglo; za samo jedan tjedan ona je smršavjela i malaksala. Boljela su je prsa, a hladan ju je znoj probijao. Iako je bila onemoćala, željela je da posjetimo Adrijanu. U

tramvaju joj je pozlilo, žalila se na vrtoglavicu, a u dva maha naslonila se na mene. Pridržavao sam je i pomagao joj do Internog odjela. Sjela je kraj svoje majke i slabašnim glasom izustila:

“Što ako ti umrem, kćerice? Što će biti s tobom, jadvnice moja?”

Obje su šutjele, a Adrijana je svojom suhom rukom dodirnula lice svoje kćeri.

Nježno su se rastale. Tonka je umrla na mojim rukama. Okupao sam je i obukao za pokop. Adrijani ništa nisam rekao, pa je saznala za Tonkinu smrt nakon što je izašla iz bolnice. Mirno je to primila i rekla:

“Takav je život. Umiru roditelji, a umrijet će i djeca.”

Naručila je vijenac i dala natpis za vrpce: mojoj miloj majci Tonki od kćeri Adrijane. Nisam je ni pokušao razuvjeriti, samo sam rekao:

“Žalit ćemo Tonku bilo da je kći ili majka, zar to nije svejedno?”

“Da”, rekla je Adrijana, “ponekad je kći bolja majka i od majke.”

Nakon tri tjedna umrla je i Adrijana. Sve ostalo već sam ispričao. U mom životu odavno nema vedrine. Otkad su umrle nisam se još pošteno nasmijao. Sada živim u njihovu stanu. Tu je sve čisto i oličeno, presvučen je tapacirung na foteljama i divanima. Taj je stan lijep i sunčan; dva prozora i balkon okrenuti su prema rijeci. Dok sjedim u naslonjaču na balkonu, slušam brodske sirene i mislim kako je život kratak, a dugačke su samo patnje i ljudska nedjela. Ovdje me nitko ne posjećuje, nitko ne zna da ovdje živim, a i sâm se često pitam tko sam i što sam.

Žena odjevena u sunce

Ponoć bješe prošla kad sam začuo zvonce na vratima. Tko li je u ovo doba?

Otvorih vrata i ugledah mladog slikara Gabrijela; stajao je neodlučno, sav mokr, a s njegova šešira i kaputa cijedila se voda. Skinuo je šešir i otresao ga, a onda je zakoračio u moj stan.

“Uhvati me pljusak”, reče Gabrijel. “Prespavat ću kod tebe, pobjegao mi je posljednji autobus.”

“Baš si se smočio”, rekoh i prihvatih njegov otežali kaput.

Mokra stara odjeća ima poseban miris; to pamtim još iz djetinjstva i povezujem s majčinom kabanicom koju je nosila dugo godina. Bio sam dvanaestogodišnjak kada sam taj mamin kaput ogrnuo i izašao na ulicu. Stajao sam kao kakav mali kralj u dugačkoj kabanici koja mi je dosezala do gležnjeva. Još i danas nadražuje me vonj starih tkanina, spaja me s nečim nejasnim i povezuje sa starim mirisima i stvarima. Mirisi! Mirisi! Sad bih o tome umio napisati lijepu priču, ali ne kanim ići tako daleko; preči mi je ovaj iznenadni posjet mog prijatelja Gabrijela. Uzeo sam njegovu mokru odjeću i stavio je u kupaonicu; neka se tamo cijedi i isparava. Obukao je moju staru košulju i malko se stresao od hladnoće.

“Imaš li komadić kruha ili dvopeka?” upita.

Imao sam i savijaču s jabukama kupljenu u slastičarnici, ali to je odbio, jer već četvrti dan živi na kruhu i vodi. On je to nazivao razdobljem purifikacije.

Gabrijel se sklupčao na ležaju podno mojih nogu. Dugo smo ostali budni.

Razgovarali smo u mraku, a onda smo obojica naglo utihnula i zaspala. Osvanuli smo u istom položaju u kojem smo legli. Rano sam ustao i taknuo ga po čelu.

Mislio sam da bi dobro bilo da odspava još sat-dva, da se lijepo ispruži i promijeni onaj svoj zgrčeni položaj. Gabrijel je samo mljacnuo ustima, a potom

uzdahnuo. Stajao sam nad njim i promatrao ga. San ima nečeg Božjeg, daje osobi mir i blagost, udaljava je od ovozemaljskog. Možda su anđeli stvarno prisutni, pomislio sam. Htjedoh se odmaknuti, ali tada se njegovo lice najednom ozari. Bio je to neki čudan unutarnji sjaj i blažen osmijeh oko usana. Gabrijel otvori oči.

“Što ne zadrža tu plavojku?” reče.

U prvi mah nisam shvaćao o čemu priča, ali on se pridigao. U njegovim očima spazih sjaj kakav prije nisam vidio.

“Mogla je ostati s nama”, reče. “Donijela je bocu mlijeka.”

Gabrijel je zurio kroz otvorena vrata, pa se i ja okrenuh i spazih na podu bocu mlijeka; bila je zamagljena i mokra. Kako je tu dospjela? Svakog jutra raznoslač mlijeka ostavlja bocu ispred ulaznih vrata, a sada je ta boca unutra. Tko ju je unio? Ja zasigurno nisam izlazio. Kakvo je to priviđenje i što je to zasjenilo mog prijatelja? Da to nije kakva slikarska vizija? Gabrijel je govorio kako se ta cura pojavila kao svjetlosni prizor. Imala je bujnu i plamteću kosu, stas vitak i moćna prsa. Nosila je kratku kišnu kabanicu s kapuljaćom. Sagnula se i tu metnula bocu mlijeka. Pogledala je prema ležaju i onda iščeznula.

“Ljepšu ženu nikad nisam vidio”, reče.

Gabrijel je ustao kao općinjen i obukao se. Odjeća je još bila mokra i vlažna.

Izbijao je težak vonj truljenja. Gabrijel je slikao otpad, trulež i raspadljivi svijet, a katkad je i sam podsjećao na svoje slike, pogotovu onda kad je nosio stara ofucana krzna. Sada je Gabrijel odlepršao veselo, živahna duha, kao da je zakazao susret s tom ljepoticom. Ušao je u prigradski autobus i sjeo, ali ja ga više nisam mogao vidjeti jer je staklo bilo prljavo. On se vozio do posljednje postaje, a to je velik komad puta, pa se u nekoliko navrata pridizao sa sjedala i uznemireno promatrao putnike. I kad je izašao iz autobusa, osvrtao se i napadno zurio u ta lica, kao da će među njima pronaći osobu zbog koje se

toliko udaljio od grada. I to se dogodilo: Gabrijel je ugledao onu plavojku u kišnoj kabanici. Njezina kapuljaća bješe spuštена. Ona je prošla posve blizu tako da ga je ošinula kosom koja bješe vlažna i mirisava. Gabrijel je zadrhtao.

Djevojka je grabila ulicom, a Gabrijel ju je slijedio. Smišljao je kako zapodjenuti razgovor, a kad ju je sustigao, uzviknuo je:

“Gospođice!”

Glas mu je bio pouzdan, ali su misli najednom stale, pa je izustio nešto posve besmisleno.

Rekao je:

“Vi nosite bocu mlijeka, gospođice.”

Djevojka se osvrne i pogleda ga širom otvorenih očiju koje bjehu krupne i plave, ali namah preplašene. Tada počne kiša. Djevojka pohita; bježala je korak-dva ispred njega. Kad je stigla do katoličke crkve sv. Ane, naglo je skrenula, ustrčala uza stube i ramenom gurnula teška vrata. Ona se još jednom osvrnula i pogledala svog napasnika koji ju je slijedio. Tada se osmjehnula.

Gabrijel je ušao za njom. Misa bješe počela. Djevojka se spusti na koljena, nasloni se laktovima na klupu, sklopi šake i predade se šutnji i slušanju. Gabrijel je stajao blizu malog zdenca sa svetom vodicom. On nije poznavao pravila i tijek mise, iako je teorijski obrazlagao smisao molitve, ali sada to nije umio primijeniti, nije se čak odvažio kleknuti, iako je toliko puta pričao da se tajna moljenja može shvatiti samo na koljenima. Gabrijel je gledao djevojku kako sve to obavlja s lakoćom. U prednjim klupama pjevale su redovnice. Svećenik je rekao:

“Pomolimo se.”

Djevojka je glasno izgovarala Očenaš. Gabrijel je slušao njezin zvonki glas, a potom je priložio milodare u škrabicu. Kako se misna liturgija završava obredom pričesti, djevojka je pošla prema stolu. Tamo se sjatilo još vjernika dok su ostali

polako izlazili. Gabrijel im se pridružio i našao se pred vratima; tu je čekao djevojku, ali ona se nije pojavila. Tada se Gabrijel vratio u crkvu u kojoj su još samo redovnice nešto pospremale. Kuda je ta cura izašla, kako mu je promaknula i je li ona doista postojala? razmišljao je Gabrijel.

Bilo kako bilo, on je otada počeo odlaziti na mise, čak i u tu udaljenu crkvu sv.

Ane, nadajući se da će ponovno sresti djevojku.

Jednom sam ga vidio u ranim jutarnjim satima kako dreždi pred mojom zgradom, razgovara s raznoslačima mlijeka ili se skriva iza grmlja u obližnjem parku i vreba plavojeke koje tuda prolaze. Raspitivao se o djevojci i kod svećenika, išao je od jedne do druge crkve, ali nitko mu nije mogao pomoći.

Njegovu priču saslušao je hromi čovječuljak koji je u crkvi sv. Ane skupljao lemozinu i rekao mu:

“To ti se ukazala Blažena Djevica.”

Gabrijel je tada napravio sliku s likom te ljepotice koju je zaogrnuo vatrenim plaštom. Njezino vitko i skladno tijelo, u haljini od sunca, stavio je u pokret: žena je zakoračila prema crkvi. Njezina je glava okrunjena buktinjom kose, a na plamtećem poprsju naslikao je dojku. Kada je tu sliku donio na dar crkvi sv.

Ane, župnik je tražio da doslika i dojenče koje malešnom rukom zaklanja taj izazovni dio tijela i tako smiri putenost figure.

“Daj nježnost i materinstvo, a oduzmi erotiku”, rekao je.

“Ali ovo je moja Bogorodica, mljekarica ili mlekopitateljica”, rekao je Gabrijel.

“Ona me uvela u crkvu”, rekao je.

“Ne, ne, to mi ne možemo primiti. Crkva ne sablažnjava”, rekao je župnik.

Ta slika danas krasí kapelu u domu časnih sestara milosrdnica. Gabrijel je postao militantni katolik. Njegova slika Žena odjevena u sunce dobila je nagradu na izložbi Muzej mladih 2000 u Amsterdamu. Godinu dana kasnije oženio je jednu prekrasnu i pobožnu Mađaricu. Bio sam kum na vjenčanju u

crkvi sv. Ane. Otada je prošlo osam godina. Iako živimo u istom gradu, a spaja nas i kumstvo, mi se više nijednom nismo vidjeli. Čuo sam da

Gabrijel ima blizance, dva muška djeteta, i da im je nadjenio imena Zahir i Alef. Katkad mislim da ova priča nema vjerodostojnosti, a ako je ima, onda sam mnoge stvari pobrkao ili zaboravio.

Rajevski

Došao sam na kolodvor dva sata ranije; bio sam uznemiren zbog putovanja. To je moj drugi odlazak u Beč; ondje me čeka Marina, s njom ću provesti nekoliko dana. Prošle noći budio sam se više puta i pogledavao na sat. Opet sam sanjao da mi bježi vlak, možda sam zato i poranio i stigao na kolodvor oko devet navečer, a vlak polazi točno u jedanaest. Nekoliko puta provjerio sam broj svojih spavaćih kola, a onda bezbrižno hodao duž perona, zastajkivao ispod svakog kolodvorskog sata i po dvije-tri minute zurio čekajući da se kazaljke pomaknu. Zadržavao sam se ispred trafike, htio sam kupiti džepni nožić, imao je sedefne korice, iako doista nisam znao što će mi. Najzad sam ušao u bife i naslonio se uz visoki fiksirani stalak, a torbu sam spustio kraj nogu. Sve vrijeme promatrao me pijanac, mršav i pogrbljen, s ogrebotinama na licu. Na sebi je imao dugačku kabanicu, a ispod nje zamašćen i ofucan mantil. Nogavice su mu bile mokre; zasigurno se bješe upišao? Pio je pivo. Cerio se prema meni pokazujući desni u kojima su se klimali zubi. To ga je zabavljalo pa se smijao samom sebi i namigivao mi. Onda je prišao i rekao:

“Nemaš potez, prijatelju! Ti si čovjek koji ne može spavati stojeći. Znaš li ti kuda mi bauljamo?”

“Svatko na svoju stranu”, rekoh.

“Ne, momče, griješiš. Svi bauljamo na istu stranu, prema smrti. I svatko hoće da ugrabi svoju parcelu. Svatko se otima za komad vječnosti. A to što smo mi sićušne buhe-skočibuhe, to je već druga stvar. Može li jedno pivo?”

“Može”, rekoh.

Naručio sam mu pivo i otišao. Iskezio se prema meni i opet mi pokazao one klimave zube.

Spavaća kola već su bila postavljena na drugom peronu (SCHLAFWAGEN 2).

Ušao sam najmanje pola sata prije polaska. U kupeu sam zatekao omanjeg čovjeka, sjedio je na donjem ležaju i prekapao stvari tako usplahireno kao da je izgubio važan dokument. Smirio se tek kad je izvukao bocu umotanu u mekan i proziran papir. Zgužvao je taj ovitak i bacio ga pod ležaj. Bocu je držao u rukama, a etiketu calvados Bushel dugo je gledao i čitao kao kakav tajanstven tekst. Smirio se ispunjen nekim blaženstvom i poljubio bocu.

“Oprostite što se ovako ponašam, posve idiotski, ali ja bez ovoga nikad ne putujem”, reče i pokaza mi bocu calvadosa. “Ovo je moj prijatelj u dugim besanim noćima, bez njega ne putujem. Ja sam Rajevski”, predstavi se. “Baš kao onaj Krležin Rajevski iz Banketa u Blitvi.”

Promrmljah svoje ime, ali on je inzistirao da budem razgovijetan, a kada sam ga ponovio, njemu to, razumije se, ništa nije značilo, kao ni meni njegovo zvučno krležijansko Rajevski. Otvorio je calvados i ponudio me; zapravo je navalio da baš ja otpijem prvi gutljaj, jer u tome vidi, kako reče, “pomirbeni znak”.

“Ja sam sa suputnicima, općenito s neznancima odmah u neprijateljstvu, ali čini mi se da sam s vama imao sreće, odnosno vi sa mnom”, reče i povuče me da sjednem na ležaj.

Rajevski je imao crveno lice, žilice na nosu i jagodicama raspuknute, oči mutne, a nekoliko pramenova kose prebačeno je preko glatke i svijetle čele.

Osmjehivao se i napadno gledao u mene.

“Bogu hvala da ovdje nisam dobio nekog idiota”, reče.

“Otkud znate da nisam idiot?”

“Imam nos. Mnogo putujem, najčešće vlakom i spavaćim kolima, ali ne libim se otići u drugu klasu i tamo pronaći pravog čovjeka s kojim mogu

podijeliti ovu radost”, reče i veselo pljesnu dlanom po boci. “Doduše, putujem i avionom, ali vlak vam je i jedna socijalna slika, a u spavaćim kolima je najgori soj ljudi.

Jednom sam dobio kabinu s pravom svinjom, ozbiljno vam kažem. Imao je ljudsko obličje, ali je roktao kao svinja; nisam tada oka sklopio. Vi ste nešto drugo i djelujete mi kao osoba kojoj se čovjek može izjadati, pa čak i povjeriti neku svoju tajnu.”

“Nemojte, molim vas. Niti umijem slušati, niti čuvati tajnu.”

“Varate se. Ima nešto žarko u vašim očima. Vi upijate kao spužva. Vaš mozak pamti i registrira. Takav je bio moj brat.”

Otpio je iz boce, ali samo jedan gutljaj. Ponudio mi je, a ja sam rekao kako meni calvados ništa ne znači i kako je bolje da što više ostane za njega.

“Plemenito od vas, ali reći ću vam, nemojte se uvrijediti, oni koji ne vole calvados, koji ne znaju uživati u ovom žestokom piću, to su vam ljudi nisko emancipirani. Calvados je kao Mađarica: što se više pije, sve je veća potreba za njim.”

Već sam bio u pandžama svog suputnika iz kojih se više nisam mogao iščupati.

Čim je vlak krenuo, svukao sam se i smjestio na gornji ležaj.

“Kada sam maloprije spomenuo brata”, pridigao se Rajeovski i rukama uhvatio za moj ležaj, “nakratko sam ga, u jednom hipu, vidio u vama; tako je ležao na odru kao vi sad na tom krevetu. Velika je moć mrtvih, to je još jedina fela koja nas uznemiruje. Brat mi je bio nadaren komičar, znao je snimiti ljudski karakter, a kad bi slistio bocu votke, znao se izrugivati cijelom svijetu. Radio je u nekom provincijskom kazalištu kao domar, a vjerujte mi da je bio nadareniji od svih tamošnjih glumaca. Vi znate da u provinciju ide glumački škart. Ali što ćete, i ondje se ljudi moraju zabavljati i živjeti umjetničkim životom. Ovo sam htio reći: pravo kazalište događalo se u domarskoj kabini mog brata, ili u bifeu, a na sceni se šmiralo, i to provincijski, dakle za sluh i ukus ubitačno. Takav talent,

kakav je bio moj brat, ostao je neostvaren. Veliki komičar čije predstave nitko nikad nije vidio, osim mene i nekoliko bliskih prijatelja. Vi, ako ste umorni,

molim vas, recite ili zaspite. Meni je važno da ste vi tu, jer vjerujem da čovjek čuje i kad spava, pa čak i kad je mrtav. Ne znam što vi mislite, ali moje je shvaćanje da nikad ne umire samo određeni čovjek, da to nije taj i taj koga mi volimo i oplakujemo, već nešto mnogo dublje čak i od same smrti, jer jedna stara mudrost veli: čovjek koji odlazi u zemlju, ne gubi se u njoj. Ako ste ikad stajali nad mrtvacem, vi ste zacijelo znali da taj stvor ne diše, da više ne gleda, da se ne miče, vi ste toga bili svjesni, ali nad tim lešom ne biste nikad izustili nešto gadno, jer ste bili sigurni da vas čuje. I čuje vas, vjerujte mi, ima tisuću primjera, a kad sam prišao mrtvom bratu, prvo što sam rekao bilo je: ‘Znam da ne vidiš, ali me čuješ, brate moj!’, i onda sam govorio o svim stvarima, o rađanju i ponovnom uzdizanju. Govorio sam nadahnuto, a u jednom trenutku moj je brat blago spustio svoju mrtvu ruku na moju, no ja sam tu ruku vratio na njegova prsa. Bojim se da vas već gnjavim, ali ja sam odlučio da vam se ispovjedim, da otvorim svoju dušu.”

“Prošle noći sam slabo spavao”, rekoh. “Bio sam uznemiren.”

“Da, znam. Svako putovanje utječe na psihu. Bili ste već u Beču?”

“Samo jednom”, rekoh.

“Djevojka vam je ondje?”

“Da. Otkud znate?”

“Tako sam i ja počeo dolaziti u Beč. Ta moja ljubav bila je medicinska sestra, sirota mala Stela, pokoj joj duši.”

“Zar je i ona mrtva?”

“Nemojmo o tome, ispast će da svi oko mene umiru, a to nije točno. No, gdje smo stali? A, da, priču s bratom privodim kraju. Tada sam radio kao akviziter, mnogo sam putovao i vraćao se u tu gluhu slavonsku provinciju,

jer sam ondje imao ženu i kćer. Odlazio sam u tu rupu od kazališta da bih se nasmijao komičnom virtuozu. Zaboravio sam vam reći da sam se od žene rastavio baš

kad je moja kćerčica navršila tri godine. Do jednog trenutka to je bio sretan brak.”

“I kako je puklo?”

“Zatekao sam je u krevetu upravo s tim komičarom, svojim rođenim bratom.”

Rajevski je popio više od pola boce calvadosa, ali nije pleo jezikom, niti je djelovao pijano. Čas je bio snužen na svom ležaju, čas bi poskočio i ponudio mi da otpijem iz boce. Predložio sam da ugasimo veliko svjetlo, što je on prihvatio. Bilo je toplo u kupeu. On bi povremeno izronio iz te polutmine i gurnuo mi bocu pod nos. Odlučih odgurnuti mu ruku.

“Pijte sami”, rekoh. “Meni se već vrti u glavi od ovih nekoliko gutljaja. Nisam navikao.”

“Poštujem”, reče. “Imate pravo da mi začepite gubicu, da pozovete domaćina i kažete mu da vas je spopao neki luđak koji se hoće pošto-poto ispovjediti neznancu. A jesmo li mi doista neznanci? Tko zna!”

Zašutio je nakratko. Sjeo je na ležaj, šušкао je papirima, nešto je žvakao. Onda se pridigao i pio onim dugim halapljivim gutljajima. Čini se da je bocu calvadosa iskapio do dna.

“Imam još jednu”, reče. “Jeste li zaspali?”

“Samo što nisam. Oči mi se već sklapaju”, rekoh.

“Imate li što protiv da pišam ovdje, u umivaonik? Ne ide mi se na kraj vagona!”

Nisam ništa odgovorio, a on je rasklopio umivaonik i mokrio u nj.

“Sad je već bolje, malo sam si olakšao”, reče. “Ne moram vidjeti vaše lice, ali znam da vas zanima kako sam tu stvar sa svojim bratom i ženom prihvatio!

Zanima li vas?”

“Da, zanima me. Ali nemojte se ljutiti ako zaspim.”

“Čujte, nisam ni ja bezazlen u spoju tih dviju nesretnih osoba. Toliko sam navijao da se zbliže da se to na koncu i obistinilo. Bratu sam pričao o njoj, a

njoj o bratu. Nagovorio sam ga da prijede k nama, pogotovu što sam provodio na putu i po šest mjeseci. Dakle, nikakva skandala nije bilo, jer je u taj odnos utkana i moja krivnja. Štoviše, počeo sam im pomagati, a jedno vrijeme sam ih uzdržavao, jer je brat ostao bez posla. Kazalište se ugasilo. Hvala Bogu da sam im mogao pomagati, jer poslovi su mi krenuli, u Beču sam već otvorio svoju firmu. Kad sam ih jednom posjetio, žena je imala jake bolove u trbuhu, pa sam je odvezao u Zagreb. Sjećam se da mi je liječnica rekla: ‘Bit će sve u redu, samo niste bili dobar strijelac i to je sve!’ Imala je jadnica izvanmaterničnu trudnoću i operirana je. I dalje sam ih posjećivao i donosio lijepe poklone. A što se događalo istodobno? Što mislite? Da čujem?”

“Ne bih znao. Vodili ste ljubav zajedno! Što drugo?”

“A, ne, nikako. Niste dobar psiholog. Dakle, istodobno je rasla moja kći i tu sad počinje priča koju bi i Freud volio čuti. Brat je umro, moja bivša žena ostala je udovica, iako se oni nikad nisu vjenčali. Kći je tada imala šesnaest godina, bila je pljunuta majka, krasan uzorak koji ide u prilog mojoj teoriji da je čovjek stanovnik u jajetu. Nakon bratovljeve smrti sve rjeđe sam dolazio u tu provinciju, a sad ću vam ispričati kako sam opet počeo tamo svraćati i odsjedati u hotelu, možda najgorem od svih u kojima sam boravio. Ne pretjerujem, ali sam se po cijelu noć nosio sa žoharima. Bivšu ženu više nisam viđao, našla je nekog čovjeka, nisam joj više ni pomagao, ali sad je stasala kći. Samo mi nemojte reći, molim vas, da se u meni kao starkelji probudila naknadna ljubav prema kćeri. Ne, nije. Ono što se kaže tvoja krv i slične gluposti, meni ništa ne znači. Prema

maloj nisam osjećao očinsku ni bilo kakvu ljubav, ali privlačila me druga stvar. S njom sam vodio otvorene razgovore o svemu, voljela je slušati priče o lakom uspjehu i biznisu, donosio sam joj poklončiće, mirise i strane cigarete, a povremeno bih joj podmetnuo i pokoji pornografski časopis. Jednom je došla u moju hotelsku sobu, bila je nafrakana i odjevena izazovno i, da ne

duljim, pristala je svući se i pokazati mi tijelo, a već sljedeći put doveo sam prijatelja koji ju je slikao. Taj je čovjek bio majstor fotografije, imao je svoj studio u Beču. Mala je imala prekrasno tijelo i bila je fotogenična. Te su fotografije objavljene, neću vam reći gdje, ali nismo stali na tome. Da ne opisujem sve potanko, knjiga bi se o tome napisala, ukratko: malu sam podvodio, a na tim seansama bio sam promatrač koji uživa, ili bolje reći: patološki voajer. I to je potrajalo sve dok malecka jednog dana nije rekla da je zaljubljena u mene i da mi se želi podati. Kako mi je uopće mogla prirediti takvu gadost. Pobjegao sam od nje i od te morbidne mogućnosti, ali sam zapao u drugu krajnost: u mašti i snovima opsjedao me demon razvrata s njom. Bile su to dojmljive slike, progonile su me i mučile. Stvarnost nikad nije tako dojmljiva.

I što je najgore, još me to izluđuje. Sad ja vas pitam, i to je ono zbog čega vam sve ovo pričam: ima li spasa?”

“Nema”, rekoh.

Naglo je ušutio. Prazna boca našla se na podu, kotrljala se udarajući u neki metalni dio, no to mi nije smetalo jer bi se na to nadovezala monotonija klopatanja, uspavljujuća i beskrajna. U kupeu se zgušnjavala mutna ljubičasta svjetlost.

“Vi mi, dakle, predlažete samoubojstvo. Da stavim omču oko vrata i objesim se.”

“Ne pretjerujte. Nisam tako mislio. Ništa vam nisam predložio.”

“Ako vi ne vjerujete u spasenje, ako ste mi rekli da nema spasa, pa čujte, nisam ja glupan, vi ste meni predložili konopac. I vi ste na taj način priznali sile zla normalnima. A da vam kažem: napasti ne mogu harčiti po

svojoj volji. I ne obuzdavaju se smrću, kako vi mislite. Mene je moja opsjednutost nagnala da stvari proučim temeljito i vi pred sobom nemate samo bivšeg trgovačkog putnika, to više odavno nisam, već uspješnog istraživača ljudske psihe. Ali o

tome s vama nemam što razgovarati, jer vi me hoćete gurnuti u smrt!”

“Ali, molim vas, o čemu vi govorite?”

“Čekajte, i ovo vam hoću reći: demon ne napastuje neduhovne ljude! Ta činjenica morala bi vas zabrinuti. Što se mene tiče, ja sam oboružan protiv demona”, reče.

Zašutio je, a malo potom i zaspao. Svjetiljke su promicale, prodirali smo sve dublje u mrak, u carstvo neprobojne prateće tmine. Prolazak drugog vlaka kao oštrica u noći. San me ophrvao, a u dva maha sam se budio. Jednom sam pomaknuo zavjesu i pogledao van; tek se bješe razdanilo. Opet sam nakratko zaspao i usnio da je Rajevski umro na donjem ležaju, a putnici i željezničko osoblje ulaze u kupe i izjavljuju mi sućut. Trgnuo sam se iz sna i odmah pridigao. Rajevski je sjedio na krevetu, žnirao je svoje cipele. Ustao je, strpao stvarčice u torbu i povukao ciferšlus.

“Jeste li se naspavali?” rekoh.

“Moj je san lagan kao leptir”, reče.

Bio je to drugi glas i drugi čovjek. Možda je sve ovo bio san? Što ako su se demoni mnome poigrali? Spopadoše me svakojake sumnje pa se odlučih da još nešto kažem.

“Sinoć je alkohol govorio iz vas, gospodine Rajevski.”

“Rajevski!” začudi se. “Vi mene prekrstiste. Tko je Rajevski?”

“Zar se niste tako predstavili?”

“Imam svoje ime i prezime. I ne kitim se tuđim perjem. A vi me uporno želite poniziti. Točno je da sam pio, ali ja nisam budala kad pijem.”

Moj je suputnik uzeo svoju torbu i bez pozdrava izišao. Nekoliko minuta stajao je u hodniku. Popušio je cigaretu i nestao. Obukao sam se i otvorio vrata kupea. Vlak je usporio, vrijeme do ulaska na bečki kolodvor oteгло se.

Promatrao sam predgrađa Beča, dimnjake, male tvornice, servise i sve gušći

promet. Kad sam izašao iz vlaka, brzo sam hodao dugačkim peronom. Pratile su me oči s reklamnih panoa, nisam im mogao umaći, a priopćenja s razglasa bila su zaglušujuća i činilo mi se dramatična. Ne bih volio ugledati Rajevskog, pa sam žurio probijajući se kroz vrevu. Nisam se nijednom osvrnuo. Zašto bježim od tog čovjeka? Pa Rajevski ne postoji! Tko je to bio? Možda neki moj demon?

Na izlazu iz kolodvorske zgrade čekala me Marina. O, kako smo radosno odskakutali do autobusne postaje. Tu smo stajali i ljubili se. Marina reče:

“Tri dana nećemo izlaziti iz sobe!”

Ruka koja drhti

Sada već privodim kraju i ovaj rukopis; bit će to roman kao dokaz još jednog tužnog razdoblja. Već je peta godina otkako lunjam; ne mogu se skrasiti. Znao sam sjesti u vlak, doći u Zagreb, a onda se iste večeri vratiti u Beograd. Meni su koristila duga putovanja vlakom ili brodom, jer tada sam ponešto bilježio i smišljao priče. Na putnike sam gledao kao na literarne likove, a i sâm se upletao u rasprave s neznancima i upadao u nevolje. Možda je doista točno ono što je rekao g. Esterházy da je “pisac romana uvijek nositelj radnje”.

Zimogrožljiv sam, opet mi zebu prsti, premda je studeno samo navečer i ujutro, dok je preko dana umjereno. Kakav će biti prosinac, hoću li se i ove zime tresti i što će biti sa mnom? Jučer sam bio na Mirogoju; subota, 1. studenoga. Netko meni drag leži ondje, u obiteljskoj grobnici. Prošlo je pet godina od te smrti.

Sat-dva prije nego što je umrla, 31. siječnja 1970. godine pozvala me telefonom i zaridala: “Sretna sam! Sretna!” Večerao sam s njezinim ocem, prisjećali smo se nekih svojih davnih nesuglasica, ali smo najviše vremena posvetili toj dragoj pokojnici.

Napisao sam jedno pismo prijatelju o. Leonu, zamolio sam ga da mi uputi nekoliko ohrabrujućih riječi. Javio mi se D. K. iz Bordeauxa, bio je potišten, ali ja ga nisam mogao utješiti. Rekao sam:

“Gušim se u Beogradu, pobjegao sam otuda, taj grad me ubija, napustit ću ga zasvagda, ali ne znam kamo ću!”

“Nikamo, nigdje, šuti i ostani tu gdje si, pojebi štogod i zajebi krizu, ovdje je gore nego tamo, a tamo je najgore”, izustio je u jednom dahu.

Onda što ću? I dalje maštam o istarskim selima, a ta opsesija da ću jednog dana živjeti u Istri posve je nerealna. Obišao sam mnoga sela, a u nekim malim crkvama tražio sam mir, pa sam znao ležati u atriju, napajati se tišinom,

osluškovati povijest, lingvistiku, Cyrilicu i Croaticu, molitve i slavjanske Očenaše, ali tada je još bilo ljeto, kraj kolovoza. Moglo se leći posvuda, u sjenu crkve, na голу zemlju, ispod arkada, uz kakav srušen kip, podno bočnog stupa, i mirno zaspati bez bojazni od vlage ili zvona koja odavno muče. U atriju crkve Gospe od Mora, na putu između Žminja i Svetvinčenta, spavao sam cijelo popodne.

Tko zna dokad bih tu ostao, bio sam umoran, da me nije probudila ovca koja me njuškala i lizala mi lice. Kakva je to pitoma ovca u lopici crkve Gospe od Mora? Još istog dana milovao sam barokne stupiće ispred crkve sv. Roka u Svetvinčentu, a prije mraka obišao sam i crkvicu sv. Kvirina blizu Vodnjana. Sve je to bilo ljetos kad mi se mililo živjeti, jer Sunce je grijalo i sve se kretalo tom putanjom izlaska i zalaska; tako je kad postoji izvor radosti, a Sunce to doista jest. Sada je zima na pragu, mraz, led, snijeg, vjetar, susnježica i bljuzgavica; što ću i kamo ću?

Prijatelj mi je ponudio stan u Rovinju; umaknuo sam snijegu, mrazu, ali ne i zimogrožljivosti koja ne znači samo zimljivost nego i psihičko stanje,

a u mom slučaju i stav prema tom godišnjem dobu. Bilo je sasvim ugodnih zimskih dana kada bi mi, i pri pomisli na neku buduću opaku zimu, zubi zacvokotali. Znao sam se tresti dok čitam ruske pisce koji opisuju sibirске tajge i tundre ili stepu pod snijegom. Sada je to sve bilo potisnuto, stigao sam u Rovinj, zagrijao stan i odmah izašao na balkon. Rukama sam držao hladnu željeznu ogradu i nijednom se nisam stresao, čak ni onda kada bih priljubio lice uz kameni dovrtak.

Promatrao sam galebove, a bilo je dana kada se uznemire, počnu panično klikatati, a onda se spuste na površinu mora, zarone ili samo plove, povremeno zalepršaju krilima, pogotovu kad se pare ili otimaju oko plijena. Ali nisam promatrao samo more, galebove, ribarske brodice, već i zalaske Sunca usprkos onim mišljenjima da je to kič. Prije bih rekao da je ta definicija laka i da očituje nemoć pred mitskim prizorima. Za jednog zalaska oblaci na obzoru mora

poprimili su obrise dalekih brda koja su, nakon što je Sunce utonulo, počela gorjeti po rubovima. To je bio jedan plamteći vijenac koji je mijenjao tonove boja, a to razliveno rumenilo zadržalo se još dugo, sve dok mrak nije posve ovladao.

Zalazio sam u svaki kutak ovog privlačnog gradića, skakutao skalinama, prolazio porticima, zavirivao u mala popločana dvorišta i dodirivao šterne, ili samo lagano hodao svaki put otkrivajući nove detalje na fasadama, renesansne portale, bifore, pilastre, konzole, balustrade, a onda se vraćao u topli stan i dugo sjedio kraj prozora promatrajući prolaznike. Toliko sam zurio kroz prozor da sam već svakog šetača mogao prepoznati po načinu hoda. To jato s rive popunjavalo se novim šetačima, pa sam tako zapazio dvije žene u crnini, očito tek pristigle odnekud.

Jedna je imala velik crn šešir, bila je vitka i uvijek je držala pod ruku onu drugu, svakako stariju osobu. Ta je vitkonoga gospa znala katkad i sama protutnjati rivom, ali nikad bez svog velikog crnog klobuka. Gazila je čarobno. Otvarao sam prozor i tu bih se ukipio kad bi ona prolazila, a često sam znao zvižducati neku ariju kako bih privukao njezinu pažnju. I doista, dama s crnim klobukom jednom me pogledala, ali je to učinila ovlašno, tako da nisam zapazio to lice, premda je ono uvijek bilo u sjeni šešira. Ništa se tu nije dalo učiniti s prozora, pa sam odlučio izaći na rivu i

uljudno im se javiti. Ali prvi naš susret izbliza bio je iznenađujući: znao sam tu damu s crnim klobukom, a nešto sam o njoj već i napisao. Bila je to Andrea Music, Tršćanka; upoznali smo se na brodu, ljeta 1971. godine. Putovali smo zajedno.

Sada mi se činilo da je Andrea nekako odsutna, rastresena i hladna prema meni, kao da me jedva prepoznala, ali kad smo izmijenili po nekoliko riječi i prisjetili se nekih detalja s putovanja, posebice zajedničkog susreta s Pasolinijem i njegove knjige s posvetom koju sam joj ostavio, naglo je živnula.

Andrea mi je rekla da joj je umro otac u četrdeset devetoj godini i da je to bio pravi obiteljski stres, a onda mi je predstavila svoju majku. Promrmljao sam nešto kao sućut; ne snalazim se u korotnim situacijama. Njih dvije vole ovaj gradić, tu dolaze ljeti i zimi, vole dugačke šetnje na Puntì Corrente; tamo se nadišu morskog zraka, a u šumi hodaju izvan staza, često se verući kroz šiblje.

Majka nas je ostavila i udaljila se prema molu.

“Jesi li čuo da je ubijen Pier Paolo Pasolini?” reče Andrea.

“Ubijen!” začudih se. “Ne, nisam čuo. Ne čitam novine, ne pratim ništa!”

“Da, nađen je mrtav u blizini Ostije.”

“Tko ga je ubio?”

“Ne zna se. Bila sam s Renatom na sprovodu. Sjećaš li se Renate?”

“Kako se ne bih sjećao. Renatu sam nedavno pronašao u svojoj bilježnici.”

“Jadni Pier Paolo. Prije ga nisam voljela, ali onaj susret bio je odlučujući.

Pročitala sam sve što je napisao i vidjela neke njegove filmove. Sada čitam eseje Scritti corsari.”

Predložio sam da navečer napravim špagete Pasolini, pohvalio sam se da ih dobro pripremam, a imam i sve potrebne sastojke.

“Ja ću donijeti bocu merlota”, reče Andrea.

Uspjeli su mi špageti Pasolini; još nisam fulao po tom receptu, pogotovu kad ih pravim za dvoje. Pasolinijev rukopis u knjizi Trasumanar e organizzar, koju mi je autor darovao 1971. godine u Ferrari, sada je za Andreu imao kultno značenje.

“Da sam tada istrгнуo onu stranicu s Pasolinijevom posvetom, danas bih ja imao njegov rukopis”, rekoh.

“Negdje bi ga već izgubio”, reče Andrea, “jer sam ga i ja otkrila tek sada nakon što je pisac mrtav.”

“Onda si se morala sjetiti i mene”, rekoh.

“Da, kao kroz maglu. Ali tvoj lik nikako nisam mogla dočarati.”

“Sad znam zašto sam tada previdio da si zgodna i uzbudljiva”, rekoh.

“Da čujem”, reče Andrea, nasmija se i namjesti onu znatiželjnu pozu.
“Dimmi!”

“Slavistice me odbijaju. Trebale su proći četiri godine da bih shvatio kako postoje iznimke”, rekoh.

“To je već udvaranje”, reče Andrea. “Sad više ne znam što sam. Bio je to uzaludan studij. Pokušala sam s poezijom, pa s prijevodom Kiševa romana Bašta, pepeo, ali sve ostavljam nedovršeno. Onda očeva smrt, a u međuvremenu nekoliko promašenih ljubavi. Imam osjećaj da su me svi iznevjerili. Otac mi je umro u trenutku kad su se u meni lomile neke krajnosti.

Obožavala sam ga i samo mi je on mogao pomoći. Sada ću pisati knjigu o Pasoliniju, premda dvojim između klasičnog romana i esejističke proze.”

“Onda sam i ja jedan od junaka?”

“Da, svakako. Taj detalj s posvetom važan je kao povod, kao emotivna točka, jer što bih inače baš ja pisala tu knjigu, premda tu postoji još

nekoliko važnih dodira. Najprije njegov homoseksualizam kao vrsta izopćenja, a onda i njegova proročanstva koja su fascinantna. Talijani ne vole homoseksualce i uvijek im žele spektakularnu smrt. Zadovoljilo ih je okrutno ubojstvo Piera Paola. Nitko iz vlade nije poslao sućut njegovoj majci, a gospoda suci i odvjetnici pitaju se je li takav tip zaslužio bolju smrt. Protiv Pasolinija vođena su trideset tri sudska postupka. U rubrici nazionalita uvijek bi stavio: sramim se što sam Talijan.

Moravia je napisao: Pasolini je morao umrijeti! A taj prognanik i otpadnik točno je znao i kako, jer je to u svojim djelima predvidio. Svoju je smrt naslikao, snimio u više filmova, posve precizno u filmu Edipo re, a opisao ju je davno, 1950. godine, u priči Gas. U toj priči koja se događa u rimskim predgrađima, Pasolini je opisao i predvidio sve detalje vlastite smrti. Njegov dvojnik Vergilije, zavodnik malodobnika, ubijen je na malom nogometnom igralištu ograđenom

drvenim letvama. Unakaženi leš samo je hrpa smeća u toj gomili cigle, lima i starog željeza. Sve se to podudarilo s Pasolinijevom smrću. I još jedan detalj: u toj priči iz pedesete stoji da je fotografija tog leša iz rimskog predgrađa izašla na naslovnici Europea, kao što je dvadeset pet godina kasnije, u stvarnosti, objavljena fotografija masakriranog Piera Paola Pasolinija na naslovnoj stranici tog istog tjednika. Pasolini je jedan od rijetkih koji je viziju smrti dosegno.

Njega je ubio njegov arhetip, dječak iz predgrađa, crnopus, kovrčave kose. To je ideja mog romana.”

“Kako će se zvati knjiga?” upitah već uvučen u tu priču, iako sam i dalje piljio u njezine uzbudljive i sočne usne. Dolazio sam u iskušenje da ih zgrabim.

“Još ne znam”, reče. “Možda Ruka koja drhti. Sviđa ti se?”

“Da, sviđa mi se”, a onda udvarački banalno izustih: “I moja ruka drhti. I ja drhtim.”

Spustih svoju ruku na njezinu, ali Andrea se nenametljivo oslobodi te napasti i natoči vino u obje čaše. Nisam drznik, znam se vladati. Otvorio

sam novu bocu vina, ali ona više nije htjela piti; stavila je prste na svoju čašu i nastavila priču o Pasoliniju. Nisam znao kako je ubijen, pa sam zapitkivao Andreu. Htio sam joj pokazati da mi je stalo do njezine priče, da je slušam i da sam je pozvao na špagete upravo zbog sjećanja na susret s Pasolinijem. U dva sam maha i čašu podigao za pokojnika.

Andrea je pričala o toj smrti, znala je mnogo detalja, ali o tome ću ukratko.

Nisam želio ovu večer posvetiti Pasoliniju, moje su misli tekle u drugom smjeru.

Katkad i nisam čuo što Andrea govori; bio sam opčinjen pomicanjem njezinih usana. Možda je upravo Pasolini krivac što već nisam s njom u krevetu. Pa ipak, obvezan sam nešto od te priče utkati u roman; ne smije ostati uzaludno to krasno micanje usana i treperenje uzbudljiva i erotična Andreina glasa. Dakle, Pier Paolo ubijen je na ostijskom pristaništu za hidroplane. Dječak Pelosi

priznao je ubojstvo. Ako se može vjerovati iskazu maloljetnika, onda je Pier Paolo započeo tu smrtonosnu igru: izvukao je kolac iz ograde i pokušao ga ugurati u dječakovu stražnjicu. Pelosi je tada dograbio letvu i udario ga po glavi. Pasolini je posrnuo. Ležeći okrvavljen na zemlji, uzviknuo je: “Zašto, žabac! Zašto!” Dječak ga je tukao dok mu nije razmrskao glavu. Pasolinija je otkrila Maria Teresa Lol obrigida, domaćica koja tu dolazi svake nedjelje, u svoju kuću. Izjavila je za Messaggero da je najprije pomislila kako je netko ostavio hrpu smeća blizu njezine kuće. Htjela je to počistiti, a kad je prišla blizu, ugledala je leš. Pokojnikova glava bila je razmrskana, a kosa natopljena krvlju.

Korak-dva od leša bili su otkinuti prsti, a onda je vidjela nešto crno i namah živo, svjetlucavo. Bilo je to oko. Kao Vergilijevo oko i zagasiti mrtvi pogled iz priče Gas.

Nisam kanio pisati o Pasoliniju, malo znam o tom umjetniku. Čitao sam njegov roman Žestok život, ali ničeg se ne sjećam iz te knjige. Zapamtio sam jedan njegov stih: nikad nisam bio toliko leš kao sad. Tada sam bio bolestan, bio sam propao, pa sam često taj stih ponavljao. Gledao sam

nekoliko njegovih filmova, bilo je u njima neke naivnosti i spretnog poigravanja mitovima, ali to sve nije dovoljno da se taj umjetnik nađe u mojem romanu i dobije malne dva poglavlja.

Ne znam zašto je Andrea isticala da Pier Paolo ima u sebi i slavenske krvi.

Njegova je majka iz Casarse, koju su nekada davno naselili Hrvati. Njezino je prezime Colussi, a u starim fratarskim knjigama zapisano je i kao Kolušić. Meni to ništa ne znači, nemam nikakva osjećaja rasne pripadnosti. Etnos je, kao izvor sukoba i ludosti, samo literarno zanimljiv. Dakle, nisam ga uveo u knjigu zbog slavenske krvi u njegovim žilama. I što onda? Mislim da je svaka daljnja rasprava o tome suvišna. Jedan uvijek priča da bi drugi tu istu priču odgonetao.

Ne vjerujem da su priče zamršene, ali je posve točno da ih svatko želi preokrenuti.

Bilo je već kasno, prošla je ponoć. Andrea je prevršila svoju mjeru, popila je još dvije čaše vina. Izašli smo na balkon. More se bješe uznemirilo. Noć je bila vedra i proladna. Jedan se val visoko propinjao uz obalu otoka Sv. Katarine; tako je divlje udarao i razbijao se o hrid. U daljini je treptao svjetionik. Vino me već bješe omamilo, pleo sam jezikom.

“Hoćemo li se sutra vidjeti?” upitah.

“Dođi u hotel da se pozdravimo”, reče. “Vozim mamu u Trst, a za dan-dva odlazim u Rim i to zauvijek. Zaljubljena sam u taj grad, ondje je i moja ljubav Silvana. Ona potječe iz slavne pjesničke obitelji Naldini. U ljubavi smo već dvije godine. Moj otac je odobravao tu vezu, dok majka misli da sam nastrana.”

“Kakva su tvoja iskustva s muškarcima?” upitah.

“Bilo je nekih veza i ljubavi, ali prava strast i prava ljubav počinje tek sa Silvanom. Ona je tako drska i tako darovita; obožavam tu krasnu curu. Njezina ljepota fascinira. Obje smo sretne, imamo mali stan u predgrađu Rima. To je naš intimni kutak, tu se mi zatvaramo i posvećujemo jedna

drugoj. Pasolini je lijepo rekao: život je borba protiv Oka koje nas promatra. Sad moram u hotel, mama neće zaspati dok ne dođem.”

Riječi istine

(Govori o. Leon)

*

Ne smiješ klonuti, sve je još pred tobom, još dobar dio života. Pred tobom je također i smrt. I to će biti velik događaj. Ali to nije sve. Život i smrt malo su u odnosu na spasenje. Nakon toga dolazi vječni život. I što hoćeš, čemu nestrpljivost? Znadeš li zašto si došao na ovaj svijet? Samo da primiš nagradu za onaj tamo.

*

I koliko god se batrgao, ti si na križnom putu. Hodaš i posrćeš, od jedne pustinje čine ti se dvije, od jedne palme dvije, od tisuću muha dvije tisuće. Tebi se sve udvostručuje, od jedne muke su dvije, od jedne trpnje dvije. Ali ako se i sam udvojiš, onda znaj da si na tom putu sreo Krista koji nosi svoj križ.

*

Znadeš li ti što je između mene i tebe? Prijateljstvo s tegobom i mukom sklapano, jedva učvršćeno, a lako raskidivo. Znadeš li što je naš mir? To je oštrenje noža. A naše prijateljstvo? Priprema za ciklus neprijateljstava. Znadeš li ti da jedan narod nikad nije kriv dok god mu drugi uzvraća ili može uzvratiti istom mjerom. Uska je staza kojom hoda čovjek, a uža kojom hoda duša.

*

Pitaš me što se to ovdje događa. Zašto želi svaki pojedinac uzeti udjela u povijesti. Zašto se kostriješi mali čovjek, zašto trgovački pomoćnik najednom znade više od političara, zašto malešno dijete bolje razaznaje od filozofa. To je stoga što čovjek nije stvoren da ga se gnječi i mijesi, i što je

sav usmjeren tome da pronade povijesne rupe i izbije na čistac. Ta zar čovjek nema prava pomisliti: možda je baš danas kraj tlačenju!

*

Dobro znadem kako će se i ovo svršiti: ni bolje ni gore nego što se i do sada svršavalo u povijesti nerazumijevanja jedne strane za drugu. Predbacuje nam se da podgrijavamo hladetinu, da miješamo staru juhu. Mi pak odgovaramo: dugo smo žedali i tko imade pravo odbiti žedno stado od izvora kad mu se ukaže. Ako je naša vjera sveukupnost, nju će zanijekati ono što je u čovjeku djelomično; meni je stoga posve jasno zašto nas u ovom vrenju drže na oku, možda smo još mi jedini u stanju skinuti se do gola kao Noa u svom šatoru. Vi nam pripremate mrtvački pokrov, a mi sve znademo o povijesti mučeništva. U

našim je žilama krv pretočena Kristovim umijećem, a vuče podrijetlo iz Noinih vinogorja, stoga je naše pijanstvo stavljeno u sveopći povijesni pokret. Ah, mi ćemo se otrijezniti u nedostatku mistične krvi, a bez nje ni kotač povijesti ne može biti stavljen u pogon.

*

Svako biće želi se uzdignuti u sebi samom, zašto ga priječimo u tome, zašto mu blatimo ponos, čast, tradiciju, domovinu, Boga! Upućujemo ga na nešto drugo i

to proglašavamo za progresivno, a progresivno je nedokazivo, samim tim i nejasno. Bog je jasnoća jer se dokazuje postupcima. Ako mi tko dokaže da ga nema, neću se osjetiti pogođenim, jer sam se vladao kao da ga ima!

*

Ima li svrhe graditi ono što će biti srušeno, jesti ono što će biti pobjuvano, uzimati ono što će biti oduzeto, spajati ono što je nespojivo, slagati ono što je nesloživo, podnositi ono što je nepodnošljivo, misliti ono što je nezamislivo.

Postavio si mi ta pitanja, a moj ti je odgovor ovaj: imade svrhe inzistirati na razlikama, dok god Bog utvrđuje srodstvo. Imade svrhe da se čovjek upita: zašto gradi ono što će biti srušeno, zašto jede ono što će biti pobjuvano itd. Jer to mu nije nametnuo otac nebeski, nego otac zemaljski. A ti znadeš da je otac zemaljski napasnik i da on spaja nespojivo, slaže nesloživo. Ja pak ovako mislim: imade svrhe podnositi nepodnošljivo, jer vodi oslobađanju; misliti nezamislivo, jer u tome je nada; izvoditi neizvedivo, jer znači rađanje; kidati neraskidivo, jer to je udaljavanje; sagledavati nesagledivo, jer to je smirenje.

Što li će u meni prevagnuti

(epilog)

U godinama sam kada sve više razmišljam o sebi, pa se osvrćem i na prošlost, ali od toga malo koristi. Onda hitam nekamo, do nekog bistrog studenca, nagnem se i gledam odraz svog lika, uvijek nešto izustim, a katkad i viknem:

“Tko si ti tamo!” Zastanem ispred kakva ogledala, bilo na ulici, u salonu ili toaletu, zurim u to lice koje mi se tisuću puta učinilo nepoznatim. Zapravo, zadržim se tamo gdje se moj lik zrcali, a često se i zapitam: “Čovječe, što li će u tebi prevagnuti?” Potom se zavučem u neki kutak i tu kao Platon zauzmem filozofski stav i počnem nabrajati sve svoje krajnosti.

Bore se u meni razuzdanost i stega, suzdržanost i lajavost, dužnost i olakost, plačljivost i okrutnost, pobožnost i huljenje, duhovnost i plitkoća, uživanje i odricanje, mrs i post, uljudnost i drskost, šaljivost i tmurnost, razvratnik i vjernik, ljenivac i marljivac, ljubitelj i mrzitelj, učitelj i služitelj, rasipnik i štediša, preljubnik i stidljivac, asket i razmetljivac, lažac i istinoljubac, licemjer i prosjak, šutljivac i brbljavac, čovjek i magarac, visokoumlje i niskoumlje, duša i vrag. Što će u meni prevagnuti kad dođe dan konačne presude?

Ali dok taj dan ne dođe, vladat ću se prema Ljestvici jednog oštroumnog i jezičavog sveca koji je davno, kao patrijarh u hramu sv. Katarine na Sinaju, poučavao nekog raskalašena i pomalo zločesta monaha i rekao mu: “Sputat ćeš sve svoje zloće i nesavršenost svoju urediti, samo ako na

početku svake godine pomisliš da je to tvoja posljednja godina života!”
Monah se malo podsmjehnuo tim riječima, pa je tada svetac zagrmio
lavljim glasom: “Ne zajebavaj se, to zaista može biti posljednja godina
tvog života!”